

Лютий 2016
№2

ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНИ

історія та культура

АРХІТЕКТУРНА
СПАДЩИНА
В АВТОНОМНІЙ
РЕСПУБЛІЦІ КРИМ

«ЗАМКИ»
ЧЕРКАЩИНИ

В СЕЛІ ПЛІШИВЕЦЬ

УКРАЇНСЬКИЙ
МОДЕРН

ЄВГЕНА СЕРДЮКА

ВІКІ ЛЮБИТЬ
ПАМ'ЯТКИ

ПАМ'ЯТКИ України
№11
Листопад 2012

Переможці краєзнавчого конкурсу

ПАМ'ЯТКИ України
№12
Грудень 2012

До 150-річчя від дня народження Євгена Чикаленка

громадсько-культурного діяча та мецената

ПАМ'ЯТКИ України
№1
Січень 2013

Києво-Братський Богоявленський монастир

- Собор
- Монастир
- Пікарня
- Монастирські реліквії
- Мазети на гравюрах
- Археологічні дослідження

ПАМ'ЯТКИ України
№2
Лютий 2013

Києво-Кирилівська церква

- Історія та архітектура
- Діяльність монастиря
- Розписи, графіка та архітектура
- Монах М. Врубель

ПАМ'ЯТКИ України
№3
Березень 2013

Софійський монастир і майдан

- Зображення Мазети на стіні
- Місцева ІСВ-гіт
- Будівництво П. Білославця
- Монастирська Служба УПР

ПАМ'ЯТКИ України
№4
Квітень 2013

Радомисльський собор св. Д. Володимирівського

- Томасова Бетта (Радомисль у 1941-1944 рр.)
- До встановлення М. Білославця: Подарунок великого вельможі

ПАМ'ЯТКИ України
№5
Травень 2013

БЕРЕЖАНИ
місто біля Раю

- Ратуша
- Трибунальська церква
- Барокозна церква св. Іоанна Євангеліста
- Радомисльський монастир
- Радомисльський монастир
- Радомисльський монастир

ПАМ'ЯТКИ України
№6
Червень 2013

Княжий Галич

- Князь Ігор
- Князь Ігор
- Князь Ігор
- Князь Ігор
- Князь Ігор

ПАМ'ЯТКИ України
№7
Липень 2013

Ніжин – місто 17 храмів

- Монастирський собор
- Собор св. Іоанна
- Собор св. Іоанна
- Собор св. Іоанна
- Собор св. Іоанна

ПАМ'ЯТКИ України
№8
Серпень 2013

Львівське малярство

- Місце
- Місце
- Місце
- Місце
- Місце

ПАМ'ЯТКИ України
№9
Вересень 2013

До 140-річчя від дня народження Михайла Могиланського

- Творчість
- Творчість
- Творчість
- Творчість
- Творчість

Могиланський – славетна українська родина

ПАМ'ЯТКИ України
№10
Жовтень 2013

Історико-меморіальний музей Михайла Грушевського

- Історія музею
- Музейний фонд М. Грушевського в Києві
- Коллекції
- Діяльність на 100 років

ПАМ'ЯТКИ України
№11
Листопад 2013

Павло Альошин
знакова постать української архітектури першої половини ХХ століття

- Об'єкти архітектури та ландшафтної архітектури в Києві
- Київська школа
- Дім Захарова в Пальмітурі
- Соціалістичний Харків

ПАМ'ЯТКИ України
№12
Грудень 2013

До 100-річчя відкриття Національного музею у Львові імені Андрія Шептицького

- Метрополіт Андрій Шептицький і музей
- Середня архітектура
- Секретарський і музей АНУМ
- Національний музей і його архітектура
- Архітектурні ансамблі Андрія Шептицького

ПАМ'ЯТКИ України
СПЕЦІАЛЬНИЙ №1
Квітень 2013

Софія Київська: нові проекти та дослідження
До дня охорони культурної спадщини

- Архітектура
- Архітектура
- Архітектура
- Архітектура
- Архітектура

ПАМ'ЯТКИ України
№1
Січень 2014

До 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка

- Скала на Козацькому Яру
- Київська школа
- Київська школа
- Київська школа
- Київська школа

ВІКІПЕДІЯ
Вільна енциклопедія

ВІКІПЕДІЯ ПРО НАС

Пам'ятки України: історія та культура – науково–популярний ілюстрований журнал. Основні теми – національна культура, вітчизняна історія, краєзнавство, пам'яткознавство, українознавство, музейництво, археологія, архітектура, фольклор, етнографія.

Попередники видання

У 1969 р. за ініціативою П. Тронька започатковано інформаційно–методичний бюлетень «Пам'ятники України» Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Перший номер побачив світ у грудні 1969 р.

Спочатку це було «режимне» періодичне видання, яке обслуговувало ідеологічний відділ компартії у царині охорони пам'яток. Як офіційний орган Українського товариства охорони пам'яток бюлетень мав своїм завданням, покладеним на нього тодішньою тоталітарною системою, закріплювати тезу про КПРС як провідну силу, яка протягом існування радянської влади найкращим чином опікувалася пам'ятками історії та культури.

Перебудова

Новий етап розвитку бюлетеня збігається з початком горбачовської перебудови, тобто 1985 роком, коли до керма в журналі приходять Анатолій Сериков. Бюлетень перетворюється на трибуну українського відродження, зокрема у ставленні до старовини та минулого України. Із 1988 р. виходив під назвою «Пам'ятки України». Перед здобуттям незалежності стає одним із наймасовіших часописів України, а його наклад сягає 100 тисяч примірників і вище.

Заснування журналу

Зусиллями академіка П.Тронька та А. Серикова 1988 р. ухвалено рішення політбюро ЦК КПРС про заснування в Українській РСР незалежного науково–популярного ілюстрованого журналу «Пам'ятки України». Логотип журналу розробив видатний художник–графік Василь Чебаник. Перший номер побачив світ 1989 р.

У справі національного відродження України в 80–90-х рр. XX ст. видання має виняткові заслуги, зокрема, у популяризації та утвердженні національної символіки (в тому числі офіційний першодрук Гімну, Прапора та Герба), героїки козаччини (Всеукраїнська експедиція журналу 1989 р. «Запорозькі січі: зруйноване й заціліле»).

1989 р. редакція журналу започаткувала Чорнобильську експедицію для порятунку історико–культурної спадщини у Чорнобильській зоні. Серед рубрик того часу – «Акцент: проблеми, дискусії, експедиції», «У глибину віків», «Архітектурна спадщина», «Пам'яткознавство», «Фольклор та етнографія», «Краєзнавчі студії», «Першодрук» і «Міста заповідні».

В останній, зокрема, побачили світ докладні описи Білгорода–Дністровського, Лубен, Бродів, Лебедина, Балаклави, Слов'яногірська, Білої Церкви; було підтримано громадський рух за надання Личаківському цвинтарю у Львові статусу заповідного.

Редакція журналу видавала газету «Старожитності» (1991–1995), відродила журнал «Краєзнавство». Цього ж часу було засновано і видано близько 50 книг у серії «Бібліотека журналу «Пам'ятки України». Це, зокрема, праці Тита Геврика (США), Віктора Акуленка, Олексія Гараня, Євгена Сверстюка, Левка Лук'яненка, Мирослава Мариновича, Андрія Бережини та ін.

На початках журнал видавався малим підприємством «Пам'ятки України» (директор А. Сериков) за сприяння Українського фонду культури, Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, концерну «Крим–Континенталь» та Інституту української археографії та джерелознавства імені М. Грушевського НАНУ. Від 1994 р. засновники журналу під назвою «Пам'ятки України: історія та культура» – Міністерство культури України та Анатолій Сериков.

Науковий часопис

На середину 1990-х років припадає початок наступного періоду історії видання. З науково-популярного видання журнал перетворюється на науковий, «ваківський». Головні редактори Віктор Вечерський та Олександр Рибалко переносять наголос на наукові публікації. Це значно підняло науковий рівень видання, але звуило аудиторію його читачів.

2009 рік

2009 р. на запрошення Міністерства культури України до керівництва журналу повертається А. Сериков, який здійснює ребрендинг видання та відроджує його науково-популярний профіль. Проте встигає видати лише три номери журналу та одне число наукового альманаху (на продовження традицій О.Рибалка).

Режим Януковича 2010 р. спочатку зупинив фінансування журналу, а потім звільнив його редакцію у повному складі. Вихід журналу було призупинено більше, ніж на рік.

2011 – наш час

У середині 2011 р. шеф-редактором журналу «Пам'ятки України» було призначено відомого історика Ігоря Гирича. Собі на допомогу (на посаду головного редактора) він запросив філолога з видавництва «Генеза» Лесю Богослов. Журнал уперше став місячником. Під їхнім керівництвом вийшла друком 1/5 частина його номерів.

Стиль журналу було вдосконалено шляхом видання тематичних номерів та спецвипусків. Ігорю Гиричу вдалося піднести історичну постать, людину, до рівня пам'ятки. Зокрема побачили світ номери, присвячені Тарасові Шевченку, Михайлові Грушевському, Михайлові Могиланському, Василеві Кричевському, Михайлові Старицькому, Павлові Альошину та ін.

Від 2016 р. головним редактором знову став Анатолій Сериков.

Нині журнал видається ДП «Національне газетно-журнальне видавництво» Міністерства культури України, засновниками від середини 2014 року є Міністерство культури України та Фондація Героя України, Академіка Петра Тронька.

Головні редактори

1969 – 1972 – Яків Петрусенко
1972 – 1984 – Володимир Самойлов
1984 – 1988 – Петро Тронько (на громадських засадах), Анатолій Сериков
1989 – 1996 – Анатолій Сериков
1997 – 2002 – Віктор Вечерський
2002 – 2008 – Олександр Рибалко
2009 – 2010 – Анатолій Сериков
2011 – 2015 – Лесья Богослов,
Ігор Гирич (шеф-редактор)
2016 – Анатолій Сериков

Джерело тексту: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам'ятки_України_\(журнал\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам'ятки_України_(журнал))

Дописувачі: NickK, Jbuket, Perohanych, Kharkivian, Aeou, Sanyaz, Movozpay, Base, Сфереон, Бучач-Львів, Фондація Петра Тронька і Аноніми: 2

Ліцензія вмісту: Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0

Лесья БОГОСЛОВ

Ігор ГИРИЧ

ЩИРА ПОДЯКА

Спроба 2009 року знову перетворити журнал на науково-популярний часопис була, як відомо, нетривалою, і основна причина - зміна влади в країні. Режим Януковича 2010 року звільнив редакцію «Пам'яток України» у повному складі і зупинив випуск журналу більше, ніж на рік.

Прихід 2011 року відомого історика, киевознавця, доктора історичних наук Ігоря ГИРИЧА на посаду шеф-редактора видання можна без перебільшення вважати ренесансом для «Пам'яток України». Тільки наукове наповнення, лише про чуже око відірване від політичного контексту, проте із присутніми національними акцентами, розставити які було під силу лише справжньому українському вченому, яким, без перебільшення, і є Ігор Гирич, дало змогу в часи режиму Януковича не тільки врятувати видання, а й піднести його на якісний рівень.

Для Ігоря Гирича робота у «Пам'ятках України» була справою честі. Адже саме тут з'явилася його перша журнальна публікація. У часописі впродовж попередніх 20 років він постійно публікувався, залучав авторів, рецензував статті, робив наукове редагування окремих публікацій.

Собі на допомогу (на посаду головного редактора, адже за світовими стандартами саме шеф-редактор керує редакційним наповненням видання) Ігор Гирич запросив талановитого молодого філолога з видавництва «Генеза» Лесю Богослов. У творчому тандемі їм удалося не просто відновити «Пам'ятки України», а за 4,5 роки зробити його одним із найвідоміших науково-популярних часописів країни. У виданні було збережено всі основні рубрики та дизайн 2009 року, більше того: з 2012 року журнал став місячником! За цей час вийшло друком 44 числа (1/5 частина його номерів від 1969 р., №№165-220, деякі спарені). Синтез популярного стилю і наукових посилань також додавав певного академічного шарму цьому, без перебільшення, унікальному часопису під орудою Ігоря Гирича.

Кожен випуск, підготовлений Ігорем Гиричем, - немов маленька книга, вповні розкриває анонсовану на обкладинці тему. Йому вдалося піднести історичну постать, людину, до рівня пам'ятки. Це стало визначним досягненням саме редакційного колективу на чолі з шеф-редактором Ігорем Гиричем.

Національне газетно-журнальне видавництво щиро дякує Ігорю Гиричу і Лесі Богослов за плідну працю в журналі «Пам'ятки України: історія та культура». Номер, що його тримаєте в руках Ви, шановний читачу, теж підготовлений ними. Тож, віримо, що ця творча співпраця буде тривати.

Новий час диктує нові умови. Із 1 січня 2016 року набрав чинності Закон «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації», до числа яких нині належить і журнал «Пам'ятки України: історія та культура». Керівництво видавництва має належно реагувати на виклики часу і ухвалило реформувати редакцію. На перший план виходить сучасний менеджмент, залучення інвестицій, просування новітніх інформаційних технологій. Примноження позитивної динаміки продажу і передплати (нині сумарний тираж одного номера журналу складає одну тисячу примірників) у найближчій перспективі дозволить вийти на самоокупність «Пам'яток України».

Євген БУКЕТ,
головний редактор газети «Культура і життя»

ЗМІСТ

АКЦЕНТ

- 4 **КОНКУРС «ВІКІ ЛЮБИТЬ ПАМ'ЯТКИ»**
Микола КОЗЛЕНКО

АРХІТЕКТУРНА СПАДЩИНА

- 16 **СХІДНИЙ СТИЛЬ: ПАМ'ЯТКИ ЗОЛОТОЇ ОРДИ
ТА КРИМСЬКОГО ХАНАТУ В АВТОНОМНІЙ
РЕСПУБЛІЦІ КРИМ.** Олекса ГАЙВОРОНСЬКИЙ

ЦЕРКВИ

- 24 **ДЕРЕВ'ЯНЕ ЗОДЧЕСТВО УКРАЇНИ У ФОТО-
ОБ'ЄКТИВІ КОНКУРСАНТІВ**
Руслана МАНЬКОВСЬКА
- 38 **САКРАЛЬНА ДЕРЕВ'ЯНА АРХІТЕКТУРА
КИЇВЩИНИ.** Іван БИКОВ
- 62 **ПОКРОВСЬКА ЦЕРКВА В СЕЛІ ПЛИШИВЕЦЬ НА
ПОЛТАВЩИНІ.** Денис ВІТЧЕНКО

ЦИВІЛЬНА АРХІТЕКТУРА

- 72 **УКРАЇНСЬКИЙ МОДЕРН ЄВГЕНА СЕРДЮКА**
Денис ВІТЧЕНКО

КРАЄЗНАВСТВО

- 82 **ВІКІЕКСПЕДИЦІЇ: ПРОЕКТ, ЩО ДОПОМАГАЄ
ЗАФІКСУВАТИ ПАМ'ЯТКИ.** Євген БУКЕТ
- 88 **ДВІ ДОЛІ. «ЗАМКАМИ» ЧЕРКАЩИНИ**
Сергій КРИНИЦЯ, Катерина КРАСНИЦЬКА

ПРАВОВІ АКТИ

- 96 **СВОБОДА ПАНОРАМИ: ЗА ЧИ ПРОТИ?**
Юрій БУЛКА, Микола КОЗЛЕНКО

2016, лютий №2 (222)

**Науково-популярний
ілюстрований журнал**

ЗАСНОВНИКИ

Міністерство культури України
Фундація Героя України
Академіка Петра Тронька

ВИДАВЕЦЬ

ДП «Національне газетно-
журнальне видавництво».
Генеральний директор
Андрій ЩЕКУН
www.cultua.media

ВИДАВНИЧА РАДА

Андрій КУРКОВ, голова,
Анатолій СЕРИКОВ, заступник,
Андрій ВАСЮК, секретар ради,
Олег ВЕРГЕЛІС, Богдан ГАЛАЙКО,
Віктор фон ЕРЦЕН-ГЛЕРОН,
Юрій ЗУБКО, Олексій КОНОНЕНКО,
Наталя МУСІЄНКО, Юрій
ПЕРОГАНИЧ, Андрій ЩЕКУН

РЕДАКЦІЯ

Анатолій СЕРИКОВ, головний
редактор, Валентин КОНДРАТЮК,
Валерій ГРИЦЕНКО, Лілія
КАЗАНЦЕВА, Віра КАРПЕНКО, Іван
МАЛЮТА, Роман РАТУШНИЙ

Упорядкування

Ігор ГИРИЧ, Леся БОГОСЛОВ

Дизайн і стиль

Валерій ГРИЦЕНКО

Верстка

Наталія КОВАЛЬ

Друк

Від «А» до «Я»

Вул. Колекторна, 38/40 м.Київ, 02660
+38 (044) 563 1804, 562 2851, 562 3741

Публікуючи проблемні матеріали, редакція,
окрім спеціально обумовлених випадків,
подає лише авторський погляд.

Передрук і відтворення текстових та
ілюстративних матеріалів "Пам'ятки
України" дозволяється з будь-якою метою
за умови вказівки оригінального авторства
і збереження цієї (чи сумісної) ліцензії в
похідних творах.

Сумарний наклад №№1-2'2016 – 3000 прим.

© ГО «Вікімедія Україна» та автори
фотографій, текстів, 2016

© Пам'ятки України: історія та
культура, 2016

Номер видано за підтримки ГО «Вікімедія Україна» у рамках
виконання проекту «Вікі любить пам'ятки»

«Вікі любить пам'ятки – 2015»
Найкраще фото Дніпропетровської обл.

Брянська (Миколаївська) церква. 1913–1915 рр.
Дніпропетровськ.
Світлина Наталії Шестакової

КОНКУРС «ВІКІ ЛЮБИТЬ ПАМ'ЯТКИ»

«Вікі любить пам'ятки» (Wiki Loves Monuments) – щорічний міжнародний фотоконкурс, метою якого є фотофіксація об'єктів культурної спадщини та публікація цих світлин під вільною ліцензією для того, щоб ними ілюструвати статті у Вікіпедії та інших вікіпроектах¹. 15 січня 2016 року виповнилося 15 років відтоді, як в Інтернеті з'явилася вільна енциклопедія Вікіпедія. Фотоконкурс «Вікі любить пам'ятки» став одним із найвідоміших проєктів, що популяризує цінності вільних знань.

Спочатку конкурс не передбачався як пам'яткоохоронний, проте, як виявилось в ході його проведення, він сприяв охороні пам'яток та популяризації культурно-історичної спадщини країн-учасниць. При підготовці до конкурсу кожною з таких країн у Вікіпедії у відкритому доступі публікуються списки пам'яток культурної спадщини. Як правило, організатори використовують готові списки, сформовані державними пам'яткоохоронними органами чи установами, або створюють їх власними силами із залученням місцевих дослідників та краєзнавців. Зокрема, в Україні зусиллями волонтерів зібрано та розміщено у Вікіпедії найповніші списки пам'яток історії, архітектури, монументального мистецтва й археології². У низці країн одночасно із фотоконкурсом проводяться й інші заходи, спрямовані на інформування широкої громадськості про культурну спадщину, такі як тематичні місяці чи конкурси з написання статей про пам'ятки.

Організаторами фотоконкурсу «Вікі любить пам'ятки» є регіональні відділення Фонду «Вікімедія» та місцеві волонтери спільноти «Вікімедія», зокрема в Україні його проводить Громадська організація «Вікімедія Україна». Традиційно конкурс триває з 1 до 30 вересня включно: протягом цього періоду фотографи і фотолюбителі різних країн завантажують свої фотографії у Вікісховище, після чого національні журі всіх країн-учасниць обирають десятки найкращих світлин, а потім міжнародне журі визначає фото-переможця міжнародного конкурсу³.

Конкурс «Вікі любить пам'ятки» був започаткований у 2010 році в Нідерландах, де місцеві вікіпедисти запропонували протягом вересня 2010 року сфотографувати 50 тисяч пам'яток культурної спадщини Нідерландів. У рамках конкурсу було завантажено понад 12 тисяч фотографій нідерландських пам'яток, найкращою з яких була визнана світлина фасаду будинку по вулиці Вейзельстрат, 31 в Амстердамі, зроблена учасником Rudolphous. Цей самий користувач отримав відзнаку найактивнішого учасника, сфотографувавши для конкурсу 1371 об'єкт.

2011 року ініціативу нідерландців підхопили інші європейські країни: конкурс було проведено у 18 країнах Європи, зокрема й у країнах-сусідах України – Польщі, Росії та Румунії. Тоді учасниками конкурсу стали понад 5000 фотографів, які завантажили 168 тисяч світлин. Цього ж року було започатковано формат проведення конкурсу, який згодом став традиційним: на першому етапі національні журі номінували найкращі фотографії пам'яток своїх країн (тоді їх

було 169), а на міжнародному етапі визначали переможця. Перший приз отримала фотографія Монастиря К'яжна в околицях Бухареста взимку, зроблена румунським фотографом Міхаєм Петре. Тисячі конкурсних світлин були використані для ілюстрування статей Вікіпедії про відповідні населені пункти або пам'ятки⁴. Цей конкурс отримав відзнаку від Книги рекордів Гіннеса як найбільший фотоконкурс світу, надалі «Вікі любить пам'ятки» ще двічі поб'є цей свій рекорд.

2012 року конкурс значно розширив свою географію, охопивши 35 країн світу з чотирьох континентів. Тоді ж уперше його було проведено й в Україні, задля чого ГО «Вікімедія Україна» звернулося до Міністерства культури України та обласних управлінь культури з проханням надати списки пам'яток культурної спадщини національного значення, місцевого значення та щойно виявлених об'єктів культурної спадщини. З різних джерел організаторами конкурсу було зібрано інформацію про понад 40 тисяч пам'яток з усіх куточків України, найбільше – з Києва, Львова та Одеси⁵. В Україні учасниками конкурсу стали понад 600 фотоаматорів і фотохудожників, які сфотографували 8568 пам'яток з різних регіонів України, таким чином істотно поповнивши колекцію фотографій, якими можна проілюструвати статті про пам'ятки у Вікіпедії. Конкурс зібрав понад 33 тисячі світлин з України (та 365 тисяч з усього світу), а переможцем української частини журі визнало фотографію Троїцького собору в Чернігові роботи Валерія Сорокіна⁶.

У 2013 році конкурс «Вікі любить пам'ятки» продовжив розширювати географію: у межах його було завантажено знімки з 51 країни світу та з Антарктиди. В рамках української частини конкурсу було завантажено 35 710 робіт, тобто на понад 2 тисячі більше, ніж попереднього року. 604 учасники конкурсу сфотографували 9473 пам'ятки, а конкурсні списки були розширені до понад 50 тисяч об'єктів. Найкращою в українській частині конкурсу журі визнало фотографію Миколаївської церкви у Святогірську на Донеччині, автором якої є Дмитро Балховітін. Прикметною особливістю заходу стало

**«Вікі любить пам'ятки – 2015»
Найкраще фото АР Крим**

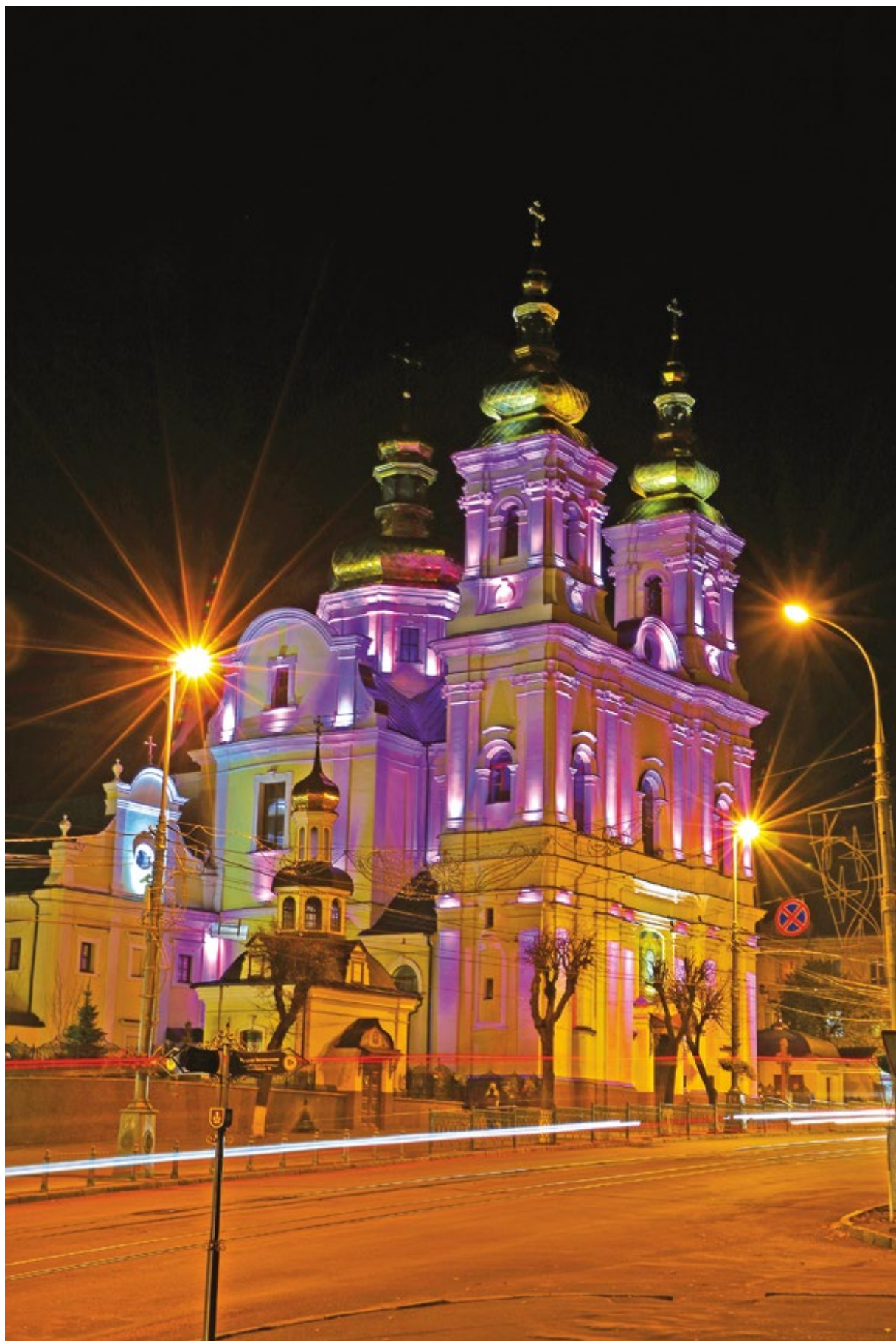
**Комплекс Успенського печерного
монастиря V–XVII ст.**
Бахчисарай, АР Крим.
Світлина Максима Присяжнюка

запровадження спеціальних номінацій, що дало змогу привернути особливу увагу до пам'яток певного типу або тематики: так, пропонувалися окремі призи за найкращі фото пам'яток вірменської та грецької культур, пам'яток, пов'язаних з музикою, пов'язаних з національно-визвольними змаганнями українського народу в XX столітті, а також за найкраще фото пам'ятки Києва, зроблене іноземцем. Церемонія нагородження вперше відбулася в будівлі, яка і сама є пам'яткою – «Шоколадному будиночку» в Києві. По завершенні конкурсу майже тисяча найкращих фотографій була представлена на фотофесті «Сушка на квадратах», який відбувся в київському Центральному будинку художника⁷. На світовому рівні цей конкурс із понад 370 тисячами фотографій побив світовий рекорд, встановлений минулорічним конкурсом.

У 2014 році конкурс «Вікі любить пам'ятки» не відзначився новими світовими рекордами (і кількість країн-учасниць, і кількість завантажених фото з усього світу були дещо нижчими за показник 2013 року), натомість відзначився цілою низкою досягнень в Україні. Зокрема, в українській частині конкурсу було завантажено понад 47 тисяч фотографій, що на понад 12 тисяч перевищило показник 2013 року та стало новою рекордною для України кількістю. Крім того, Україна посіла перше місце у світі за кількістю поданих на конкурс робіт, випередивши лідерів попередніх років, таких як Польща та

**«Вікі любить пам'ятки – 2015»
Найкраще фото Вінницької обл.**

Костел Домініканського монастиря.
1760–1770 рр. Вінниця.
Світлина Олександра Примаса (с. 5)

**«Вікі любить пам'ятки – 2015»
Найкраще фото Волинської обл.**

**Монастир (Святогірський) Успіння
Пресвятої Богородиці.** XV–XX ст.
Село Зимне Володимир-Волинського р-ну
Волинської обл.
Світлина Катерини Байдужої

Німеччина. Іншим рекордним показником стала кількість зафіксованих пам'яток: 2014 року було завантажено світлини 14 107 пам'яток, що майже на п'ять тисяч більше за минулорічний показник, і одразу в трьох регіонах (у Києві, на Львівщині та на Одещині) було сфотографовано понад тисячу пам'яток. Також уперше в історії конкурсу світлина української пам'ятки перемогла на міжнародному етапі: Святогірська лавра роботи Костянтина Брижниченка була визнана найкращою серед 321 тисячі фотографій з усього світу. Переможцем же української частини конкурсу стала фотографія розписів Іллінської церкви Свято-Іллінського чоловічого монастиря в Одесі, авторами якої є Олександр Левицький та Дмитро Шаматажі. Окремий приз цього року вручали в спеціальній номінації «Пам'ятки дерев'яної архітектури України», де були відзначені найкращі світлини найрізноманітніших пам'яток – від церков до млинів та цивільних будівель. Церемонія нагородження також пройшла в будівлі-пам'ятці — цього разу це був Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара» у Києві (колишня канцелярія генерал-губернатора, пам'ятка архітектури національного значення).

У березні–квітні 2015 року вперше слідом за фотоконкурсом відбувся і конкурс статей про українську культурну спадщину – «Вікіпедія любить пам'ятки». У межах цього конкурсу впродовж місяця 98 авторів створили 265 статей. Нагородження переможців проходило в Національному заповіднику «Софія Київська» за участі віцепрем'єр-міністра – міністра культури України В'ячеслава Кириленка, який щойно сам став дописувачем Вікіпедії, опублікувавши статтю про Міжнародний день пам'яток і визначних місць⁸.

2015 року в рамках української частини конкурсу «Вікі любить пам'ятки» було сфотографовано ще більшу кількість пам'яток – понад 14 тисяч. Серед них 3334 пам'ятки були зафіксовані вперше, зокрема, завдяки пам'яткам, світлина яких не були завантажені в попередні роки. Загалом 232 автори завантажили понад 41 тисячу фотографій, отже Україна вдруге поспіль посіла перше місце в рейтингу країн за кількістю завантажених світлин. Переможцем української частини конкурсу обрано фотографію комплексу Кам'янець-Подільської фортеці на Хмельниччині авторства Сергія Криниці⁹.

Таким чином за шість років проведення конкурсу було завантажено понад 1 450 000 світлин з 70 різних країн, серед них – 155 тисяч світлин українських пам'яток¹⁰.

Організація конкурсу «Вікі любить пам'ятки» вимагає, щоб у розпорядженні учасників були списки пам'яток, що перебувають під державною охороною. Ця вимога є найбільшою проблемою проведення конкурсу в Україні через відсутність єдиного списку українських пам'яток: Державний реєстр нерухомих пам'яток України є далеко не повним та містить лише незначну частку з приблизно 150 тисяч існуючих пам'яток¹¹. З огляду на це списки об'єктів у рамках конкурсу «Вікі любить пам'ятки» формувалися з офіційних онлайн-джерел чи шляхом подання спочатку неофіційних, а потім і офіційних запитів до органів місцевої влади згідно із Законом України «Про доступ до публічної інформації». Це дало змогу зібрати разом дані списків пам'яток історії, культури, архітектури та археології з понад 150 офіційних державних переліків, деякі з яких були в рамках конкурсу опубліковані вперше. Частина місцевих рад та дер-

**«Вікі любить пам'ятки – 2015»
Найкраще фото Донецької обл.**

Святогірська лавра. Кінець XVII – початок XVIII ст.
Святогірськ Донецької обл.
Світлина Костянтина Брижниченка

**«Вікі любить пам'ятки – 2015»
Найкраще фото Житомирської обл.**

Костел Святої Клари. Початок ХХ ст.
Село Городківка Андрушівського р-ну
Житомирської обл. Світлина Романа Бречка

жавних адміністрацій надали інформацію на високому рівні – повні списки пам'яток усіх типів, їхній детальний опис (назва, рік спорудження, повна адреса, охоронний статус), зокрема такими є списки зі Львівської, Одеської, Сумської, Хмельницької областей та міста Києва. Разом з тим пам'ятки чималої кількості районів відсутні в Державному реєстрі нерухомих пам'яток України, і місцеві ради та державні адміністрації також не надають інформації про них: внаслідок цього списки, наприклад, Чорнобаївського району на Черкащині, Новопсковського на Луганщині та Синельниківського району на Дніпропетровщині не містять навіть і п'яти пам'яток на район. Окремо стоїть випадок Покровського району Дніпропетровської області, де районна державна адміністрація незаконно віднесла списки пам'яток до інформації з грифом «Для службового користування» та відмовилася надавати їх у відповідь на запит, і лише через суд вдалося відстояти право на оприлюднення цих списків¹². За чотири роки проведення конкурсу було оприлюднено для широкої громадськості список із понад 75 тисячами пам'яток усіх типів, але ця робота ще далека від завершення, оскільки списки ще приблизно половини від загальної кількості культурної спадщини України залишаються неопублікованими¹³.

Якість списків пам'яток впливає на розподіл і кількості пам'яток, і кількості світлин у регіональному розрізі. Із понад 75 тисяч пам'яток у конкурсних списках за чотири роки проведення заходу було сфотографовано майже 25 тисяч. Значного поступу у фотодокументації культурної спадщини досягнуто на Львівщині (3592 сфотографовані пам'ятки) та в Києві (3473), позначку в тисячу відзнятих пам'яток також перетнули Одещина (1774), Тернопільщина (1093) та Хмель-

ниччина (1028). Втім і в цих регіонах ще бракує невідзятих об'єктів культурної спадщини: якщо в Києві сфотографовано 89% усіх відомих пам'яток, то на Тернопільщині — лише 23%. За відсотком сфотографованих пам'яток, окрім Києва та Львівщини, до трійки лідерів входить Чернівецька область, де відзнято 89% із 867 опублікованих пам'яток. Найбільш проблемною залишається Луганщина: там відомо лише про 709 офіційних пам'яток на всю область, з яких лише 119 сфотографовано в рамках конкурсу «Вікі любить пам'ятки»¹⁴.

Особливу цінність у межах заходу мають світлини втрачених пам'яток культури. Ці пам'ятки мають різні долі, але об'єднує їх одне — лише світлини можуть зберегти їхній справжній вигляд для нащадків, і колись пересічне фото будинку може стати надзвичайно цінним, коли цього будинку вже більше не буде. Зокрема, завдяки конкурсу архітектор Юрій Волощак завантажив фото втраченого будинку композитора Ярослава Ярославенка у Львові, який був пам'яткою архітектури місцевого значення, але ні охоронний статус, ні те, що вулиця носить ім'я композитора, не вберегло його від руйнування новим власником 10 вересня 2008 року. Володимир Ольхом'як також надав три світлини втрачених пам'яток — а саме дерев'яних Успенської церкви в Яворові 1670 року, яка була пам'яткою національного значення та згоріла 3 січня 2008 року, та церкви Святої Параскеви 1732 року з дзвіницею у Шклі, що згоріли одночасно 24 липня 2006 року. Ще одна пам'ятка, світлина якої була оприлюднена лише після її знищення, — будинок на вулиці Мельникова, 51 у Києві, фотографією якого поділилася Олена Мачуленко. Цей будинок початку ХХ століття належав дворянці Олені Згорській, але він був знесений у 2011 році для будівництва багатоповерхівки¹⁵. Цей сумний список доповнюють

**«Вікі любить пам'ятки – 2015»
Найкраще фото Рівненської обл.**

Руїни замку. XV ст. Село Губків.
Березнянського р-ну Рівненської обл.
Світлина Романа Бречка

АКЦЕНТ

ПРИМІТКИ

пам'ятки, які гинуть просто на очах в учасників конкурсу: і знищені в ході бойових дій на Сході України, такі як Савур-могила на Донеччині¹⁶, і зруйновані через звичайну людську недбалість, як-от Кушнірська башта та Нова західна башта в Кам'янці-Подільському¹⁷.

Організатори конкурсу сподіваються, що щорічне проведення конкурсу «Вікі любить пам'ятки» не тільки дозволить зібрати велику кількість фотографій пам'яток, а й допоможе українцям згадати забуті сторінки своєї історії, краще пізнати рідний край і спонукати-ме дбайливо ставитися до своєї культурної спадщини¹⁸.

«Вікі любить пам'ятки – 2015»

Найкраще фото Черкаської обл.

Палац Понятовського, згодом – садиба Лопухіних. 1782 р.

Корсунь-Шевченківський Черкаської обл.
Світлина Сергія Криниці

Найкраще фото Тернопільської обл.

Замок палацу (руїни). 1435–1820 рр. Село Нирків Заліщицького р-ну Тернопільської обл.

Світлина Романа Бречка

- 1 Про конкурс. – Офіційний сайт української частини світового конкурсу «Вікі любить пам'ятки». – Режим доступу: <http://wikilovesmonuments.org.ua/info/>
- 2 Вікі любить пам'ятки–2014: Фотоальбом / упоряд. Тимків Н.В. – К.: ТОВ «ІТЕМ ЛТД», 2015. – 64 с.
- 3 Про конкурс. – Офіційний сайт української частини світового конкурсу «Вікі любить пам'ятки». – Режим доступу: <http://wikilovesmonuments.org.ua/info/>
- 4 Вікі любить пам'ятки–2012: Фотоальбом / упоряд. Букет Є.В. – К.: Український пріоритет, 2012. – 64 с.
- 5 Там само.
- 6 Про конкурс. – Офіційний сайт української частини світового конкурсу «Вікі любить пам'ятки». – Режим доступу: <http://wikilovesmonuments.org.ua/info/>
- 7 Вікі любить пам'ятки–2013: Фотоальбом / упоряд. Козленко М.В. – К.: ТОВ «ІТЕМ ЛТД», 2014. – 64 с.
- 8 Вікі любить пам'ятки–2014: Фотоальбом / упоряд. Тимків Н.В. – К.: ТОВ «ІТЕМ ЛТД», 2015. – 64 с.
- 9 Про конкурс. – Офіційний сайт української частини світового конкурсу «Вікі любить пам'ятки». – Режим доступу: <http://wikilovesmonuments.org.ua/info/>
- 10 Commons:Wiki Loves Monuments – Wikimedia Commons. – Режим доступу: https://commons.wikimedia.org/wiki/Commons:Wiki_Loves_Monuments
- 11 Бадяк В. До питання реєстрації об'єктів художньої спадщини України з позиції фаховості та національної гідності // Вісник Львівської національної академії мистецтв. – 2013. – Вип. 24. – С. 348–367.
- 12 Олексюк Т. Кейс // Чи може перелік історичних пам'яток бути службовою інформацією? // Доступ до правди. – 13.01.2016. – Режим доступу: <https://dostup.pravda.com.ua/stories/publications/keis-chy-mozhe-perelik-istorychnykh-pamiatok-buty-sluzhbovoiu-informatsiieiu>
- 13 Списки пам'яток. – Офіційний сайт української частини світового конкурсу «Вікі любить пам'ятки». – Режим доступу: <http://wikilovesmonuments.org.ua/lists/>
- 14 Commons: Wiki Loves Monuments in Ukraine/Regional statistics – Wikimedia Commons. – Режим доступу: https://commons.wikimedia.org/wiki/Commons:Wiki_Loves_Monuments_in_Ukraine/Regional_statistics
- 15 Вікі любить пам'ятки–2013: Фотоальбом / упоряд. Козленко М.В. – К.: ТОВ «ІТЕМ ЛТД», 2014. – 64 с.
- 16 Букет Є. В. «Вікі любить пам'ятки» – Україна тримає першість! // Пам'ятки України. — 2015. – № 3-4. – С. 58–63.
- 17 Сарапулов. Руйнування пам'яток у Кам'янці-Подільському // Офіційний сайт української частини світового конкурсу «Вікі любить пам'ятки». – 14.11.2015. – Режим доступу: <http://wikilovesmonuments.org.ua/ruinuvannia-pamiatok-u-kamiantsi/>
- 18 Про конкурс. – Офіційний сайт української частини світового конкурсу «Вікі любить пам'ятки». – Режим доступу: <http://wikilovesmonuments.org.ua/info/>

«Вікі любить пам'ятки – 2015»

9-те місце.
Розписи стелі Семінарської церкви. 1870 р. Художники К. Йобст, Е. Бучевський. Резиденція митрополитів Буковини та Далмації. Чернівці.
Світлина Ігоря Куницького

«Вікі любить пам'ятки – 2015»

2-ге місце.
Панорама німецького народного дому.
Початок XX ст. Архітектор Г. Фріч, інженер Е. Мюллер. Чернівці.
Світлина Максима Присяжнюка (с. 15)

Найкраще фото Сумської обл.

Садиба Л.Є. Кеніга. Кінець XIX ст.
Тростянець Сумської обл.
Світлина Сергія Криниці

Східний стиль: ПАМ'ЯТКИ ЗОЛОТОЇ ОРДИ ТА КРИМСЬКОГО ХАНАТУ в Автономній Республіці Крим

Крим є скарбницею історичної спадщини України. З усіх її земель він першим вийшов на арену писаної історії світу: адже ще тоді, коли решта українських теренів разом із добрячою частиною Європи губилися для античних географів десь у загадкових «гіперборейських сутінках», громадяни давньогрецьких міст на таврійських узбережжях вже присягалися «захищати демократію». Згодом Крим став плавильним тиглем, де з нащадків найдавнішого населення та хвиль пізніших прибульців склався етнос, що, поряд з українським, не має історичної батьківщини за межами сучасної України: кримські татари. В культурному спадку їхньої колишньої держави, Кримського ханату, поєднувалися питомо місцеві традиції, народжені на цій землі ще у сиву давнину, та впливи далеких країн.

По довгих роках російського колоніального панування, масових еміграцій та радянської депортації цей культурний спадок зазнав непоправних втрат. Але найбільш тривким матеріальним втіленням культури ханського Криму залишаються її архітектурні пам'ятки. До наших днів дійшла невелика їх частина, причому стан тих, що збереглися, є незадовільним та навіть аварійним (за винятком двох мечетей, відреставрованих у 1980-х роках, та кількох об'єктів у Бахчисараї, що підлягли реставрації у 2000-х). Про багато ж інших пам'яток, відомих з джерел, зараз можна говорити, на жаль, лише в минулому часі.

Архітектура Кримського ханату формувалася під впливом мусульманського Сходу. Втім «схід» є надто загальним культурологічним терміном, що охоплює багато різних культур, часом дуже несхожих між собою. До того ж у різні періоди в Криму набували переваги віяння різних культур-

них центрів. Якщо ж додати до цього технологічні прийоми, що побутували на півострові ще з візантійських часів, італійську структуру містобудування в основі кримських приморських міст, внесок немусульманських спільнот Криму з власними архітектурними традиціями (насамперед, греків та вірмен) та ще згадати західноєвропейські запозичення, то стає очевидним, що кримськотатарська архітектура не є тотожною ані ординській, ані турецькій, ані тим паче волзько-татарській, а є самобутнім та унікальним синтезом, що склався та існував виключно в Криму.

Беручись за огляд пам'яток доби Кримського ханату, не можна оминати й пам'яток попереднього періоду – часів Золотої Орди, адже саме тоді починалися як процеси асиміляції різноплеменних мешканців півострова у єдину народність, об'єднану новозапровадженою релігією, ісламом, так і формування місцевої мусульманської культури.

Іслам став державною релігією в Криму на початку XIV століття за правління ординського хана Узбека. В тодішній столиці півострова, місті Кири́м (нині м. Старий Крим) на той час вже існувала мусульманська громада: є літописні відомості про побудову тут мечеті у 1287 році на кошти єгипетського султана Калауна. Залишків цієї споруди не знайдено, але пам'ять про неї зберігається в міській легенді, що приписує Бейбарсу (іншому єгипетському правителю) мечеть кінця XIV століття, руїни якої в путівниках іменують як «мечеть Бейбарса»¹.

Головною пам'яткою ординської доби в Старому Криму вважається мечеть Узбек-хана 1314 року, про що засвідчує напис на її різьбленому порталі. Археологічними дослідженнями встановлено, що мечеть було цілком перебудовано на межі XV і XVI століть (вірогідно, перенесено з якогось іншого місця)². Але сам цей факт лише підкреслює її виключну значущість для наступних правителів Криму як найстарішої мусульманської споруди на півострові, адже решта ординських пам'яток міста, що зазнали руйнації під час пізньоординських смут, на відміну від цієї мечеті не відновлювалась та вже з часів ханату становила з себе румовище.

Релігійна та державна реформа Узбек-хана вимагала освічених кадрів. Місцевим центром підготовки їх став збудований 1332/33 роки великий навчальний заклад – медресе Індже-Бек-хатун, що прилягає до стін мечеті Узбека. Медресе носить ім'я своєї засновниці, дружини ханського намісника в Криму Кутлуг-Тимура. Заклад функціо-

нував близько 90 років; зруйнована вочевидь землетрусом будівля більше не відновлювалася³. У Старому Криму залишаються рештки ще кількох пам'яток ординської доби XIV – початку XV століття: руїни Куршун-Джамі (Свинцевої мечеті), що, за деякими версіями, була заснована онукою Кутлуг-Тимура як обитель дервішів⁴; залишки караван-сарая Таш-Хан, цікаві археологічні знахідки на дворі котрого розкривають різноманітні торговельні зв'язки Криму; руїни міських оборонних стін та фундамент мавзолею при них; сліди споруди, котру міська легенда називає Мюск-Джамі (Мускусною мечеттю), сюжет про зведення якої з додаванням дорогоцінних амбри та мускусу до будівельного розчину відомий ще з ханських часів.

Першими вчителями мусульманства в ординському Криму були насамперед представники сельджуцьких султанатів Східної Анатолії, що кілька століть вирішальним чином визначало стиль місцевої культурної архітектури⁵. Декор та планування мечеті Узбека та медресе Індже-Бек-хатун позначені виразними сельджуцькими впливами. Те ж саме стосується й нечисленної решти споруд ординського часу в Криму: Ескі-Сарайської та Шейх-Койської мечетей під Сімферополем; мечеті Судацької фортеці; мавзолеїв Біведе-Султан, «Ахмед-бея» та «Мухамед-бея» в прославленому колись культурному центрі на Азізі Малік-Аштера в Ескі-Юрті під Бахчисараєм; двох дюжин збережених в Бахчисарайському музеї надгробків з рисами сельджуцького стилю зі знищеного в радянські часи цвинтаря

Мечеть Узбек-хана. 1314 р. – кінець XV ст. Старий Крим. Світлина Костянтина Буркута

Кирк-Азізлер; пам'ятників на Азізі Гази-Мансура; мавзолея Ескі-Дюрбе у старих кварталах Бахчисарая та мавзолея Джаніке-ханім, дочки хана Тохтамиша, у Чуфут-Кале.

1441 року Крим за допомогою Великого князівства Литовського здобув незалежність від занепадої Ординської імперії. Перший самостійний кримський хан Хаджи Герай (правив у 1441–1466 рр.) переніс столицю держави з міста Кирич до гірської фортеці Кирк-Єр (з XVII ст. відома як Чуфут-Кале) у Південно-Західному Криму, де почав формуватися новий політичний та культурний центр держави. До фортеці, заснованої ще у візантійські часи, були додані нові оборонні споруди та «мечеть Джанібєка», що традиційно датується 1346 роком⁶ та приписується

Руїни медресе Індже-Бек-хатун. 1332/33 р.
Старий Крим. Світлина Сергія Криницьі

Мечеть у селі Ескі-Сарай. XIV ст. Село Піонерське
(Ескі-Сарай). Світлина Павла Можаяєва

Мавзолей Джаніке-ханім у фортеці Чуфут-Кале. XV ст. Бахчисарай, Крим. Світлина Vasbur

цьому правителю, але з не меншою вірогідністю може належати й до правління Хаджи Герая.

Улітку 1502 року хан Менглі Герай остаточно розгромив на Дніпрі останнього ординського правителя, що знайшло втілення й в архітектурі. На межі XV й XVI століть Менглі Гераєм (1466–1515, з перервами) біля підніжжя Кирк-Єру було розбудовано справжнє столичне місто Салачик: воно включало ханський палац Девлет-Сарай, Ханську мечеть, мавзолей правлячої династії, навчальний заклад Зинджирли-медресе та міські лазні для городян. Портали мавзолею та палацу було прикрашено монументальними написами, титулатура яких підкреслювала новий статус хана як правонаступника переможеного ним ординського правителя⁷. Мечеть та палац не збереглися; зовнішній вигляд Девлет-Сараю достеменно не встановлено, але, за непрямыми даними, його спроектовано венеціанським архітектором як типове італійське палаццо XV століття (вважається, що портал Демір-Капи 1503 року в Бахчисарайському палаці, виконаний у стилі італійського ренесансу, походить саме з Девлет-Сараю⁸). Мавзолей та медресе існують і нині, причому медресе функціонувало за призначенням аж до встановлення радянської влади, а фундаменти лазень знайдено під час розкопок 2000-х років. Датований 1502 роком та багато прикрашений різьбленням по каменю ханський мавзолей в Салачику є найпізнішим та найяскравішим зразком кримської інтерпретації сельджуцьких орнаментів.

З 1478 року Кримський ханат перебував в унії з Османською імперією. З бігом часу цей союз призвів до посилення залежності Криму від Туреччини та майже повної втрати державної самостійності ханату у XVIII столітті, але водночас викликав справжню культурну революцію в усіх сферах – від придворного побуту та діловодства до поезії та архітектури. Відповідно, з другої чверті XVI століття сельджуцькі культурні впливи та кипчацько-ординські традиції поступово замінюються османськими.

Найяскравіше це проявилось у заснуванні ханом Сахібом I Гераєм (1532–1550) в 1532 році нової ханської резиденції Бахчисарай за два кілометри західніше Салачика, навколо якої швидко розгорнулося й нове столичне місто⁹. Бахчисарайський Ханський палац поєднував певні сель-

Зинджирли-медресе. 1500 р. Бахчисарай, Крим.
Світлина Олекси Гайворонського

джуцькі віяння в загальному плануванні та османські в декорі. Будівництво нової резиденції почалося зі спорудження Великої ханської мечеті та міської лазні Сари-Гузель (що, водночас із Зинджирли-медресе в Салачику, теж функціонувала до 1920-х рр.). Тоді ж було облаштовано внутрішні покої палацу: зал Дивану (Кьорюнюш), Малу ханську мечеть, житловий комплекс (первісний вигляд невідомий) та Гарем. Згодом при мечеті сформувався й Ханський цвинтар з двома мавзолеями XVI та XVII століть, ротондою та надгробками навколо.

На середину-кінець XVI століття припав розквіт стилю т. зв. османського ренесансу в Стамбулі, чийм видатним виразником став архітектор Ходжа-Сінан. Це мало своє відлуння й у Криму. Згідно з прижиттєвим офіційним списком творів Ходжи-Сінана, в Криму ним були зведені принаймні дві будівлі: «мечеть Татар-Хана» (Ханська мечеть) у м. Гьозлев (нині Євпаторія) та лазні султана Сулеймана в м. Кефе (нині Феодосія; знесені в 1830-х рр.). Тією ж самою стилістикою були відзначені ще кілька споруд: мечеть султана Сулеймана в м. Кефе (знищена разом із лазнями Сулеймана) та мавзолей Мехмеда II Герая в Ескі-Юрті, що могли належати авторству учеників видатного майстра. В переліку робіт Сінана не значиться й донині не збереглася, але згадується в кримських письмових джерелах також мечеть Ходжи-Сінана в Керчі¹⁰. Трохи пізнішим зразком османської архітектури в Криму є мечеть Муфті-Джамі 1623–1638 років у Феодосії.

Протягом століть Ханський палац постійно добудовувався та зазнавав значних переробок. Наймасштабніша мала місце після нищівної пожежі, влаштованої в 1736 році російським військом, що вдерлося до Криму. Хани відновили спалений палац, але дещо в іншому вигляді – зокрема, була цілком перебудована Велика ханська мечеть. Три споруди в палаці мають написи з іменем хана Селямета

II Герая (1740–1743) на згадку про масштабний ремонт, проведений ним. Невдовзі, за хана Кирима Герая (1758–1769, з перервою), відомого любителя мистецтв, Ханський палац було ново декоровано та доповнено кількома новими спорудами. Палац оформлювали за найновішими османськими зразками, перейнявши навіть модні тоді у Стамбулі французькі впливи. Це сформувало так зване «кримське рококо» – стиль, властивий орнаменталі деяких стінних розписів та пам'яток Ханського цвинтаря. Кілька розписів та вітражів того часу мають підпис придворного хатата (каліграфа) Умера. Останній кримський хан Шахін Герай (1777–1783) розпочав будівництво нового ханського палацу в м. Кефе, проте завершити його не встиг. На момент російської анексії 1783 року Бахчисарайський палац був великим комплексом, що включав, окрім уже перелічених будівель, також двоповерховий Головний корпус з житловими покоями та залами аудієнцій, приміщення для

Ханська мечеть. 1552–1564 рр. Євпаторія, Крим.
Світлина Євгена та Ольги Махоньків

Перекопський перешийок; наступні хани неодноразово підновлювали та зміцнювали її. Побудова Ферах-Кермену була етапом масштабного фортечного будівництва на підступах до Криму: побоюючись нападу ординських ханів (що наприкінці XV ст. нанесли Криму кілька відчутних ударів зі степу), Менглі Герай звів кілька фортець у Пониззі Дніпра – Тегін, Джан-Кермен та Іслям-Кермен (на їхньому місці нині знаходяться відповідно, сучасні село Тягинка, міста Очаків та Каховка). На Азовському узбережжі Криму, для захисту дороги на півострів через Арабатську стрілку, у XVI столітті було поставлено фортецю Арабат. З початком морських нападів на Крим донських козаків у XVII столітті вона була значно укріплена та посилена артилерією, а з виходом у перші роки XVIII століття на Азов російського військового флоту цілком перебудована в укріплення новітнього бастионного типу. Ця перебудова велася, певно, тими ж французькими інженерами, які в той самий час та з тієї ж причини на замовлення османських султанів швидко зводили на Керченській протоці велику бастионну фортецю Єні-Кале¹¹. Крім Кирк-Єру, Ор-Капи, Арабату та кількох малих укріплень на Сиваші у ханських володіннях була ще одна фортеця: міські укріплення Гьозлева (у 2003 р. реконструйована їхня в'їзна вежа Одун-Базар-Капи).

У містах передгірного Криму, окрім Бахчисарая, залишилось, на жаль, дуже мало споруд ханського часу. Серед них заснована 1508 року та цілком перебудована з тих пір Біла Мечеть (Кебір-Джамі) в Ак-Месджиді (Сімферополь; де існував також Палац калга-султанів, знесений після 1783 р.) та руїни караван-сарая Таш-Хан у Карасубазарі (Білогірськ; де до початку XX ст. був ще один караван-сарай і кілька мечетей, в тому числі найбільша з них, Хан-Джамі¹²).

Завершити список пам'яток ханських часів варто згадкою про суфійські обителі Криму – текіє, що зазвичай виникали біля реальної чи легендарної могили певного мусульманського святого («азіз»), що слугувала об'єктом шанування та паломництва. З численних текіє Криму дійшло

охорони й слуг, стайні, Північну та Південну в'їзні вежі з брамами, кілька закритих внутрішніх двориків, в тому числі Перський сад при Гаремі із Соколиною вежею тощо. В російський період унаслідок численних ремонтів і переробок деякі будівлі були втрачені (як, наприклад, Старий палац, лазні Мехмеда IV Герая, корпуси Гарему тощо), деякі (особливо житлові приміщення Головного корпусу) були переплановані, а решта зазнали суттєвої зміни декору.

З міських споруд Бахчисарая ханської доби варто згадати фонтан Бурма-Чешме з пам'ятним написом Селіма II Герая, мечеті Ісмі-Хан-Джамі, Молла-Мустафа-Джамі, Тахтали-Джамі та нещодавно відреставровану Орта-Джамі. Прикрою є втрата в 1950-ті роки найрозкішнішої мечеті міста Єшіль-Джамі, збудованої при Киримі Герая за участі хатата Умера. Мечеть була присвячена пам'яті Діляри-бікеч (ймовірно, поважної родички чи матері хана; в легендах російського часу вона виступає як ханська бранка «Марія Потоцька»), поховання якої знаходиться в мавзолеї Діляри-бікеч при Садових терасах Ханського палацу.

Кримський півострів з 1478 до 1774 року був поділений між двома державами: степи та передгір'я належали Кримському ханату, а гірські райони з південним і східним узбережжями – Османській імперії. В османській частині існувало кілька середньовічних фортець (Інкерман, Мангуп-Кале, Судак, Каффа, Керч), заснованих у візантійські чи генуезькі часи й захоплених османами в 1475 році. Ці старі фортеці, спорудження та існування яких не мало безпосереднього стосунку до Кримського ханату, не є предметом цього розгляду, натомість існувало й кілька укріплень, що виникли вже за ханської доби.

До них належить насамперед фортеця Ферах-Кермен чи Ор-Капи (Перекоп), яку Менглі Герай звів на античному рові, що перетинає

Центральний двір та Велика ханська мечеть у Ханському палаці. XVI–XVIII ст. Бахчисарай, Крим.
Світлина Chernyshov.tt

Інтер'єр залу Дивану в Ханському палаці.
XVI–XIX ст. Бахчисарай, Крим. Світлина А. Savin

Мавзолей Мехмеда II Герая. XVI ст. Бахчисарай, Крим. Світлина Олекси Гайворонського

Бастіони фортеці Арабат. XVI – початок XVIII ст. Село Каменське (Ак-Монай). Крим. Світлина Анатолія Бученка

Бастіон фортеці Єні-Кале. Початок XVIII ст. Керч, Крим. Світлина Sergey Ashmarin

єдине: Текіє дервішів у Євпаторії з келіями для проживання та центральним залом для служінь. Окрім згаданих вище бахчисарайських азізів Малік-Аштера та Газі-Мансура в Криму існували ще чотири великі суфійські осередки, що їх називали «чотирма стовпами держави». Від одного з них, в с. Колеч (Новопокровка) під Феодосією, до 1950-х років зберігалася ординська мечеть-текіє, а від другого, в с. Ефендікой (Айвова) під Бахчисараєм досі залишається мавзолей шейхів Уч-Азіз.

Цей дуже стислий та майже вичерпний перелік пам'яток ханської доби на території Криму наочно демонструє не тільки широке розмаїття архітектурної спадщини Кримського ханату, але, на жаль, і мізерну кількість пам'яток, котрими вона представлена. Адже не рідкість, коли певний історичний період, архітектурний стиль чи тип споруд представлений одною-єдиною будівлею.

Варто усвідомити, все це – не екзотичні «пам'ятки Сходу в Україні», а радше «пам'ятки України східного стилю», що саме тому й унікальні, адже Україна має насправді більше облич, ніж прийнято вважати, і одне з них – кримськотатарське. Зрозуміло, що зараз півострів має набагато важчі проблеми, ніж стан збереження його ханської культурної спадщини, але це є приводом для України, нарешті, глибоко пізнати та ментально засвоїти цей край з його самобутньою цивілізацією як невід'ємну частину власного культурного надбання – брак чого в минулі роки певною мірою й доклався до виникнення кримських проблем сьогодення.

Проект «Вікі любить пам'ятки» і, зокрема, його кримська номінація має в собі потенціал захопити до такого пізнання широкий загал. Це зацікавлення Кримом може стати одним із тих тисяч містків, що, попри все, міцно пов'язуватимуть решту України з її найпівденнішим краєм.

Руїни караван-сараю Таш-Хан. XVII ст. Білогірськ, Крим. Світлина Юрія Клименка

Текіє дервішів. XVI–XVIII ст. Євпаторія, Крим. Світлина Євгена та Ольги Махоньків

ПРИМІТКИ

- 1 Гаврилов А.В., Майко В.В. Средневековое городище Солхат-Крым (материалы к археологической карте города Старый Крым). – Симферополь, 2014. – С. 134–140.
- 2 Там же. – С. 116–120; Крамаровский М.Г. Солхат и Амасья в XIV в. К итогам археологического изучения архитектурного комплекса медресе и мечети Узбека в г. Крым (Старый Крым) // Проблемы истории архитектуры. – Москва, 1990. – С. 116–135.
- 3 Гаврилов А.В., Майко В.В. Средневековое городище Солхат-Крым. – С. 120–133; Крамаровский М. О благотворительности в Золотой Орде: семья Кутлуг-Тимура и архитектурные доминанты Солхата // Сообщения Государственного Эрмитажа. – Вып. LXX. – 2012. – С. 40; Ломакин Д.А. Медресе-мечеть Узбека в Старом Крыму: сквозь пространство и время // Пространство и время. – №2 (14). – 2014. – С. 163.
- 4 Крамаровский М.Г. О благотворительности в Золотой Орде... – С. 35.
- 5 Башкиров А.С. Сельджукизм в древнем татарском искусстве // Крым. – № 2, 1926. – С. 108–125.
- 6 Акчокраклы О. Новое из истории Чуфут-Кале // Известия Таврического общества истории, археологии, этнографии. – Т. 2 (59). – 1928. – С. 168.
- 7 Гайворонский О. Повелители двух материков. – Т. I: Крымские ханы XV–XVI столетий и борьба за наследство Великой Орды. – Киев-Бахчисарай, 2007. – С. 79–84.
- 8 Эрнст Н.Л. Бахчисарайский Ханский дворец и архитектор вел. кн. Ивана III фрязин Алевиз Новый // Известия Таврического общества истории, археологии, этнографии. – Т. II (59). – Симферополь, 1928. – С. 42.
- 9 Tarih-i Sahib Giray Han. – Ankara, 1973. – S. 162.
- 10 Büyük Ö. Kırım'ın İdari ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600–1774). – İstanbul, 2014.
- 11 Білик Ю.Л. Османські оборонні споруди на Керченському півострові (XVII–XVIII ст.): автореф. дис. к. і. н. – К., 2011.
- 12 Засыпкин Б.Н. Памятники архитектуры крымских татар // Крым. – № 2 (4), 1927. – С. 147–151.

ДЕРЕВ'ЯНЕ ЗОДЧЕСТВО УКРАЇНИ у фотооб'єктиві конкурсантів

Дзвіниця церкви Собору Пресвятої Богородиці. 1690 р.
Кріплення каркасу. Поморяни, Золочівський р-н Львівської обл.
Світлина Kugel

Україна на початок ХХІ століття володіє унікальним скарбом – творінням традиційного зодчества, аналогія якого не існує у світі. Протягом багатьох століть талановиті народні майстри створили неперевершені зразки дерев'яної архітектури, піднявши українське будівництво на рівень найвищих світових мистецьких досягнень. Пріоритетне значення народного зодчества говориться у Пловдивській хартії: «Пам'ятку архітектури несуть у собі закодовану інформацію, вони є живими свідками епохи не тільки в архітектурному і художньому плані, але й у плані історичному»¹. Незважаючи на непоправні втрати протягом ХХ століття в царині дерев'яного будівництва, Україна тримає першість у світі за кількістю пам'яток сакральної дерев'яної архітектури, а за своїм архітектурно-мистецьким рівнем українське церковне зодчество є неповторним серед надбань світової культури, вирізняється різноманітністю мистецьких засобів, вишуканими формами церковних будівель, поєднує в собі художньо-естетичну, архітектурну та історичну цінність.

В Україні збереглося понад 2,5 тисячі дерев'яних церков (у Польщі – 1,5 тис., у Румунії – 1,2 тис.), з яких близько 1000 відносяться до XV–XVIII століть, а на прилеглих етнічних українських землях їх ще близько 500. Однак на облік та під охорону держави взято тільки 18,3% (469) пам'яток². Для порівняння зазначимо, що у Львівській області налічується понад 800 дерев'яних храмів, тоді як у Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Харківській, Херсонській і Кіровоградській областях збереглося по одній дерев'яній церкві, в Автономній Республіці Крим не залишилось жодної. Якщо ж розглядати Карпатський регіон, то в Івано-Франківській, Закарпатській, Львівській та Чернівецькій областях налічується понад 1480 дерев'яних храмів³.

Троїцький собор. XVIII ст. Новомосковськ Дніпропетровської обл. Світлина Наталії Шестакової

Церква Св. Духа. 1502 р. Село Потелич
Жовківського р-ну Львівської обл.
Світлина Романа Бречка

Така кількісна різниця пояснюється особливостями історичного розвитку українських земель. У Наддніпрянській Україні ще в XIX столітті Російська імперія боролася з «малоросійським стилем» у церковному будівництві, а в XX столітті більшовицько-комуністичний режим жорстко знищував ідеологічно ворожі кубла «опіуму для народу». У Західній Україні лише наприкінці 1937 року на Холмщині та Підляшші польська влада ліквідувала православні церкви як «непотрібні об'єкти»: з 389 церков залишилося 51, 149 перетворено на костели, 189 зруйновано⁴. Тому надзвичайно цінними є витвори українського народного мистецтва, які дивом збереглися і потребують нашого захисту.

Дерев'яне зодчество в Україні, ґрунтуючись на самобутніх місцевих традиціях та мистецькій специфіці розвитку окремих шкіл, представлене в сакральній архітектурі оригінальними типами церков: бойківським, лемківським, гуцульським, буковинським, галицьким, закарпатським, волинським, поліським, подільським, київським (середньонаддніпрянським), слобожанським. Яскравим зразком слобожанського типу в Наддніпрянській Україні є національна святиня – Свято-Троїцький собор XVIII століття в Новомосковську Дніпропетровської області. Складна дев'ятизрубна, дев'ятикупольна (присвячена дев'яти ангельським чинам) споруда висотою 35 м демонструє високе теслярське мистецтво українських будівничих. Храм побудований без жодного цвяха – всі кріплення в ньому виконані філігранно підігнаними шипами. Він вражає здійснитим вгору громадям пірамідальних завершень. За легендою майстер Яким Погребняк замість проекту мав лише макет собору, з яким він повернувся до паланки після двомісячного усамітнення в плавнях. Відомий дослідник козацької доби академік Дмитро Яворницький у 1892 році писав, що

бачив ту модель храму з оситняку, яка «зовсім недавно спорохнявила від часу»⁵. Цей шедевр дерев'яної архітектури епохи козацького бароко, який увібрав у себе емоційність українців та їхній потяг до мальовничості, промовисто засвідчує про вагоме і непохитне місце української культури у світовій цивілізації.

Українські дерев'яні церкви, вишукані в гармонійній пропорційності, різноманітні в плановому та об'ємно-просторовому вирішенні в контексті здобутків світової культури виокремлюються в унікальне явище⁶. У 2013 році Україна продемонструвала високість власних здобутків та відповідність міжнародним стандартам у пам'яткоохоронній галузі, коли 21 червня на сесії ЮНЕСКО в Камбоджі 16 дерев'яних церков XVI–XIX століть Карпатського регіону України та Польщі були занесені до Реєстру світової спадщини ЮНЕСКО. В офіційному повідомленні Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури про карпатські дерев'яні церкви зазначалось як про спадок самобутньої будівельної традиції, що корениться в церковній архітектурі з переплетенням елементів місцевих особливостей і символічних образів з космогонії окремої громади⁷. Зі згаданих церков вісім розташовані на теренах Закарпатської, Івано-Франківської та Львівської областей, інші – на етнічних українських землях у Польщі. Ці об'єкти поповнили список дерев'яних пам'яток Румунії, Росії, Польщі, Білорусі, Словаччини, Норвегії, які вирізняються характерними принципами будівництва, планувальними і композиційними засадами⁸.

Комплекс дерев'яних церков Карпатського регіону довершив по-літно традиційного сакрального будівництва Європи, без якого воно не є цілісним. Із восьми церков, внесених до Реєстру від України, чотири – зі Львівської області. З них до галицького типу належать

Троїцька церква. 1720 р. Жовква Львівської обл.
Світлина Сергія Криницьі

Святодухівська церква. 1598 р. Рогатин Івано-Франківської обл. Світлина Романа Бречка

Церква Різдва Пресвятої Богородиці. 1808 р. Село Нижній Вербіж Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.
Світлина Віталія Ільницького

Михайлівська церква. 1745 р. Село Ужок Великоберезнянського р-ну Закарпатської обл. Світлина Юрія Репала

Вітряк із села Кримне Старовижівського р-ну Волинської обл. Початок ХХ ст. Національний музей народної архітектури та побуту в Пирогові (Київ). Світлина Миколи Сарапулова

Церква Богоявлення Господнього. 1693 р.
Село Кугаїв Пустомитівського р-ну Львівської обл.
Світлина Катерини Байдужої

три храми: Зішестя Св. Духа в Потеличі (1502 р.), в якому збереглися іконостас XVII століття, унікальний стінопис 1628 року та початку XVIII століття та розташований у бабинці найдавніший в українському малярстві сюжет «Оплакування»; церква Пресвятої Трійці в Жовкві (1720 р.), її дивовижний п'ятиярусний іконостас з деякими іконами роботи художника Івана Рутковича і неповторний стінопис датуються початком XVIII століття; церква Св. Юра в Дрогобичі другої половини XVII століття, яку відомий мистецтвознавець Г. Логвин назвав «поемою в дереві»⁹, має цінні розписи та іконостас. Церкву Св. Дмитра у Маткові відносять до бойківського типу: збудована в 1838 році споруда вражає високими восьмибічними верхами з чотирма, п'ятьма залами.

На території Івано-Франківської області розташовані дві пам'ятки зі списку ЮНЕСКО: церква Зішестя Св. Духа в Рогатині (1598 р., дату віднайшов на стіні мистецтвознавець Володимир Вуйцик) галицького типу, нині – філія Музею мистецтв Прикарпаття, де зберігаються іконостас, ікони XVI–XVIII століть, стародруки, скульптура, надгробні плити XVII століття та п'ятибанна церква Різдва Пресвятої Богородиці в Нижньому Вербіжі, збудована в гуцульському стилі в 1808 році столітнім майстром Григорієм Семонюком, замолоду скарбником Олекси Довбуша¹⁰.

Закарпатська область представлена у Реєстрі ЮНЕСКО також двома пам'ятками. Церква Св. архистратига Михайла бойківського типу в с. Ужок, споруджена 1745 року, вирізняється високою стрункою вежею стовпової конструкції з низьким наметом над бабинцем, де на третьому ярусі розташовувалась дзвіниця. У храмі збереглися ікони, стародруки XVII століття, різьблений іконостас XVIII століття та дзвін 1638 року. В смт Ясіня Рахівського р-ну збереглися гуцуль-

Георгіївська церква. XVIII ст. Сміт Седнів
Чернігівського р-ну та обл.
Світлина Сергія Колотуші

з вежею-дзвіницею стовпової конструкції, яку над псевдосвітлицею вінчає барокова баня роботи майстра Теодора Русинка (1783 р.), та витончений бароковий іконостас 1712 року Івана Медицького; церква Св. Якова у Поворознику (1600 р.), перебудована 1814 року після перенесення, в якій зберігся найдавніший сюжетний стінопис 1607 року, бароковий іконостас XVII століття та відлитий 1615 року дзвін. До реєстру увійшов найстаріший храм східнолемківського типу – п'ятибанна церква Архангела Михайла у Туринську (1801–1803 рр.), в якій зберігся триарусний іконостас 1898 року з іконами і стінописом майстра Йосифа Буковчика¹⁴.

Дерев'яні церкви Карпатського регіону – це унікальне народне зодчество, досконале у своїй технологічній та будівельній майстерності, неповторне в світоглядних сюжетах стінопису. Впродовж тисячолітнього розвитку традиційних дерев'яних святинь вибудувався характерний образ церкви, що в першу чергу вирізняється технікою зрубу – горизонтальне розміщення круглих колод або прямокутних брусів, також тридільністю плану та оригінальним вирішенням верхів, зовнішньому контуру яких відповідав внутрішній простір¹⁵. Притаманними лише українській сакральній архітектурі є завершення кожного з трьох основних зрубів окремим верхом, крита галерея (опасання), комбінації простих четвериків і восьмимериків¹⁶.

Своєю неповторністю і самотністю об'єкти сакральної дерев'яної архітектури привертають увагу дослідників, краєзнавців, туристів, прочан, шанувальників української культури. На згадку про враження від подорожей вони залишають світлини, завдяки яким є можливість не лише поділитися з однодумцями, а й означити своє ставлення до культурної спадщини України, щиро вболіваючи за охорону пам'яток, висловити занепокоєння про стан їх збереження. Саме функцію об'єднання всіх небайдужих до духовної скарбниці України виконують організатори фотоконкурсу «Вікі любить пам'ятки». Його учасники своїми роботами, окрім популяризації витворів дерев'яної архітектури, зуміли загострити в суспільстві проблему збереження унікальної дерев'яної спадщини, її реєстрації в державних документах. Глибоко усвідомлюючи, як безжалюбно час і людська недбалість знищують рідкісні набутки попередніх поколінь, учасники конкурсу в своїх зображеннях залишають документальне свідчення про унікальні храми і людське прагнення

ського типу церква Вознесіння Господнього 1824 року, іконостас та ікони XVII ст. Церкву місцеві мешканці називають «Струківською» за іменем гуцула Івана Струка, який у XVI столітті збудував тут каплицю в подяку за збережену взимку отару овець¹¹. Церкву зображено на поштовій марці 1926 року Чехо-Словацької Республіки та на єдиній поштовій марці Карпатської України 1938 року¹².

Як зазначалося вище, вісім пам'яток сакрального зодчества Карпатського регіону розташовані на українських етнічних територіях, що нині входять до складу Польщі. Одна з найдавніших, збережених у Польщі, – церква Святої Параскеви галицького типу в Радружі (1583 р.) з іконостасом 1699 року; церква Різдва Пресвятої Богородиці у Хотинці, зведена в 1600 році в галицькому стилі з п'ятиарусним іконостасом ймовірно 1671 року; бойківська церква Архангела Михайла у Смільнику над Сяном, споруджена 1791 року, яку до 1951 року використовували бойки¹³; церква Св. Параскеви у с. Квятонь, збудована в 1811 році в особливо вишуканому західнолемківському стилі, вирізняється трьома бароковими банями зі сліпими ліхтарями; у цьому ж стилі зведені церква Архангела Михайла у Брунарах 1830 року (збереглися бароковий іконостас початку XIX ст. та ікони XVIII–XIX ст.), церква Пресвятої Богородиці в Овчарах 1653 року

Церква Св. Микити. 1666 р. Село Дернів Кам'яно-Бузького р-ну Львівської обл. Світлина Мирослава Переймибіді

Церква Різдва Пресвятої Богородиці. 1615 р. Ворохта Івано-Франківської обл. Світлина Дмитра Жданова

Здвиженська церква у Карвасарах (Хрестовоздвиженська церква та дзвіниця). 1724 р. Кам'янець-Подільський Хмельницької обл. Світлина Олени Мачуленко

Церква Св. Михаїла. 1697 р. Село Кути Буського р-ну Львівської обл. Світлина Катерини Красницької

Церква святого Юра. Стінопис. XVII ст. Дрогобич
Львівської обл. Світлина Юрія Клименка

до духовної краси та досконалості. Завдяки фотоконкурсу шедеври українських зодчих не зникнуть безслідно.

Впродовж 2012–2015 років зібрано й оприлюднено тисячі світлин з тематики дерев'яної народної архітектури. У 2012 році до десятки найкращих фото увійшла робота Романа Старченка із зображенням вітряка з колекції Національного музею народної архітектури та побуту України. Краєвиди українських сіл важко уявити без млинів та вітряків ще з часів середньовіччя. Водяні млини споруджували на Гуцульщині, Бойківщині, Закарпатті, вітряки ж будували обабіч доріг, у полі, на пагорбах за селом, інколи до кількох десятків разом, на Полтавщині, Слобожанщині, Наддніпрянщині та Півдні України¹⁷. Фото з образом українського символу викликало схвальні відгуки користувачів Інтернету і посіло четверте місце серед переможців. Зразки сакрального дерев'яного будівництва були представлені у 2013 році. Сьому позицію у конкурсі члени журі віддали світліні Катерини Байдужої – із зображенням дерев'яної церкви Богоявлення Господнього в селі Кугаїв Пустомитівського району Львівської області. Як зазначено на одвірку храму, його збудували в 1693 році, тож, щоб зберегти пам'ятку класичного бойківського типу, необхідна негайна реставрація¹⁸.

Враховуючи особливе місце сакральної дерев'яної архітектури України у світовій культурній спадщині, організатори конкурсу 2014 року виділили спеціальну номінацію «Пам'ятки дерев'яної архітектури України». Надійшли світлини 402-х церков, дзвіниць, млинів, вітряків та інших дерев'яних споруд. Журі у складі автора проекту «Дерев'яні церкви України», краєзнавця Олени Крушинської, пам'яткоохоронця, популяризатора храмів Закарпаття, художника Михайла Сирохмана та фотографа з Черкас, викладача Сергія Криницького розглянули 1269 фотографій від 87 авторів і обрали переможців.

Першим призером стала світлина церкви Св. Юрія у смт Седнів Чернігівського району Чернігівської області (автор – Сергій Колотуша). Один із найкращих зразків української народної архітектури збудовано у XVIII столітті на місці історичного седнівського городища. За переказами, у тридільній, прикрашеній різьбленням церкві перед військовими походами освячувало зброю козацтво Седнівської сотні Чернігівського полку¹⁹. Друге місце виборола світлина Онуфріївської церкви у селі Липовий Скиток Васильківського району Київської області (автор –

Іван Биков). Пам'ятка архітектури національного значення збудована козацькими майстрами в 1705–1706 роках на замовлення єпископа Захарія Корниловича. Це найстаріша козацька дерев'яна церква із тих, які збереглися в автентичному середовищі. На третє місце обрана світлина церкви Успіння Пресвятої Богородиці у селі Новоселиця Виноградівського району Закарпатської області (автор – Тамаш Талер). Овіяна народними легендами видатна пам'ятка українського церковного будівництва з бездоганними пропорціями постала у XVII столітті. Найменша готична церква вражає своєю легкістю та динамізмом. Унікальним є стінопис XVII століття роботи місцевих закарпатських художників та галицької школи живопису. Він характеризується різноманітністю стилю, народним трактуванням релігійних сюжетів та, органічно поєднуючись з архітектонікою храму, створює неповторний ансамбль²⁰.

Знавці сакральної дерев'яної архітектури також відзначили в номінації «За маловідому пам'ятку, віддалену від ареалу поширення дерев'яної архітектури» світлини нині діючої Пречистенської церкви (за переказами XVIII ст.) у селі Ятрань Новоархангельського району Кіровоградської області (автор – Олександр Зараховський) та Успенської церкви (кінця XIX ст.) в селі Обжиле Балтського району Одеської

Церква Вознесіння Господнього. 1838 р. Снятин Івано-Франківської обл. Світлина Романа Бречка

області (автор – Дмитро Петков). Щоб привернути увагу до проблеми нищення дерев'яних церков, організатори конкурсу виділили роботу Мирослава Переймибіді «За фотографію дерев'яної церкви, що потребує порятунку» – церква Святого Микити (1666 р.) у селі Дернів Кам'янка-Бузького району Львівської області. У номінації «Цивільна дерев'яна архітектура» нагороджено Дениса Вітченка за серію фотографій комплексу лікарні для робітників Володимирівської економії в Мурафі на Харківщині. До комплексу у складі водолікарні та корпусу служб входить унікальна водогінна вежа, аналогів якій немає в Україні. Серед фотографій дерев'яних млинів найкращою виявилася робота Дениса Демидова – вітряк у селі Кам'янське Запорізької області, нагороджена очільником Української млинологічної асоціації Назаром Лавріненом, автором проекту «Млини України».

У 2015 році на фотоконкурс надійшло 1368 фотографій об'єктів дерев'яної архітектури з 15 областей України та міста Києва. І хоч у цьому році окремої номінації виділено не було і серед переможців відсутні світлини дерев'яних витворів, спеціальна вибірка, вочевидь ретельно підготовлена одним з організаторів фотоконкурсу Іллею Корнійком, заповнить цю прогалину і, безперечно, розширить уявлення шанувальників Вікіпедії про дерев'яну архітектуру України. Не залишать байдужими глядачів світлини архітектурного комплексу церкви Різдва Пресвятої Богородиці 1615 року з дзвіницею і прицерковним хрестом у Ворохті на Івано-Франківщині. Як перегук історичних епох сприймається зображення Хрестовоздвиженської церкви 1724 року на Карвасарах на тлі Кам'янець-Подільської фортеці у Хмельницькій області. Сива давнина промовляє із зимової фотографії церкви Св. Михаїла 1697 року з дзвіницею у с. Кути Буського району Львівської області. А зі світлин стінопису, незвичайного за змістом та самобутнього за майстерністю виконання, проступає

Церква Собору Пресвятої Богородиці. 1724 р.
Село Лоні Перемишлянського р-ну Львівської обл.
Світлина Аеоу

глибочинь філософії українського світобачення. Цей унікальний і для світової культури пласт української малярської спадщини бере свій початок у храмах України з XI століття. Як зазначає дослідник української ікони Д. Степовик, українські майстри не сприймали прямих запозичень візантійського мистецтва. З грецьких першовзорів вони відбирали те, що було їм потрібне для творення власного. Окрім Константинополя, вони мали добрі творчі зв'язки з Афоном, островом Крит, Венецією і Охридом. У мистецтві давньоруських майстрів відчувається творча свобода²¹. В Україні цінний стінопис XVII–XX століть відомий у 18 пам'ятках. Найдавнішим вважається стінопис, датований 1601 роком у верхній церкві Св. Миколи (1428 р., XVIII ст.) у Середньому Водяному на Закарпатті, та 1603 роком у церкві Св. архистратига Михайла (1598 р.) у Волі-Висоцькій на Львівщині²². До шедеврів

належать стінописи XVII–XVIII століть у дерев'яних церквах Дрогобича, Львова, Потелича Львівської області, Новоселиці, Олександрівки, Колодного, Крайникова Закарпатської, Круп'янського і Берегомета Чернівецької області тощо. На сьогодні вкрай гостро постала проблема збереження стінописів на їхніх автентичних місцях.

Необхідно наголосити, що в контексті фотоконкурсу про пам'ятки України особливого розголосу набирає проблема збереження історико-культурної спадщини нашої країни. Захист народної архітектури хвилює світову громадськість. У Стокгольмській хартії з охорони традиційної архітектурної спадщини (1998 р.) наголошується: «Традиційна архітектурна спадщина має велике значення, вона є фундаментальним виявом культури суспільства, його діяльності в умовах відповідної місцевості й водночас свідчить про культурне розмаїття світу»²³. Нерідко зі світлин учасників конкурсу лунає німе волення про допомогу, без болю неможливо споглядати, як непоправно гине високий дух наших предків, безмовно на наших очах відходить у небуття символ національної ідентичності українців. Неодноразово на обговореннях після конкурсу зазначалось про необхідність розвивати в суспільстві традицію збереження культурної спадщини, виховувати у громадян почуття відповідальності за національне надбання, адже історико-культурний образ окремих пам'яток може бути настільки значним, загальноновизнаним суспільством, що з часом набуває значення символу міста, держави, впливає на патріотичні почуття людей, на їхнє ідейне та моральне виховання²⁴. Не втратити витвори народної культури означає не зруйнувати історичної пам'яті, не згубити власного генотипу, не знищити закодованої

ПРИМІТКИ

інформації про нас самих для наступних поколінь. Адже людина, звільнена від історичного досвіду, опиняється на узбіччі історії і не здатна працювати на перспективу.

Актуальним залишається питання виконання державними органами Закону України «Про охорону культурної спадщини», зокрема в статті 43 про кримінальну відповідальність за пошкодження, руйнування чи знищення пам'яток²⁵. Проте зазвичай відповідальні установи положень Закону не дотримуються. Щороку Україна втрачає до 100 об'єктів культурної спадщини, внаслідок системного браку коштів 50–70% об'єктів історико-культурної спадщини в різних регіонах України мають незадовільний стан, а 10% з них перебувають в аварійному стані, близько 300 пам'яток національного значення потребують ремонтно-реставраційних робіт²⁶. Серед них і дерев'яні церкви. Збудовані з недовговічного матеріалу, вони руйнуються під впливом природних, атмосферних та біологічних чинників, гинуть від води, вогню, жуків-короїдів, шашелю й людської недбалості. Лише за роки незалежності в Україні трапилося понад 80 пожеж дерев'яних святинь, в яких безслідно зникла низка унікальних пам'яток сакральної архітектури²⁷. Останнім часом набуло популярності спотворення дерев'яних церков невідповідними матеріалами – бляхою, пластиковою вагонкою, металочерепицею, що призводить до втрати автентичного вигляду та появи руйнівних процесів. Ці негативні тенденції широко відображені у роботах учасників фотоконкурсу.

Занепокоєна станом дерев'яних церков громадськість України. У жовтні 2010 року Національна спілка краєзнавців України провела у Львові круглий стіл «Світові пам'ятки сакральної архітектури Львівщини: проблеми збереження», де зокрема говорилося про необхідність Національної програми зі збереження і охорони сакральних пам'яток дерев'яної архітектури України, яка передбачала б інвентаризацію дерев'яних церков в Україні та на українських етнічних землях зі складанням уніфікованого індивідуального пам'яткоохоронного паспорта, проведення ремонтно-реставраційних та консерваційних робіт сакральних дерев'яних споруд, їх стінопису та ікон виключно із залученням фахових спеціалістів, здійснення сигнально-охоронних і протипожежних заходів для збереження унікальних дерев'яних храмів. Ці завдання залишаються актуальними і нині.

Учасники фотоконкурсу вкотре довели, що українські дерев'яні церкви своєю мистецькою і технічною досконалістю не можуть не викликати подив і захоплення. Вони стали культурною візитівкою України у світі. Чеський дослідник Ф. Заплетал висловився, що українські дерев'яні церкви можуть бути славою, гордістю й радістю кожного народу, а це приневолює схилитися і вклонитися глибокому творчому генієві українського простолюду, який столітньою напруженою працею цілих поколінь створив дорогоцінний, на жаль, досі не пізнаний і не оцінений скарб світової культури – дерев'яний храм²⁸. Завдячуючи міжнародному фотоконкурсу «Вікі любить пам'ятки», українці своїми роботами гучно репрезентують українську культуру, переконливо демонструють світовий рівень її шедеврів, зокрема у дерев'яній архітектурі.

- 1 Сліпченко Н., Могитич І. Проблема збереження дерев'яних храмів в Україні // Вісник Інституту Укрзахідпроектреставрація. – 2005. – № 15. – С. 5–11.
- 2 Там само. – С. 6–7.
- 3 П'ятдесят п'ять дерев'яних храмів Закарпаття. – К., 2008. – С. 4.
- 4 Енциклопедія українознавства. Перевид. в Україні. – Т. 10. – Л.: НТШ, 2000. – С. 3618.
- 5 Яворницький Д. Історія запорозьких козаків. У 3 т. – Л., 1990. – Т.1. – С. 212–214.
- 6 Могицький І. Р. Пам'ятники архітектури // Украинские Карпаты. Культура. – К., 1989. – С. 92.
- 7 Бойківські церкви увійшли до списку ЮНЕСКО. – [Електронний ресурс] // Бойківсквіт. – Режим доступу: <http://bojkosvit.com/bojkivski-tserkvy-uvijshly-do-spysku-yunesko/>
- 8 Слободян В. М. Церкви України. Перемиська єпархія. – Л., 1998. – 864 с.
- 9 Логвин Г. Н. Украинские Карпаты. – Москва, 1973. – 192 с.
- 10 Дерев'яні церкви зі списку світової спадщини ЮНЕСКО. – [Електронний ресурс] // Унікальна Україна. – Режим доступу: <http://blog.uu-travel.com/ua/id/derevjani-cerkvi-zi-spisku-svitovoji-spadschini-junesko-077/>
- 11 П'ятдесят п'ять дерев'яних храмів Закарпаття. – К., 2008. – С. 82.
- 12 Дерев'яні церкви зі списку світової спадщини ЮНЕСКО [Електронний ресурс].
- 13 Бойківські церкви увійшли до списку ЮНЕСКО. – [Електронний ресурс].
- 14 Дерев'яні церкви Карпатського регіону України і Польщі // Галицька Брама. – 2010. – № 4-5. – С. 6–24.
- 15 Вечерський В. В. Українські дерев'яні храми. – К., 2007. – 270 с.
- 16 Слободян В. М. Шедеври української сакральної дерев'яної архітектури // Вісник Інституту Укрзахідпроектреставрація. – 1996. – № 4. – С. 52–59.
- 17 Прибега Л. Традиційні млинарські споруди України: типологія, охорона та реставрація // Пам'ятки України. – 1998. – № 3-4. – С. 53–59.
- 18 Крушинська О. Сорок чотири дерев'яні храми Львівщини. – К.: Грані-Т, 2007. – С. 17.
- 19 Малаков Д. В. По історичних містах Київської Русі. – К.: Мистецтво, 1990. – С. 148–151.
- 20 Сирохман М. Церкви України: Закарпаття. – Л., 2000. – С. 383–386.
- 21 Степовик Д. Історія української ікони X–XX ст. – К., 2008. – С. 12.
- 22 Сліпченко Н., Могитич І. Проблема збереження дерев'яних храмів в Україні // Вісник Інституту Укрзахідпроектреставрація. – 2005. – № 15. – С. 5–11.
- 23 Охорона культурної спадщини: Збірник міжнародних документів. – К., 2002. – С. 90–92.
- 24 Прибега Л. В. Охорона та реставрація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України. – К., 2009. – С. 68.
- 25 Закон про охорону культурної спадщини // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 39. – С. 333; Правова охорона культурної спадщини. Збірник документів. – К., 2004. – С. 161.
- 26 Концепція національної політики щодо культурної спадщини в Україні (Проект) / під ред. О. П. Олійник. – К.: Архітектура і престиж, Т. К. Середняк, 2014. – С. 13–14.
- 27 Коцев'як С., Огородські П., Рулевич Я. Порадник з питань захисту сакральних об'єктів. – Л., 2008. – С. 4.
- 28 Історія української культури / за ред. І. Крип'якевича. – К., 1994. – С. 528.

САКРАЛЬНА ДЕРЕВ'ЯНА АРХІТЕКТУРА КИЇВЩИНИ

Свято-Михайлівська церква з села Дорогинка
Фастівського р-ну. 1600 р. Світлина Івана Бикова

СТИСЛА ІСТОРІЯ ХРАМОБУДІВНИЦТВА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Українська дерев'яна церковна архітектура – це унікальний історико-мистецький феномен, справжнє значення якого ще недостатньо розкрито не тільки за кордоном, а й в Україні. За багатством форм, стильових та об'ємно-просторових рішень, пластикою та монументальністю українські дерев'яні церкви не мають аналогів у світі. 16 дерев'яних храмів Карпатського регіону, які у 2013 році були внесені до Списку світової спадщини ЮНЕСКО, – це перший маленький крок до визнання високої мистецької цінності українського дерев'яного зодчества. Насправді, сотні українських народних храмів XV–XIX століть гідні того, щоб прикрасити списки ЮНЕСКО... В Україні та на землях історичного розселення українців (окремі частини Словаччини, Польщі, Росії) на цей час збереглося

понад 2500 дерев'яних церков. Це світовий рекорд. Ніде більше не збережено так багато пам'яток дерев'яної сакральної архітектури. І це незважаючи на 73 роки радянської влади, коли в окремих регіонах України було знищено від 70 до 95 відсотків історичних культових споруд.

В умовах, коли пам'яткоохоронні структури в Україні недостатньо дієві, просвітницькі ініціативи Вікіпедії є надзвичайно важливими. Щорічний конкурс Wiki Loves Monuments («Вікі любить пам'ятки») привертає увагу громадськості до українських пам'яток, спонукає до вивчення національного надбання. Під час досліджень пам'яток дерев'яного зодчества Київщини автор дійшов висновку, що наявні списки пам'яток давно застаріли, багато цінних об'єктів культурної спадщини не включено до переліків пам'яток, деякі з них вже знищені, інші потребують негайного порятунку. Автор виявив декілька невідомих загалом церков XVIII–XIX століть. Так виникла ідея створення оновленого переліку дерев'яних храмів Київської області, який публікується вперше. Під час науково-дослідницької роботи використовувались архівні джерела, праці С. Таранушенка, Л. Похилевича, братів В. та Д. Щербаківських, Г. Павлуцького, С. Трегубова, Є. Корноухова, О. Брежак, Л. Набок та інші матеріали.

Територія Київської області – це прадавній історичний регіон, де зародилася східнослов'янська державність та виникла Київська Русь. Дерев'яні церкви тут почали будувати з появою перших християн – у IX столітті. Більшість храмів давнього Києва IX – першої половини XIII століть були саме дерев'яними. Монгольська навала на століття перервала розвиток Київщини. Нові церкви почали зводити за часів Великого князівства Литовського, у XV–XVI століттях. Однак постійні напади татар та війни гальмували розвиток будівництва. Після Люблінської унії 1569 року Київщина поступово підпадає під

Церква Різдва Богородиці у с. Тулинці
Миронівського р-ну. 1779–1784 рр.
Світлина Івана Бикова

владу Польщі. Незважаючи на постійне релігійне та політичне протистояння, саме у XVII–XVIII століттях у регіоні будується переважна більшість дерев'яних церков народної архітектури та мурованих храмів у стилі українського бароко. Найдавніші зі збережених дерев'яних церков Київської області відносяться до початку – середини XVII століття – Михайлівська церква с. Дорогинка (1600 р.)¹ та Покровська церква с. Острійки (бл. 1650 р.)². Розквіт національного храмобудування припадає на XVIII століття. З того часу збереглися справжні шедеври народної архітектури – церкви у Липовому Скитку (1705 р.), Розкопанцях (1726 р.), Синяві (1730 р.), Кожанці (1758 р.), Житніх Горах (1766 р.), Сухому Яру (1774 р.), Тулинцях (1779–1784 рр.). За стильовими ознаками дерев'яні храми Київщини XVII–XVIII століть належать до наддніпрянської та польської архітектурних шкіл української народної архітектури.

У XVII–XVIII століттях на Київщині поляки зводять десятки дерев'яних римо-католицьких

Успенська церква у с. Вільховець Богуславського р-ну. 1867 р.
Церква Олександра Невського у с. Феневичі Іванківського р-ну. 1900–1902 рр.

Світлина Івана БИКОВА

храмів у стилі бароко. На жаль, жоден з них не вцілів – останні знищені комуністами за часів СРСР.

У 1667 році Росія окупує Лівобережну Гетьманщину, зокрема – лівобережну Київщину та Київ. На Правобережній Україні польська адміністрація протрималася, з війнами та повстаннями, на 126 років довше. В результаті другого поділу Речі Посполитої Правобережна Україна у 1793 році відійшла до Російської імперії. Гетьманщину остаточно знищено. Починається закріпачення населення та русифікація. У 1800 році царська влада видає наказ про заборону будівництва храмів «в малоросійском стилі». Тобто було введено офіційну заборону на українську народну та барочну архітектуру. Протягом усього XIX століття імперія послідовно нищила ремісничі школи майстрів, які могли відродити національну архітектуру. Старі дерев'яні храми наддніпрянської та поліської шкіл народного зодчества розбирали, а на їхньому місці зводили нові церкви у класичному, історичному та псевдоросійському стилях. Переважна більшість професійних архітекторів тієї доби були вихідцями з Росії. Таким чином, до 1915 року на Київщині близько 80% українських народних храмів XVII–XVIII століть були замінені на церкви загальноімперської архітектури.

Однак українська церковна архітектура не була знищена остаточно. Нащадки вільних козаків намагалися будь-що її зберегти. Незважаючи на окупаційну заборону, в деяких селах будували церкви в національному стилі навіть у другій половині XIX століття. Приклад – Успенська церква 1867 року у с. Вільховець Богуславського р-ну³. Це типовий народний хрещатий п'ятиверхий храм. Тільки верхи мають шоломоподібні бані – своєрідна мімікрія «під класицизм». Така мімікрія неодноразово трапляється впродовж XIX століття.

Російські та європейські архітектори, що працювали в Україні, також поступово почали використовувати місцеві об'ємно-просторові традиції. Тому багато храмів на Київщині XIX – початку XX століття поєднують риси стилів, так би мовити, загальноімперських та елементи української архітектурної традиції. Більшість дерев'яних та мурованих церков Київщини у XIX столітті зберегли хрещату або тридільну об'ємно-просторову структуру зі світловими верхами. Часто сільські церкви мали формальні ознаки імперської архітектури (класицизм чи історизм), проте суто народний інтер'єр, іконостас, елементи декору. Майже кожен типовий проект храму місцеві народні майстри якось змінювали, прикрашали на свій «лад». На лівобережній Київщині навіть збереглося декілька церков межі XIX–XX століття в стилі українського історизму. Тому дерев'яна сакральна архітектура Київщини та Правобережжя XIX століття є достатньо автентичною і позбавленою тавра архітектури суто імперської. Яскра-

Троїцька церква

(раніше – Спасо-Преображенська) у с. Безуглівка
Бориспільського р-ну. 1842, 1916–1918 рр.
Світлина Івана Бикова

Дзвіниця Троїцької церкви з села Бушеве (Пруси).
1760 рік. Світлина Івана Бикова

Церква Успіння Богородиці в смт Борова
Фастівського р-ну. 1907, 1942–1943 рр.
Світлина Івана Бикова

вий приклад – церква Олександра Невського в с. Феневичі Іванківського р-ну. Храм збудовано у 1899–1902 роках за проектом архітектора Стефана Рикачова в т. зв. єпархіальному стилі⁴. Зовні – це типовий храм пізньої імперії... Але в інтер'єрі церкву дуже складно відрізнити від козацького храму доби Гетьманщини – ті ж самі білі стіни, барочний іконостас, розписи та ікони.

Будівництво дерев'яних храмів на Київщині тривало до революції 1917 року і навіть 1918-го. Наприклад, автор виявив, що Преображенську церкву 1842 року з села Княжичі⁵ (зараз – Броварський р-н) у 1916 році перенесли до села Безуглівка (зараз – Бориспільський р-н). Храм добудували, звели дзвіницю й освятили як Троїцький вже 1918 року, в часи УНР.

Після нової окупації України радянською Росією храмове будівництво було припинене. Церк-

ви та монастирі масово закривали, священнослужителів відправляли у Сибір на заслання чи розстрілювали. 73 роки радянської влади обернулися для української історичної та національної архітектури глобальною катастрофою, масштаб якої важко осягнути. Нищення храмів тривало понад 70 років, до кінця 1980-х. Піки вандалізму припали на 1920–1930-ті та 1960-ті роки. Під час Голодомору українські церкви гинули разом зі своїм народом. Нищити храми було відносно легко, бо близько 90% їх були дерев'яними. Церкви розбирали, палили, перебудовували під комори, клуби та кінозали. На Лівобережжі обсяг незворотних втрат монументальної архітектури сягнув 90 відсотків (!). Київщина втратила близько 80% пам'яток монументальної архітектури! Комуністи з однаковою наполегливістю руйнували як православні церкви, так і римо-католицькі костели. До радянської влади майже в кожному селі була церква, переважно XVIII–XIX століть. На час проголошення Незалежності у 1991 році культурна катастрофа вже відбулася – тільки в окремих селах збереглися пам'ятки монументальної архітектури. Зараз на Київщині є райони, в яких історична сакральна архітектура знищена практично повністю – у Бородянському, Поліському, Макарівському, Яготинському... Збережені історичні храми – це тільки дециця з багатьох сотень парафіяльних церков, що існували в регіоні до встановлення окупаційної російсько-радянської влади.

Народні перекази доносять, що руйнівники часто отримували «по заслугі» й гинули під час спроби зруйнувати храм. Наприклад, у містечку Ківшовата (зараз – Таращанський р-н) під час демонтажу верхів церкви Різдва Богородиці (1865 р.)⁷ впав барабан купола і розчавив кількох руйнівників. А 1920-го в Боярці комсомолец поліз зривати хрести зі Свято-Михайлівської церкви (зведено у 1898–1902 рр.)⁸, але не втримався і впав прямо на металевий штир над ганком. Інші руйнівники пояснили це карою Божою і в паніці розбіглися. Таким чином церква уникнула руйнування і зараз є околицею Боярки та пам'яткою архітектури.

Під час німецької окупації 1941–1943 років у більшості вцілілих храмів відновили богослужіння. Деякі церкви відремонтували та розширили. Так, у містечку Борова на Фастівщині дерев'яну каплицю 1902 року у 1942–1943 роках розбудували та освятили як Успенську церкву.

Чи не єдиним позитивним моментом для дерев'яної архітектури Київщини у радянські часи було створення двох музеїв народної архітектури просто неба – в Києві (Пирогові) та в Переяславі-Хмельницькому. Колективи музеїв, очолювані видатними науковцями, врятували багато пам'яток української народної архітектури. Якщо київський скансен збирав архітектурні релікти з усієї України, то Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини в Переяславі-Хмельницькому орієнтований на пам'ятки саме Київщини. Багато років історико-етнографічний заповідник «Переяслав» та Музей народної архітектури очолював Михайло Іванович Сікорський (1923–2011), справжній подвижник, зусиллями якого врятовано та перенесено у скансен 6 історичних дерев'яних церков, які перебували на межі знищення. Ось їх перелік:

1. Покровська церква з села Острійки Білоцерківського р-ну. 1650, 1740 рр. Пам'ятка архітектури місцевого значення, №5927-Ко.
2. Трьохсвятительська церква з села Пищики Сквирського р-ну. 1750–1760-ті рр.⁹ Пам'ятка архітектури національного значення, № 52.
3. Покровська церква з села Сухий Яр Ставищенського р-ну. 1774 р.¹⁰ Пам'ятка архітектури національного значення, № 946.
4. Георгіївська церква з села Андруші Переяслав-Хмельницького р-ну. 1768–1769, 1858 рр.¹¹ Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 5885-Ко.
5. Церква Параскеви з села В'юнище Переяслав-Хмельницького р-ну. 1891 р.¹² Зараз – Музей космосу. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 5886-Ко.

6. Вознесенська церква з села Мала Каратуль Переяслав-Хмельницького р-ну. 1897 р.¹³ Зараз – Музей хліба. Потребує охоронного статусу.

Треба зазначити, що створення Київського (1964–1966) та Канівського (1974–1976) водосховищ призвело до затоплення десятків історичних сіл Київщини. Зокрема, були затоплені села Андруші та В'юнище; парафіяльні церкви цих населених пунктів урятували від руйнування та перенесли у переяславський скансен.

Після здобуття Україною Незалежності храмобудівництво відновлено. Але останні 25 років будують переважно цегляні церкви, багато з яких мають відверто сумнівні естетико-стильові якості. Проте за цей час з'явилося декілька нових дерев'яних храмів. Цікавий приклад – каплиця у с. Витачів Обухівського р-ну, збудована у 1991 році силами об'єднання «Українська Духовна Республіка». Архітектура каплиці точно відтворює стильові прийоми українського народного храмобудування XVII–XVIII століть. Восьмерик у плані має фундамент з дубових колод-стендарів, вертикальну шалівку, різьблені карнизи та світлову маківку з козацьким хрестом.

Другий цікавий приклад – відродження історичного храму у с. Зеленьки Миронівського р-ну. Дерев'яну церкву Різдва Богородиці звели у селі Малі Прицьки в 1906–1907 роках. Проект у стилі історизм виконав єпархіальний архітектор Євген Єрмаков у 1904 році¹⁴. За часів СРСР храм було зачинено і він упродовж кількох десятиліть повільно руйнувався. На початок XXI століття Малі Прицьки практично знелюдніли. У 2014 році священник УПЦ Олександр Довченко виявив у закинутому селі руїни храму, у якого вже впали верхи. Церкву розібрали та перенесли в сусіднє село Зеленьки. Проект відбудови виконали автор статті та колектив Майстерні архітектора І. Бикова, керуючись архівним проектом Є. Єрмакова 1904 року. Наразі відновлення церкви триває.

На жаль, у наш час поширене явище самовільної перебудови та паплюження пам'яток архітектури. Священнослужителі та громада часто на свій розсуд та смак «поліпшують» старовинні споруди, чим наносять їм велику шкоду та грубо нехтують законом. Один з кричущих прикладів – історія Троїцької церкви 1760 року в селі Бушеве (раніше – Пруси) Рокитнянського р-ну¹⁵. Пам'ятку архітектури національного значення № 939 нещодавно повністю обшили пластиком вагою! Дерево під пластиком гние і, якщо церкву не звільнити від пластикового «кокону», пам'ятка швидко струхне... Крім того – від вологи потерпає іконостас XVIII століття. Парафіяльній дзвіниці пощастило більше – у 1970 році її перевезли у переяслав-хмельницький Музей народної архітектури і побуту Середньої Наддніпрянщини та реставрували.

Трьохсвятительська церква
1750–1760-х рр. з с. Пищики
Сквирського р-ну. Вигляд до
реставрації (світлина Миколи
Жарких, 1977 р.) та після
(світлина Івана Бикова)

Наразі це єдина збережена на Київщині дзвіниця «галерейного» типу. Автор має надію, що ця стаття приверне увагу Міністерства культури та керівництва Української Православної Церкви (МП), в підпорядкуванні якої перебуває бушівська парафія, до питання термінового порятунку пам'ятки.

АРХІТЕКТУРА ІСТОРИЧНИХ РЕГІОНІВ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В історико-етнографічному контексті Київська область поділена на три великих регіони – Київське Полісся, Середня Наддніпрянщина та Лівобережжя. Регіони мають цікаві архітектурні особливості, які ми розглянемо нижче. На теренах Київщини збереглися дерев'яні церкви двох архітектурних шкіл української народної архітектури – поліської та наддніпрянської. Кожна зі шкіл відрізняється легко впізнаваними рисами.

1. Поліська школа української народної архітектури найбільш давня та архаїчна в Україні. Веде свій початок від дерев'яних храмів часів Київської Русі. Охоплює територію Українського та Білоруського Полісся. Але раніше архітектура цієї школи мала більше поширення. Тому церкви поліського типу можна зараз побачити не тільки на Поліссі, а й у центральній та південній Київщині. Церкви – представники поліської школи мають дуже просту, глибоко етнічну архітектуру. Вони переважно тридільні, з трьома приземкуватими світловими верхами. Типовим представником поліської архітектурної школи є

Каплиця у с. Витачів Обухівського р-ну. 1991 р.
Світлина Івана Бикова

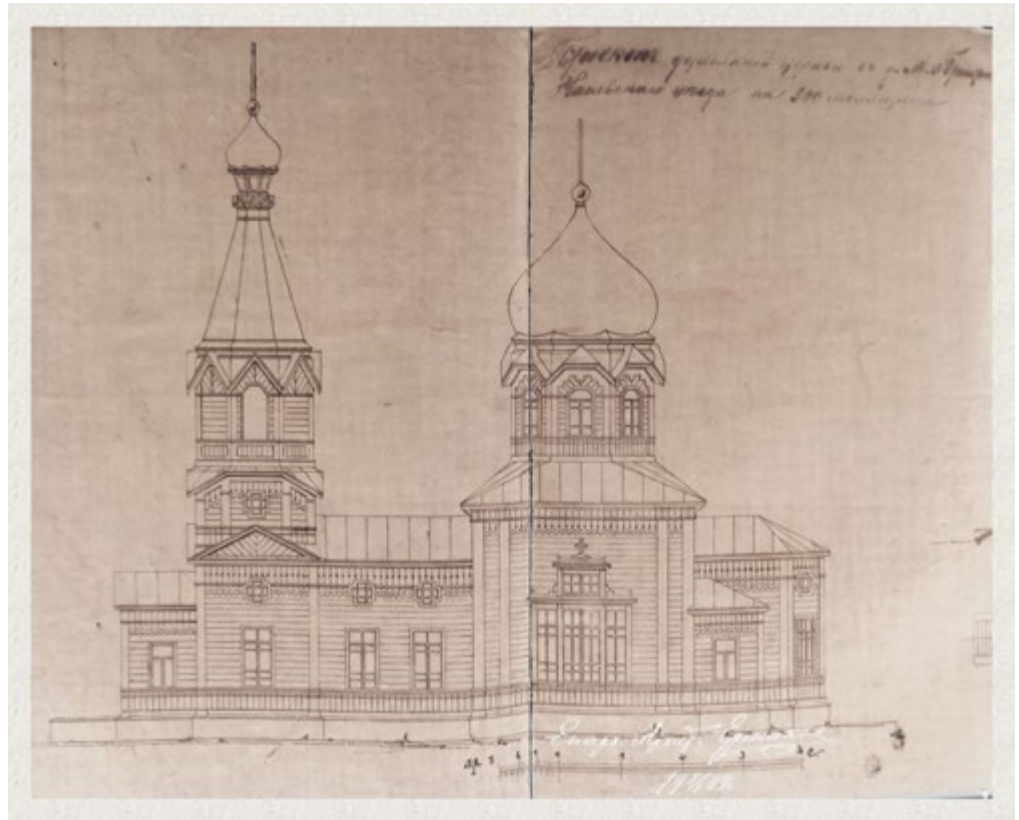
Покровська церква з села Острійки Білоцерківського р-ну. Вона збудована у 1650 році¹⁶ і є однією з найдавніших церков Північної України. Храм перенесено у переяславський музей народної архітектури.

У XVII столітті виникли інші архітектурні школи – наддніпрянська, сіверська, лиманська.

2. Наддніпрянська школа української народної архітектури, найбільш поширена на Київщині та Черкащині, виникла у XVII столітті в процесі розвитку поліської школи. На відміну від останньої, церкви Наддніпрянщини величні, стрункі, з багатим різьбленим декором. Але об'ємно-планувальні рішення ті ж самі – основою є три зруби з трьома світловими верхами. Якщо у храмів поліської школи ці верхи – приземкуваті, одноступені, то церкви наддніпрянської школи мають верхи високі, з двома-чотирма заломами.

**Архівний проект церкви
Різдва Богородиці**
у с. Малі Прицьки
Миронівського р-ну.
Архітектор Євген Єрмаков.
1904 р.

**Проект відбудови
церкви Різдва
Богородиці (Покровської)**
у с. Зеленьки, розроблений
Майстернею архітектора
Бикова у 2015 р.

Церква Параскеви П'ятниці з затопленого села В'юнище. 1892 р. Світлина Івана Бикова

Відбудова церкви Різдва Богородиці (Покровської) у с. Зеленьки Миронівського р-ну. Світлина Івана Бикова. 2015 р.

Троїцька церква у с. Бушеве Рокитнянського р-ну. 1760 р.

Покровська церква з с. Острійки Білоцерківського р-ну. 1650 р.

Світлина Івана БИКОВА

Розвитком цього типу є п'яти- та дев'ятизрубні великі храми. Яскравим взірцем наддніпрянської архітектурної школи є Свято-Михайлівська церква 1740 року у селі Острів Рокитнянського р-ну¹⁷. Монументальний тридільний, триверхий храм. Кожен купол має по два заломи.

КИЇВСЬКЕ ПОЛІССЯ

Регіон охоплює територію Бородянського, Вишгородського, Іванківського, Макарівського, Поліського районів Київської області та міста Ірпінь. До революції 1917 року серед віковичних лісів північної Київщини зберігалось близько двох десятків народних храмів поліської архітектурної школи XVII–XVIII століть та приблизно 80 дерев'яних церков XIX – початку XX століття. Антираелігійний вандалізм часів СРСР пережили тільки 11 храмів! Церкви в Гавронщині, Черногородці та Шибені перебудовані під громадські споруди і дуже спотворені. Останній храм XVIII століття – Вознесенська церква 1760 року в селі Товстий Ліс¹⁸ опинилась у Чернобильській зоні. Пам'ятка архітектури національного значення № 956 згоріла у 1996 році.

Дуже цікаву барочну архітектуру мав дерев'яний римо-католицький костел Успіння Богородиці у м. Чернобиль (відселене), збудований 1757 року¹⁹. Це була рідкісна для Київщини споруда, прикрашена двома гранчастими вежами на фасаді та монументальним шестиколонним портиком. На жаль, костел розібрали за радянських часів.

До народної архітектури належить церква Різдва Богородиці (раніше – Іоана Златоуста) у Гавронщині Макарівського р-ну. Це – храм-мандрівник, з дуже цікавою історією. Первісно – це була церк-

ва Миколи Притиска, збудована на київському Подолі у 1631 році. У 1690-х роках на її місці звели цегляну церкву Миколи Притиска, а старий дерев'яний храм перенесли у Верхній Київ, в район сучасної садиби по вул. Велика Житомирська, 9. На новому місці церкву освятили як Іоано-Златоустівську. Збереглися якісні зображення будівлі. Це був тридільний, триверхий, стрункий храм наддніпрянської архітектурної школи. Наприкінці 1860-х років Златоустівську парафію перенесли в р-н сучасної пл. Перемоги, де будувалась нова Залізна (Златоустівська) церква. Стара церква залишилась заштатною. У 1875 році князь Петро Трубецький переніс її у свій маєток у Гавронщині. Церкву переосвятили у Різдво-Богородичну²⁰. На початку XX століття храм перебудували за проектом Євгена Єрмакова – звели шатрову дзвіницю, нові верхи, трапезну²¹. У радянський період церкву пристосували під громадське приміщення – розібрали

Михайлівська церква у с. Острів Рокитнянського р-ну. 1740 р. Світлина Івана Бикова

Вознесенська церква у с. Товстий Ліс (відселене) Іванківського р-ну. 1760 р. Не збереглася

Дерев'яний костел Успіння Богородиці у м. Чорнобилі. 1757 р. Не зберігся

Церква Іоана Златоуста у Верхньому Києві. Малюнок середини XIX ст.

Проект добудови церкви Різдва Богородиці (раніше – Іоана Златоуста), перенесеної з Верхнього Києва у с. Гавронщина Макарівського р-ну. Архітектор Євген Єрмаков. Початок XX ст.

верхи і дах, добудували нові приміщення і обклали цеглою. Звісно, за 450 років існування та перенесень багато елементів старої будівлі було замінено на нові, але нижні яруси давньої церкви збереглися. Зараз богослужіння відновлені. Церква має унікальну історію і потребує реставрації.

У київському Поліссі найцікавішою за архітектурою є церква Косми і Даміана у с. Коленці Іванківського р-ну. Збудована у 1874 році у стилі «історизм»²², вірогідно за проектом архітектора Миколи Юргенса. Храм хрещатий, одноверхий, з шатровою дзвіницею. Зруб середохрестя – восьмерик у плані, а бічні рамена прямокутні. Купол спирається на 8 дерев'яних колон, що є дуже нетиповим.

У селі Оране (зараз – Іванківський р-н) близько 1720 року був зведений дерев'яний храм Іоана Богослова²³. Тридільний, триверхий. Яскравий взірець поліської архітектурної школи. Розібраний близько 1964 року. З ініціативи благочинного УПЦ Миколи Гриніва в 2015 році розпочата відбудова церкви відповідно до архівних зображень. Проект виконали автор статті та колектив Майстерні архітектора Бикова.

СЕРЕДНЯ НАДДНІПРЯНЩИНА. ПРАВОБЕРЕЖЖЯ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Це найбільший історичний регіон Київської області. Охоплює 14 адміністративних районів – Білоцерківський, Богуславський, Васильківський, Володарський, Кагарлицький, Києво-Святошинський, Миронівський, Обухівський, Рокитнянський, Сквирський, Ставищенський, Таращанський, Тетіївський та Фастівський. До історико-етнографічного регіону Середня Наддніпрянщина входить центральна, південна та лівобережна Київщина, Черкащина, південна Житомирщина та північ Кіровоградщини. Саме тут у XVII–XVIII століттях розквітла Наддніпрянська школа української народної архітектури. Відповідно тут збереглася найбільша на Київщині кількість пам'яток української дерев'яної архітектури. Незважаючи на десятиліття радянського нищення, київська Середня Наддніпрянщина ще має 23 дерев'яних храми, які відносяться до народної архітектури XVII–XVIII – початку XIX століття. Загалом в регіоні збереглося 55 дерев'яних церков.

Найдавнішою збереженою дерев'яною церквою Київщини є Свято-Михайлівський храм з села Дорогинка Фастівського р-ну. Збудований у 1600 році²⁴, він належить до поліської архітектурної школи. Багато разів дослідники намагались «омолодити» будівлю, ставлячи під сумнів її вік. Храм датували і 1700, і 1751 роком. Нещодавно проведений радіовуглецевий аналіз деревини дав несподіваний результат – 1528 рік!

Навіть враховуючи похибку, датування Л. Похилевича можна вважати вірним. Михайлівська церква досконала у своїй простоті – тридільна, триверха, дуже гармонійна. У 1971 році її перенесли до Музею народної архітектури та побуту у Пирогові, відреставрували. Зараз храм діючий (УПЦ КП). Зберігся унікальний іконостас XVIII століття.

Цікава історія ще однієї «мандрівної» церкви. Покровську церкву збудували у 1726 році в місті Богуславі, на острові річки Рось²⁵. Автор цієї статті виявив, що близько 1881 року храм перенесли в сусіднє з Богуславом село Розкопанці, мешканці якого давно були парафіянами цієї церкви. В Розкопанцях її добудували (звели шатрову дзвіницю, бічні рамена) та переосвятили у Іоано-Богословську. У радянський час храм було внесено до переліку пам'яток архітектури національного значення під 1884 роком²⁶. Попри свою помилку, мистецтвознавці завжди підкреслювали архітектурну приналежність церкви до народної архітектури та відносили її до витворів українського історизму. Насправді Іоано-Богословська церква

Церква Косьми і Даміана у с. Коленці Іванківського р-ну. 1874 р. Світлина Івана Бикова

ЦЕРКВИ

Церква Іоана Богослова
в с. Оране Іванківського р-ну.
1720-ті рр. Розібрана у 1964 р.

Проект відбудови церкви
Іоана Богослова в с. Оране,
розроблений Майстернею
архітектора Бикова у 2015 р.

Інтер'єр Михайлівської церкви з с. Дорогинка
Фастівського р-ну. 1600 р.

Миколаївська церква з с. Росава
Миронівського р-ну. 1752 р. Згоріла на початку
1990-х рр. Світлина Миколи Жарких

Церква Іоана Богослова у с. Розкопанці
Богуславського р-ну. 1726 р., перенесена та
добудована бл. 1881 р. Світлина Івана Бикова

Церква Онуфрія Великого у с. Липовий Скиток Васильківського р-ну. 1705 р.
Миколаївська церква у с. Синява Рокитнянського р-ну. 1730 р.

Світлина Івана БИКОВА

в Розкопанцях – представник наддніпрянської архітектурної школи та одна з найдавніших збережених дерев'яних церков Київщини.

Визначною пам'яткою наддніпрянської архітектурної школи є церква Онуфрія Великого у селі Липовий Скиток Васильківського р-ну, збудована 1705 року Захарієм Корниловичем як соборна церква Онуфріївського монастиря²⁷. Тридільна, триверха, має бездоганні пропорції. У 1879 році відремонтована та розширена за проектом архітектора Петра Федорова – повністю перекладена, добудовані бічні рамена, обшита новою шалівкою. В інтер'єрі частково збереглися розписи XVIII століття. Пам'ятка архітектури національного значення під № 923. Богослужіння проводить УПЦ Київського патріархату.

У селі Синява Рокитнянського р-ну збереглася по-справжньому унікальна церква – Миколаївський храм 1730 року²⁸. Під час її будівництва використано матеріали давнішої церкви 1665 року, яка була пошкоджена вогнем унаслідок татарського набігу. Це єдина на Київщині вціліла хрещата, п'ятидільна, п'ятиверха церква – зразок народної архітектури – всі інші подібні знищили комуністи. Церква досі стоїть на фундаменті зі стенодарів – дубових колод. Має дуже гарні пропорції, двозаломні світлові верхи, вертикальну шалівку. Зберігся автентичний інтер'єр народного храму – пам'ятки архітектури національного значення під № 943.

Серед святинь Наддніпрянщини, знищених у радянські часи, було багато визначних пам'яток українського архітектурного генія. Наприклад, Михайлівська церква 1766 року в с. Велика Березянка Таршанського р-ну²⁹. Це був монументальний п'ятидільний хрещатий храм, увінчаний п'ятьма стрункими верхами. Центральний світловий

Інтер'єр Миколаївської церкви у с. Синява Рокитнянського р-ну. 1730 р.

Михайлівська церква у с. Велика Березянка
Таращанського р-ну. 1766 р. Розібрана у 1952 р.
Світлина В. Щербаківського. 1903 р.

верх був значно вищим за бічні і мав три заломи. Церкву розібрали у 1952 році за наказом комуністичної влади.

На самому заході Київської області, в селі Кожанка Фастівського р-ну збереглася Миколаївська церква 1758 року³⁰. Це дуже архаїчна споруда, схожа на храми Волині. Первісно – тридільна, триверха, бічні рамена добудовані пізніше. Церква відноситься до пам'яток поліської архітектурної школи. Згідно з народним переказом гроші на відбудову церкви після пожежі у 1768 році надав ватажок гайдамаків Максим Залізняк. Приземкувата та похилена Миколаївська церква ніби виростає з пагорба. Інший приклад – Миколаївська церква у с. Росава Миронівського р-ну. Збудована у 1752 році, хрещата, п'ятизрубна, п'ятиверха. Встигла отримати статус пам'ятки архітектури національного значення. Рідкісний храм згорів у 1990-х роках.

ЛІВОБЕРЕЖЖЯ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Цей регіон охоплює 6 районів Київщини – Бариський, Бориспільський, Броварський, Згурівський, Переяслав-Хмельницький та Яготинський. Лівобережна Київщина була окупована Росією набагато раніше, ніж Правобережна – у 1667 році. У XIX столітті регіон був поділений між двома губерніями – північна частина належала до Чернігівської губернії, південна – до Полтавської. Лівобережжя зберегло історичну архітектуру краще, ніж київське Полісся – тут вціліло 25 дерев'яних церков. Але переважно більшість з них відносять до 1850–1910-х років і тільки одна споруда репрезентує наддніпрянську школу української народної архітектури XVIII століття. Це Свято-Георгіївський храм з села Андруші Переяслав-Хмельницького р-ну, збудований у 1768–1769 роках, добудований та реконструйований у 1858 році³¹. Храм має типову для Лівобережжя центричну композицію, у якій домінує монументальний двозаломний верх. Стрункий силует церкви малював Тарас Шевченко у 1845 році. У 1969 році, у зв'язку із запланованим затопленням села водами Канівського водосховища, храм перенесли до Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини у Переяславі-Хмельницькому.

Архівних зображень історичних церков Лівобережжя, що були знищені комуністами та війнами, збереглося небагато. Хоча тут були справжні шедеври – монументальні барочні храми, складені з дуба. Виявляється, і в Переяславі-Хмельницькому було декілька дерев'яних церков.

Одна з них – Спасо-Преображенська, збудована 1765 року³². Хрещата, одноверха, центрична. Храм розібрали у 1930 році.

У селі Старе Бориспільського р-ну було дві дерев'яні церкви – Спасо-Преображенську 1893 року знесли, маленьку ж Миколаївську, кладовищенську, зведену в середині XIX століття, виявлено автором у 2015 році. Щоправда, з утраченими верхами. Це одна з найстаріших збережених дерев'яних церков лівобережної Київщини³³. Потребує охоронного статусу та реставрації.

У Лехнівці Бариського р-ну зберігся прекрасний взірць архітектури українського історизму. Церква Різдва Іоана Предтечі збудована 1877 року, у часи засилля «епархіального» стилю³⁴. Тому вона має відповідний декор та шатрове завершення центральної бані. Але об'ємно-планувальне рішення храму цілком українське – церква хрещата, п'ятидільна, бічні верхи розташовані над раменами планувального хреста. Поряд зведено окремо двоярусну дзвіницю, що є дуже нетиповим для того часу – зазвичай дзвіниці прибудовували до церкви із заходу. Храм – пам'ятка архітектури місцевого значення, № 4-кв.

Дерев'яна архітектура Київщини доби класицизму та історизму також дуже цікава та різноманітна. Серед пам'яток того часу трапляються храми гарних пропорцій і форм. Приклад – Георгіївська церква у селі Заворичі Броварського р-ну. Село розташоване на кордоні з Чернігівською областю. Церкву збудували 1878 року в стилі історизм³⁵. Гарної архітектури храм вдало розташовано – на пагорбі між річками Трубіж і Гнізна.

Дерев'яна церковна архітектура Київщини ще недостатньо вивчена і потребує фахових досліджень. Виявилось, що в XXI столітті в столичному регіоні ще можна виявити об'єкти монументальної архітектури XVIII–XIX століть, які невідомі загалом та пам'яткоохоронцям. Сто років тому на території Київської області існувало близько 700 історичних храмів, тому обсяг дослідницьких робіт важко переоцінити.

Георгіївська церква з с. Андруші Переяслав-Хмельницького р-ну. 1768, 1858 рр. Світлина Івана Бикова

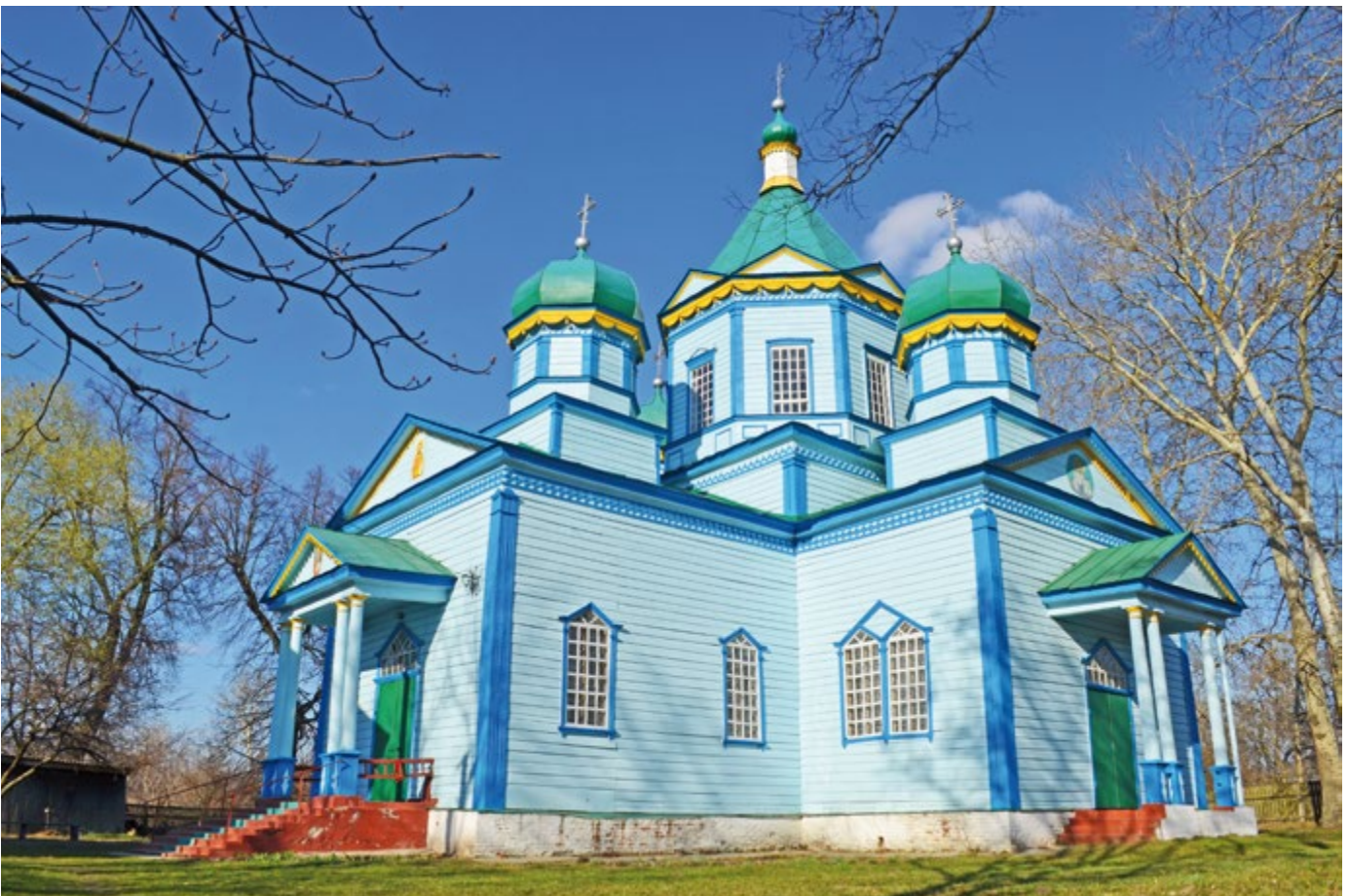
Миколаївська церква у с. Кожанка Фастівського р-ну. 1758 р. Світлина Івана Бикова

Миколаївська церква у с. Старе Бориспільського р-ну. Середина XIX ст.

Церква Різдва Іоана Предтечі у с. Лехнівка Баришівського р-ну. 1877 р.

Світлина Івана БИКОВА

Георгіївська церква у с. Заворичі
Броварського р-ну. 1878 р.

ПРИМІТКИ

- 1 Похилевич Л.И. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. – Киев, 1864. – Репринтне видання. – Біла Церква, 2009. – С. 386.
- 2 Трегубов С. Памятная книжка Киевской епархии на 1910 г. – К., 1910. – С. 123.
- 3 Там же. – С. 210.
- 4 Брежак О.В. Краєзнавчі нариси до словника зодчих Київщини. – К., 2010. – С. 37.
- 5 Корноухов Е. Алфавитный список церквей Черниговской епархии // Труды Черниговской губернской ученой архивной комиссии. Вып.7. – Чернигов, 1908. – С. 34.
- 6 Похилевич Л.И. Зазнач. праця. – С. 444.
- 7 Трегубов С. Зазнач. праця. – С. 369.
- 8 Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф. 1. – Оп. 238. – Спр. 279.
- 9 Куземко В. Трьохсвятительська церква у Пищиках. 2007. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua>
- 10 Похилевич Л.И. Зазнач. праця. – С. 357.
- 11 Набок Л.М., Колибенко О.В. Православні храми Переяславщини: історія, дослідження, сучасність. – К., 2008 – С. 114; Справочная клировая книга по Полтавской епархии на 1912 год. – Полтава, 1912. – С. 179.
- 12 Справочная клировая книга... – С. 184.
- 13 Там же. – С. 191.
- 14 ДАКО. – Ф.1. – Оп. 240. – Спр. 270.
- 15 Похилевич Л.И. Зазнач. праця. – С. 415.
- 16 Трегубов С. Зазнач. праця. – С. 123.
- 17 Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. – Т. 1. – К., 1983. – С. 142; Похилевич Л.И. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. – С. 412.
- 18 Похилевич Л.И. Зазнач. праця. – С. 132; Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. – С. 146.
- 19 Костелы в Луцко-Житомирской епархии. – 1913. – С. 34.
- 20 Закревский Н.В. Описание Киева. – Москва, 1868; Корольков К. Златоустовская (железная) церковь г. Киева – К., 1902.
- 21 ДАКО. – Ф. 1. – Оп. 242. – Спр. 90.
- 22 Трегубов С. Зазнач. праця. – С. 315.
- 23 Похилевич Л.И. Зазнач. праця. – С. 102.
- 24 Там же. – С.386.
- 25 Там же. – С. 437.
- 26 Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. Т. 1. – С.131.
- 27 Там же. – С. 134; Похилевич Л.И. Зазнач. праця. – С.30.
- 28 Похилевич Л.И. Зазнач. праця. – С. 414.
- 29 Там же. – С. 340.
- 30 Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. Т. 1. – С. 146.
- 31 Набок Л.М., Колибенко О.В. Зазнач. праця. – С. 114; Справочная клировая книга по Полтавской епархии на 1912 год. – С. 179.
- 32 Набок Л.М., Колибенко О.В. Зазнач. праця. – С. 76.
- 33 Справочная клировая книга по Полтавской епархии на 1912 год. – С. 200.
- 34 Там же. – С. 189.
- 35 Корноухов Е. Алфавитный список церквей Черниговской епархии // Труды Черниговской губернской ученой архивной комиссии. Вып.7. – Чернигов, 1908. – С. 12.

ПЕРЕЛІК ПАМ'ЯТОК ДЕРЕВ'ЯНОЇ ЦЕРКОВНОЇ АРХІТЕКТУРИ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Уклав Іван Биков

Усього 92 дерев'яні церкви (в т. ч. 3 – у стані руїни, 7 – значно перебудовані під громадські споруди)

I. КИЇВСЬКЕ ПОЛІССЯ

1. Бородянський район (2 дерев'яні церкви)

с. Луб'янка. Миколаївська церква (дер.) 1899 р. Архітектор Володимир Ніколаєв, проект 1895 р. Потребує охоронного статусу

с. Шибене. Покровська церква, перебудована під сільський клуб (дер.) 1907, 1930-ті рр. Архітектор Петро Федоров

2. Вишгородський район – пам'яток дерев'яної архітектури не виявлено

3. Іванківський район (5 дерев'яних церков)

с. Феневичі. Церква Олександра Невського (дер.) 1899–1902 рр. Архітектор Стефан Рикачев. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

с. Коленці. Церква Косьми і Даміана (дер.) 1874 р. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

с. Мусійки. Церква Різдва Богородиці (дер.) 1908 р. Архітектор Євген Єрмаков, проект 1904 р. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

с. Сидоровичі. Церква Івана Богослова (дер.) 1896 р. Архітектор Володимир Ніколаєв, проект 1892 р. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 69-кв

с. Красне (Чорнобильська зона, відселене). Церква Архангела Михаїла (дер.) 1905 р. Потребує охоронного статусу та перенесення до музею народної архітектури

4. Макарівський район (2 дерев'яні церкви)

с. Гавронщина. Церква Різдва Богородиці (раніше – Івана Златоуста) (дер., фрагменти). 1631 р. Первісно збудована у Києві на Подолі як Притиско-Микільська церква. На межі XVII–XVIII століть перенесена на вул. Велика Житомирська, у 1875 році – у Гавронщину князем Трубецьким. На початку XX ст. реконструйована за проектом архітектора Євгена Єрмакова. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

с. Чорногородка. Церква Різдва Богородиці (дер., перебудована під клуб). 1878–1881 рр. Архітектор Микола Юргенс. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

5. Місто Ірпінь (1 дерев'яна церква)

м. Ірпінь. Церква Михаїла Архангела (дер., обкладена цеглою). 1906–1909 рр. Потребує охоронного статусу

6. Поліський район (1 дерев'яна церква)

с. Вовчків. Церква Різдва Богородиці (дер.) 1877 р. Архітектор Микола Юргенс. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

II. СЕРЕДНЯ НАДДНІПРЯНЩИНА. ПРАВОБЕРЕЖЖЯ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

1. Білоцерківський район (7 дерев'яних церков)

с. Олійникова Слобода. Церква Параскеви (дер.) 1910 р. Архітектор Володимир Ніколаєв. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

с. Сорочотяги. Церква Жінок Мироносиць (дер.) 1910 р. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 42-кв

с. Сухоліси. Спасо-Преображенська церква (дер.) Друга половина XVIII ст., 1849 р. Пам'ятка архітектури національного значення, № 917

с. Шарівка. Церква Святого Духа (дер.) 1750 р., перебуд. 1840 р. Пам'ятка архітектури національного значення, № 916

с. Храпачі. Церква Михаїла Архангела (дер.) 1893 р. Архітектор Стефан Рикачев. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

с. Щербакі. Каплиця (дер.) Перша половина XIX ст. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

с. Острійки. Покровська церква (дер.) 1650, 1740 рр. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 5927-Ко. Перенесена до Музею народної архітектури та побуту в Переяславі-Хмельницькому

2. Богуславський район (4 дерев'яні церкви)

с. Бородані. Воскресенська церква (дер.) 1800 р. Пам'ятка архітектури національного значення, № 918

с. Вільховець. Успенська церква (дер.) 1867 р. Пам'ятка архітектури національного значення, № 919

с. Розкопанці. Церква Івана Богослова (до перенесення у 1881 р. – Покровська) (дер.) 1726 р. Дату визначено Іваном Биковим. Пам'ятка архітектури національного значення, № 920

с. Москаленки. Миколаївська церква (дер., перебудована) 1779 р. Виявлена Іваном Биковим. Потребує охоронного статусу

3. Васильківський район (4 дерев'яні церкви)

м. Васильків. Церква Різдва Богородиці (Спаська) (дер.) 1859 р. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 54-кв

с. Липовий Скиток. Церква Онуфрія Великого (дер.) 1705 р., добудови – 1873–1878 рр. (проект добудови архітектора Петра Федорова). Пам'ятка архітектури національного значення, № 923

с. Тростинка (раніше – Чмельов). Церква Різдва Богородиці (дер.) 1873 р. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

с. Кожухівка. Церква Михаїла Архангела (дер.) 1820 р., реконструкція 1911 р. Проект добудови – архітектора Миколи Янишевського. Потребує охоронного статусу

4. Володарський район (4 дерев'яні церкви)

с. Березна. Церква Різдва Богородиці (дер.) 1891–1893 рр. Архітектор Володимир Ніколаєв, проект 1891 р. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 58-кв

с. Ожегівка. Покровська церква (дер.) 1882 р. Проект добудови 1900 р. архітектора Євгена Єрмакова. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 65-кв

с. Мармуліївка. Церква Михаїла Архангела (дер.) 1734 р., перебудова 1847 р. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

с. Зрайки. Миколаївська церква (дер.) 1877–1878 рр. Архітектор Микола Юргенс. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 62-кв

5. Кагарлицький район (1 дерев'яна церква)

с. Кадомка (раніше – Гадомка). Миколаївська церква (дер.) 1896 р. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 71-кв

6. Києво-Святошинський район (2 дерев'яні церкви)

с. Михайлівка-Рубежівка. Церква Михаїла Архангела (дер.) 1900–1903 рр. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

м. Боярка. Церква Архистратига Михаїла (дерев'яна, обкладена цеглою) 1898–1902 рр. Архітектор Микола Гордєнін. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 72-кв

7. Миронівський район (4 дерев'яні церкви)

с. Тулинці. Церква Різдва Богородиці (дер.) 1779–1784 рр. Пам'ятка архітектури національного значення, № 935

с. Владиславка. Церква Різдва Богородиці (дер.) 1910 р. Архітектор Євген Єрмаков, проект 1905 р. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

с. Зеленьки. Покровська церква (раніше – Різдва Богородиці) (дер.) 1906–1907 рр. Архітектор Євген Єрмаков. У 2014 р. перенесена із села Малі Прицьки, відбудовується. Виявлена Іваном Биковим. Потребує охоронного статусу

с. Козин. Церква Михаїла Архангела (дер., перебудована під клуб). 1908 р. Виявлена Іваном Биковим

8. Обухівський район (2 дерев'яні церкви)

с. Підгірці. Церква Михаїла Архангела (дер.) 1742 р. Пам'ятка архітектури національного значення, № 938

с. Креничі. Покровська церква (дер.) 1761 р. Пам'ятка архітектури національного значення, № 936

9. Рокитнянський район (5 дерев'яних церков)

с. Бушеве (раніше – Пруси). Троїцька церква (дер.) 1760 р. Пам'ятка архітектури національного значення, № 939; дзвіниця Троїцької церкви (дер.) 1760 р. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 5900-Ко місц. зн. Перенесена до Музею народної архітектури та побуту в Переяславі-Хмельницькому

с. Синява. Миколаївська церква (дер.) 1730 р. Пам'ятка архітектури національного значення, № 943

с. Житні Гори. Церква Йосипа Обручника (дер.) 1766 р., добудова 1845 р. Пам'ятка архітектури національного значення, № 940

с. Острів. Церква Михаїла Архангела та дзвіниця (дер.) 1740 р. Пам'ятка архітектури національного значення, № 941

с. Савинці. Церква Михаїла Архангела (дер.) 1882 р. Потребує охоронного статусу

10. Сквирський район

(3 дерев'яні церкви)

с. Кривошіївці. Дзвіниця Вознесенської церкви (дер.) 1858 р. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 83-кв

с. Пищики. Трьохсвятительська церква (дер.) 1750–1760-ті рр. Пам'ятка архітектури національного значення, № 52. Перенесена до Музею народної архітектури та побуту в Переяславі-Хмельницькому

с. Шаліївка. Троїцька церква (дер., руїни) 1914 р. Архітектор Євген Єрмаков, проект 1912 р. Потребує охоронного статусу та термінової реставрації

с. Горобіївка. Церква Різдва Богородиці (дер., руїни). 1899 р. Потребує охоронного статусу та термінової реставрації

11. Ставищенський район

(4 дерев'яні церкви)

с. Антонівка. Церква Різдва Богородиці (дер.) 1777, 1802 рр. Пам'ятка архітектури національного значення, № 945 нац. знач.

с. Сухий Яр. Покровська церква (дер.) 1774 р. Пам'ятка архітектури національного значення, № 946. Перенесена до Музею народної архітектури та побуту в Переяславі-Хмельницькому

с. Богатирка. Михайлівська церква (дер.) 1894 р. Архітектор Володимир Ніколаєв, проект 1889 р. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 87-кв

с. Винарівка. Церква Іоана Богослова (дер., руїни) Приблизно 1895 р. Архітектор Володимир Ніколаєв, проект 1893 р. Потребує охоронного статусу та термінової реставрації

12. Таращанський район

(1 дерев'яна церква)

с. Дубівка. Церква Олександра Невського (дер.) 1861 р., розбудована близько 1898 р., архітектор Володимир Ніколаєв, проект 1897 р. Пам'ятка архітектури національного значення, № 947

13. Тетіївський район

(3 дерев'яні церкви)

с. Софіполь. Георгіївська церква (дер.) Побудована 1771 р. в с. Юрівка Таращанського повіту, у 1881 р. перенесена у Софіполь. Пам'ятка архітектури національного значення, № 953

с. Росішки. Церква Михаїла Архангела (дер.) 1905 р., бароковий іконостас другої половини XVIII ст. Архітектор Євген Єрмаков, проект – 1902 р., будував архітектор Микола Юргенс. Пам'ятка архітектури національного значення, № 951

с. Кошів. Спасо-Преображенська церква (дер.) 1902 р. Архітектор Володимир Ніколаєв, проект 1896 р. Потребує охоронного статусу

14. Фастівський район

(8 дерев'яних церков)

м. Фастів. Покровська церква (дер.) 1740 р., дзвіниця 1781 р. Пам'ятка архітектури національного значення, № 51

с. мт Борова. Церква Успіння Богородиці (дер.) 1902 р., розбудована 1942 р. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

с. Червона Мотовилівка. Покровська церква (дер.) 1862 р. Вірогідно, проект архітектора Костянтина Тона. Потребує охоронного статусу

с. Дорогинка. Церква Архангела Михаїла (дер.). 1600 р. Перенесена до Музею народної архітектури та побуту в Пирогові. Щойно виявлена пам'ятка архітектури (за реєстром КМДА)

с. Скригалівка. Покровська церква (дер.) 1893 р. Потребує охоронного статусу

с. Кожанка. Покровська церква (дер.) 1758 р. Пам'ятка архітектури національного значення, № 954

с. Півні. Церква Іоана Златоуста (дер.) 1868 р. Пам'ятка архітектури національного значення, № 955

с. Велика Офірна. Михайлівська церква-каплиця (дер.) 1908 р. Потребує охоронного статусу

15. Сільські церкви в межах сучасного Києва

(3 дерев'яні церкви)

с. Жуляни (зараз частина Києва). Дмитріївська церква (дер.) 1862 р. Вірогідно, архітектор Микола Юргенс. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

Пуща-Водиця (зараз – мікрорайон Києва). Церква Серафіма Саровського (дер., обкладена цеглою) 1908–1910 рр. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 962-кв

с. Деміївка (зараз – мікрорайон Києва). Вознесенська церква (дер., обкладена цеглою). 1882–1883 рр. Щойно виявлена пам'ятка архітектури та містобудування

ІІІ. ЛІВОБЕРЕЖЖЯ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

1. Баришівський район

(7 дерев'яних церков)

с. Бзів. Миколаївська церква (дер.) 1863 р. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

с. Лехнівка. Церква Різдва Іоана Предтечі (дер.) 1877 р. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 4-кв

с. Лукаші. Михайлівська церква (дер.) 1894–1896 рр. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 5-кв

с. Лук'янівка. Вознесенська церква (дер.) 1879 р. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

с. Селище. Георгіївська церква (дер.) 1909–1913 рр. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

с. Перемога (раніше – Ядлівка). Церква Різдва Богородиці (дер.) 1892 р. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

с. Поділля (раніше – Войтівці). Покровська церква (дер.) 1905 р. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

2. Бориспільський район

(5 дерев'яних церков)

с. Рогозів. Миколаївська церква (дер.) 1892 р. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

с. Безуглівка. Троїцька церква (раніше – Преображенська) (дер.) 1842, 1916–1918 рр. Збудована в с. Княжичі, у 1916 р. перенесена у Безуглівку. Потребує охоронного статусу

с. Мала Стариця. Чудо-Михайлівська церква (дер.) 1866 р. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 46-кв

с. Іванків. Спасо-Преображенська церква (дер.) 1868 р. Потребує охоронного статусу

с. Старе. Миколаївська церква (дер.). Середина XIX ст. Виявлена Іваном Биковим. Потребує охоронного статусу

3. Броварський район

(6 дерев'яних церков)

с. Требухів. Покровська церква (дер.) 1905–1911 рр. Архітектор Микола Гордєнін. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

с. Плоске. Покровська церква (дер.) 1888–1889 рр. Архітектор Андрій Фесслонницький. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 53-кв

с. Гоголів. Церква Різдва Богородиці (дер.) 1863 р. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 49-кв

с. мт Велика Димерка. Покровська церква (дер.) 1888 р. Потребує охоронного статусу

с. Заворичі. Георгіївська церква (дер.) 1878 р. Потребує охоронного статусу

с. Калита. Миколаївська церква (дер., перебудована) 1905 р.

4. Згурівський район

(1 дерев'яна церква)

с. Мала Березанка. Церква Різдва Богородиці (дер.) 1888 р. Щойно виявлена пам'ятка архітектури

5. Переяслав-Хмельницький район

(5 дерев'яних церков)

с. Гайшин. Церква Івана Богослова (дер.) 1884 р. Потребує охоронного статусу

с. Строчкова. Церква Івана Богослова (дер.) 1899 р. Потребує охоронного статусу

с. Андруші (затоплене). Георгіївська церква (дер.) 1768–1769, 1858 рр. Перенесено до Музею народної архітектури та побуту в Переяславі-Хмельницькому. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 5885-Ко

с. В'юнище (затоплене) Церква Параскеви (дер.) 1891 р. Перенесена до Музею народної архітектури та побуту в Переяславі-Хмельницькому. Зараз – Музей космосу. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 5886-Ко

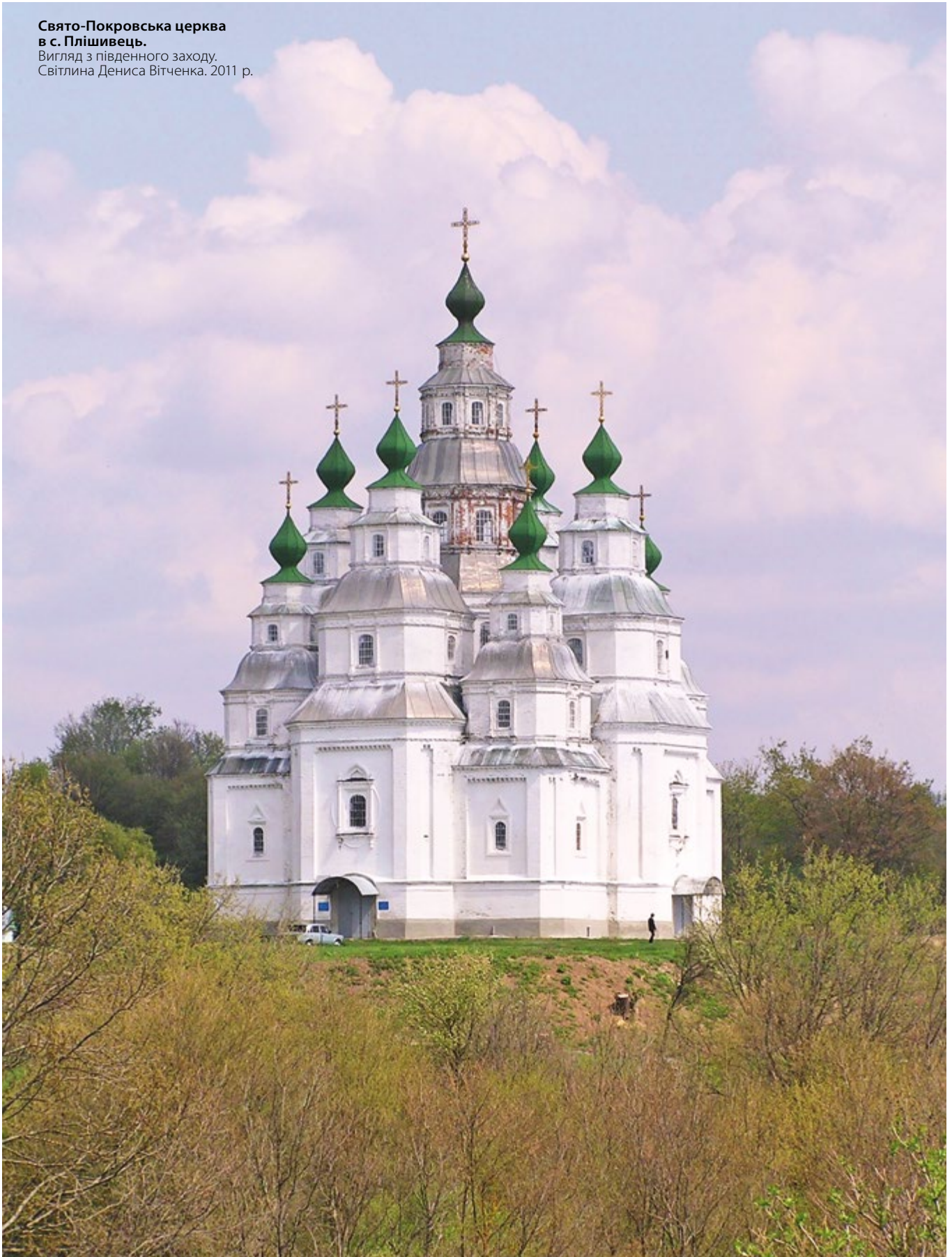
с. Мала Каратувль. Вознесенська церква (дер.) 1897 р. Перенесена до Музею народної архітектури та побуту в Переяславі-Хмельницькому. Зараз – Музей хліба. Потребує охоронного статусу

6. Яготинський район

(1 дерев'яна церква)

с. Сулімівка (раніше – Жоравські Хутори). Церква Стрітення Господнього (дер.) 1903–1905 рр. Пам'ятка архітектури місцевого значення, № 98-кв

**Свято-Покровська церква
в с. Плішивець.**
Вигляд з південного заходу.
Світлина Дениса Вітченка. 2011 р.

ПОКРОВСЬКА ЦЕРКВА в селі Плішивець на Полтавщині

У наш час інтерес до проблем збереження культурної спадщини поширився далеко за межі кола фахівців і став складовою частиною екологічно-культурної свідомості соціуму, яка стає на заваді негативним аспектам розвитку цивілізації. Науковцями зауважено, що за будь-яких змін пам'ятки та її середовища, навіть спрямованих на збереження та реставрацію, неодмінно втрачається частина потенційної інформації про минуле, носієм якої вона є. Найпростішим способом запобігти цьому є проведення моніторингу за допомогою фото- та відеофіксації пам'яток у їхньому середовищі. Порівняння накопиченого матеріалу по конкретній пам'ятці на певних етапах її існування дало б розгорнуту картину хронології її змін.

Цікавим був досвід одночасної фотофіксації Парижа в 1950 році на кількох тисячах аерофотознімків, кожен з яких охоплював площу близько 2500 квадратних метрів¹. Фотоконкурси Фонду «Вікімедіа» дали змогу приєднатися до цього процесу й нефахівцям. Автор статті неодноразово брав участь в українській частині міжнародного фотоконкурсу «Вікі любить пам'ятки» 2012–2015 років. У десятку переможців української частини конкурсу «Вікі любить пам'ятки 2012» увійшла світлина Покровської церкви у с. Плішивець Гадяцького району Полтавської області – пам'ятки архітектури та містобудування національного значення.

Вірогідно, вибір журі пов'язаний з тим, що на тлі процесів глобалізації зростає цікавість до національних форм в архітектурі. Бо конкретність національного вкорінення пам'яток архітектури робить їх чіткими орієнтирами культурного й природного простору, повною мірою надаючи соціуму можливість отримати потужну духовну опору – відчуття Батьківщини².

Дослідження історії проектування та будівництва Покровської церкви у с. Плішивець, прототипом якої послужив дерев'яний Троїцький собор у Новомосковську, дає змогу простежити творчу спадкоємність напрямів розвитку національної архітектури, співзвучність законів формотворення успадкованої архітектури та нової архітектури, що наслідує старі взірці. Цьому й присвячена ця стаття.

Наприкінці XIX століття занепад старої дерев'яної церкви в селі Плішивець Полтавської губернії змусив селян шукати кошти на проєкт та будівництво нової кам'яної будівлі. Мешканці села звернулися по допомогу до свого впливового земляка – вікарія Московської єпархії отця Парфенія (в миру – Памфіла Андрійовича Левицького, 1858–1922). Прохання земляків збіглося з бажанням владики вшанувати пам'ять свого батька – парафіяльного священика Андрія Левицького, який протягом 30 років служив у Плішивці.

Уродженець села отець Парфеній упродовж життя не втрачав зв'язку зі своєю батьківщиною та зі своїм народом. Опікування

Отець Парфеній (світське ім'я – Памфіл Андрійович Левицький). Світлина з сайту Бориса Тристанова

Перший варіант храму в с. Плішивець 1900 р. у стилі бароко середини XVIII ст. Західний фасад

Другий варіант храму в с. Плішивець 1900 р. у псевдоросійському стилі. Західний фасад

Державний науково-дослідний музей архітектури імені Щусєва в Москві (далі –ДНДМА)

будівництвом храму в рідному селі було не єдиною його справою у відродженні української культури. Владика брав участь у редагуванні українського перекладу Євангелія, боротьбі за отримання дозволу на викладання українською мовою в початковій школі, роботі над виданням творів визначних церковних діячів українського походження. «У вищих сферах я вважаюся українофілом, що мене аніскільки не бентежить; навпаки, пишаюся таким найменуванням і бажав би бути оттаким насправді» – писав 1909 року отець Парфеній у листі до Єлисея Трегубова³. У 1917 році, переїхавши на рідну Полтавщину, владика активно опікувався українізацією парафій, сприяв упровадженню української мови в програму навчальних закладів⁴.

1900 року отець Парфеній замовив розробку проекту храму московському архітектору Івану Сергійовичу Кузнецову (1867–1942). Саме в цей час Іван Кузнецов розробляв проект подвір'я Саво-Сторожинського монастиря в Москві, й владіці, що наглядав за цим будівництвом, було зручно працювати з тим самим архітектором⁵.

За дослідженням Іллі Печонкіна та Людмили Сайгіної, у своєму першому варіанті Іван Кузнецов розробив проект церкви у формах бароко середини XVIII століття. Отримавши ескіз, отець Парфеній показав його Віктору Васнецову, визнаному авторитету в царині церковного мистецтва. «Не слід на руській землі іноземну річ будувати», – промовив Васнецов, збентежений випадковою та чужинською, на його думку, стилістикою храму. Проте, вибір Івана Кузнецова, був зовсім не випадковий: архітектор трактував барокові форми Андріївської церкви та Маріїнського палацу в Києві як надбання саме української культури, як національний архітектурний стиль останніх десятиліть Гетьманщини⁶.

Другий варіант, датований 1900 роком, був розроблений Іваном Кузнецовим в архітектурних формах неоросійського стилю 1880–

1890-х років. На думку Іллі Печонкіна та Людмили Сайгіної, цей варіант з'явився відразу після невдачі «барокового» проекту, та його стилістичне рішення стало своєрідною відповіддю на вислів Віктора Васнецова про «іноземну річ».

Ще один варіант Іван Кузнецов розробив 1901 року у формах російської архітектури другої половини XVII століття. Зодчий застосував хрещатий план з розміщенням малих глав за сторонами світу. Таке об'ємно-планувальне розв'язання було запозичене московською архітектурою з традиції українського храмобудування 1660-х років і втілювалося, зокрема, у соборах Донського й Хрестовоздвиженського монастирів⁷. Загалом архітектурний проект гармонійно доповнювався декором наришкінського стилю. Але у стильову цілісність будівлі дисонанс привносило завершення, що нагадувало шатра веж московського Кремля.

Так чи інакше, жодна з наведених пропозицій замовника не задовольнила, і творчий пошук образу церкви було продовжено⁸.

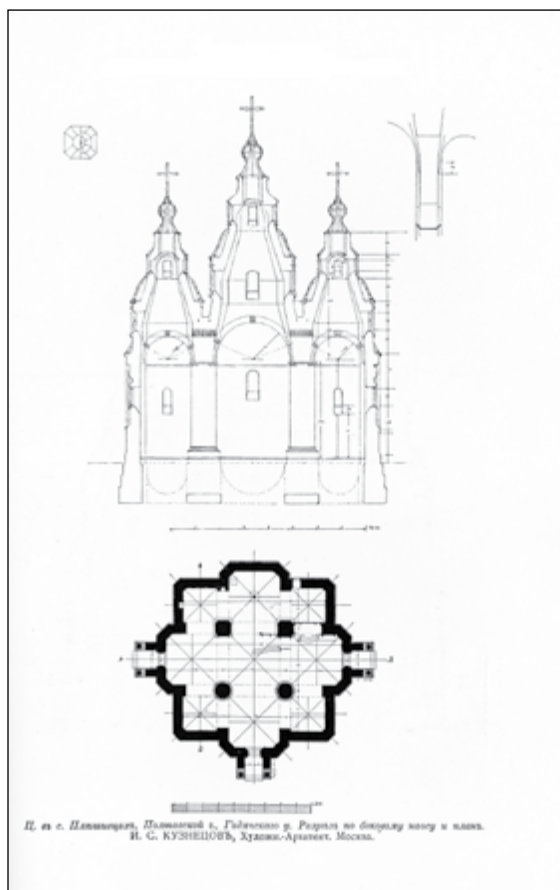
Згідно зі статтею Ореста Левицького, присвяченій храму в Плішивці, ключовим епізодом роботи над храмом стало втручання Дмитра Яворницького, який на той час працював у Московському університеті. Історик Запорозької Січі порадив Іванові Кузнецову взяти за взірць дерев'яний Троїцький собор у Новомосковську (колишньому запорозькому містечку Самарь, згодом слободі Новоселиця) – неповторну пам'ятку українського зодчества, що усвідомлювалася діячами українського відродження як «монумент січової слави»⁹.

Храм побудував у 1773–1778 роках зодчий Яким Погребняк. За дослідженням Стефана Таранушенка, уродженець слободи Нова Водолага (нині смт у Харківській обл.) був близький до кола будівничих, що опанували прийоми так званої Лиманської школи, яка характеризувалася підкресленою піднесеністю об'ємів, своєрідним творчим почерком, високою якістю робіт¹⁰.

Третій варіант храму в с. Плішивець 1901 р. у стилі наришкінського бароко. Північний фасад. ДНДМА

Реалізований варіант храму в с. Плішивець 1902 р. Західний фасад. ДНДМА

Свято-Покровська церква у с. Плішивець. Вигляд з південного заходу. Світлина 1906 р.

Церква в с. Плішивець. Переріз та план. За вид.: «Ежегодник общества архитекторов-художников». 1909 р.

У 1887 році саме стараннями Дмитра Яворницького Троїцький собор було збережено від руйнування, але після відновлювальних робіт храм втратив свої первісні пропорції¹¹. Саме тому, ймовірно, історик прагнув відтворення у камені зниклих первісних форм видатної пам'ятки дерев'яної архітектури.

Сімейний переказ нащадків Івана Кузнецова переповідає цю історію дещо по-іншому. Спочатку світлина Троїцького собору потрапила на очі отцю Парфенію. Зворушений знайомими з дитинства формами українського храму, священик запропонував архітектору Кузнецову спроектувати храм для Плішивця, взявши за зразок Троїцький собор у Новомосковську.

Так чи інакше, але в сімейному архіві нащадків Кузнецова є фотокартка Троїцького собору в Новомосковську з дарчим написом Дмитра Яворницького: «Архітектору Погребняку-другому, І.С. Кузнецову...»¹².

Іван Кузнецов точно відтворив композицію зразка у зменшеному вигляді – 2/3 від об'єму оригіналу. Це була мурована з цегли, хрещата в плані, чотиристовпна, дев'ятикамерна, дев'ятибанна споруда. Пірамідальність композиції підкреслювалася заломами тісно поставлених одна до одної рівновеликих бань. Площини стін прикрашали наріжні пілястри, піддашні карнизи із зубчастими полицками, м'які лінії віконних наличників із лекальної цегли. Внутрішній простір розкривався у височінь. Підпружні арки склепінь спиралися на дві квадратні у вівтарі й дві круглі в перерізі колони¹³.

Фото Троїцького собору в Новомосковську з дарчим написом Дмитра Яворницького: «Архитектору Погребняку-второму, И.С. Кузнецову – Д.И. Эварницкий. 1902, III, 4». З сімейного архіву нащадків архітектора

Троїцький собор. Вигляд з південного сходу.
Світлина Романа Днепра. 2010 р.

Зберігся докладний технічний опис проекту, зроблений самим архітектором: «Храм спроектований у вигляді хреста. Фасади усіх чотирьох сторін однакові. Від головного масиву храму на висоті 4,5 сажня від землі беруть початок бані, що, розбившись на три групи, пропорційно, одна вища за іншу, здіймаються вгору. Таким чином із загального масиву утворюється дев'ятиверхий храм.

Бані освітлюються через віконні прорізи, причому вісім бань мають по два яруси вікон, кожен по чотири, а дев'ята, центральна, баня має три яруси вікон, по вісім у кожному. Дивлячись на фасад церкви, важко уявити своєрідну грандіозність і легкість внутрішнього її простору. Цей ефект спричинений перспективою споруди, що досягається нахилами стінок бань, спрямованих до їх центру.

Довжина і ширина храму за зовнішнім обміром становить 12,56 погонних сажнів. Довжина від західних вхідних дверей до середнього іконостаса – 7,33 сажня, від західної стіни до малого іконостаса – 6,25 сажня. Товщина круглого пілона 1,04 сажня. Ширина кожної сторони квадратного пілона 0,78 сажня. Висота церкви: від підлоги до склепіння великої бані 5,51 сажня, до малої бані – 4,94 сажня. Висота споруди від землі до маківки центральної бані з хрестом – 21 сажень; від підлоги церкви до купола головної бані – 14,54 сажня. Чотири середні бані з хрестами сягають висоти 16 сажнів, а від підлоги до куполів середніх бань висота дорівнює 10,35 сажня. Показ-

ники висоти від землі до хрестів чотирьох малих бань 12,8 сажня, від підлоги церкви до куполів малих бань – 8,26 сажня. Протяжність іконостасів, що обгинають пілони, – 13,13 сажня. Висота головного іконостаса з хрестом – 5,20 сажня, бічних з хрестами – 3,15 сажня. Ширина шестиярусної частини головного іконостаса 3 сажні, триярусних частин бічних іконостасів – 5 аршин 8 вершків.

Церква за своїм планом побудована так, що головна вага споруди (600 000 пудів) зосереджена на чотирьох пілонах, а навантаження на квадратний дюйм перетину пілона визначено в 6 пудів.

У конструктивному відношенні ця споруда заслуговує уваги тим, що всі дев'ять бань з прямокутних перетворюються на восьмигранні й, піднімаючись угору, пропорційно звужуються, причому кладка стін внутрішніх і зовнішніх (у частинах даху) йде з нахилом всередину бань і сягає третини висоти.

Питання кладки похилих стін вирішене тут не так, як це пропонують підручники, тобто цеглу викладали горизонтальними рядами з напуском, тобто напусканням одного ряду над іншим, а не звичайно до нахилу стіни. Склепінчастою кладкою (як заведено, до нахилу поверхні стін) виконані дев'ять зімкнутих склепін у банях»¹⁴.

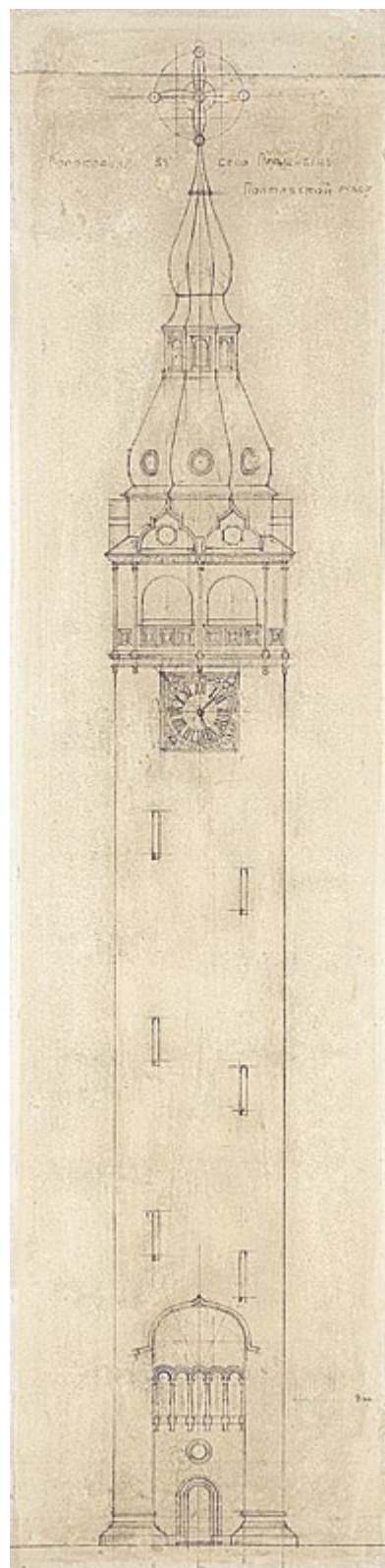
Цікаво, що Іван Кузнецов, не обізнаний раніше з українським сакральним зодчеством, виявив та застосував його основний принцип – нахил стіни всередину, що справляло ефект збільшення висоти та надавало монументальності об'єму.

Церква в с. Плішивець стала першою культовою спорудою, зведеною Іваном Кузнецовим. Проектування та реалізація будівництва виявилися цілком вдалим. Зодчий не лише впорався з труднощами суто технічного характеру, викликаними необхідністю адаптації форм дерев'яної споруди до прийомів кам'яного будівництва, але й досяг переконливості художнього образу. Підносячись над берегом річки Псел, складний пірамідальний силует церкви гармоніює з навколишнім ландшафтом. За всієї своєї ремінісцентності храм у Плішивці наділений незаперечною своєрідністю. Обробка його фасадів водночас і не повторює зразок, і не тотожна декоративним прийомам мурованого українського зодчества XVII–XVIII століть¹⁵. Так, попри загалом традиційні українські особливості храму, наличники вікон нижніх об'ємів споруди умовно відтворюють мотив полив'яних лиштів храмів Ярославля XVII століття¹⁶.

Сам отець Парфеній бажав зберегти більшу схожість із першоджерелом, проте змушений був погодитись з технічними аргументами митця: «Архітектор (Кузнецов, уродженець Москви), допустив і чимало відступів, які – за його словами – спричинені тією обставиною, що церква будується з цегли, а не з дерева. Але, крім того, йому – без сумніву – хотілося внести й щось своє» – писав Парфеній Оресту Левицькому¹⁷.

Подібне обрання тогочасним замовником певного взірця Андрій Іконников пояснював тим, що «консерватизм смаків [...] замовника вимагав виправдання будь-якої форми в історичних ремінісценціях»¹⁸. Це спонукало архітекторів національного романтизму, створюючи новий об'єкт, вибрати конкретний історичний прототип, що у свідомості широкого загалу того часу був символом конкретної національної традиції в архітектурі. «Пригадуючи» прототип, глядач усвідомлював спадкоємність у новітній архітектурі стародавньої національної традиції. На відміну від доби історизму XIX століття, майстри національного романтизму прагнули не копіювання давніх архітектурних форм, а їх опрацювання в дусі сучасних стильових тенденцій, ніби наслідуючи ідею Ежена Віолле-ле-Дюка про те, що «нове може міститися лише у застосуванні засобів, раніш не вживаних, до вже винайдених форм, але без фальші проти цих засобів»¹⁹.

Будівництво храму обійшлося в понад сто тисяч карбованців. Окрім власних коштів отця Парфенія та парафіян значну суму було

Ескіз фасаду дзвіниці у с. Плішивець.
Архітектор І.С. Кузнецов. Нереалізований варіант.
Світлина надрукована з дозволу Іллі Печонкіна

Іван Сергійович Кузнецов.

Світлина з сімейного архіву нащадків архітектора

зібрано завдяки пожертвуванням графині Ламсдорф-Галаган²⁰, московської купчихи Медведнікової, благодійниці Спиридонової. Парафіяни брали активну участь у спорудженні храму: підвозили будівельні матеріали, виконували земляні роботи тощо. Будівництво тривало протягом 1902–1906 років. По його завершенні перед громадою постала монументальна споруда, що здіймалася над високим берегом Псла і яку було видно за багато кілометрів.

1911 року поряд з храмом збудовано дзвіницю, територію обнесено огорожею; впорядковано також могилу батька Парфенія – священика Андрія Левицького. Ще в липні 1906 року церкву освятили на честь Покрови Пресвятої Богородиці. Освячення проводили сам єпископ Парфеній (який на той час очолював Кам'янець-Подільську і Брацлавську кафедру) та єпископ Полтавський Іоан (Соколов).

Інтер'єр храму прикрасив шестиярусний іконостас, виконаний за ескізами Івана Кузнецова у московській майстерні Соколова. Ікони для нього написав російський ізограф та реставратор іконопису Василь Гур'янов²¹.

Жителі села подарували архітектору ікону «Покрова Божої Матері» з написом: «Вдячні парафіяни архітекторові-художнику Івану Сергійовичу Кузнецову в пам'ять спорудження Храму в ім'я Покрови Пресвятої Богородиці в селі Плішивець Гадяцького повіту Полтавської губернії...»²².

На будівництво церкви у Плішивці жваво зреагували українські видання. Орест Левицький відгукнувся на цю подію статтею «Новый храм в старом украинском стиле» в «Киевской старине», яка згодом вийшла окремою брошурою. Виклавши історію створення храму, Орест Левицький зазначив: «Нова архітектурна пам'ятка, що являє собою істинну значущість не тільки за своїми художніми якостями як бездоганно-прекрасна, стильна, оригінальної краси будівля, але й головним чином – як перший досвід художнього відтворення національного українського зодчества». Часопис «Рідний Край», віддавши шану українським формам нової церкви, піддав нищівній критиці тогочасне синодальне будівництво: «...Теперішні «строїтелі і созидателі» церков на Україні – замість наших старих зразків, розмаїтого й благородного стилю, часто будують незугарні, ще й до того ж строкато розмальовані церкви та дзвіниці, додержуючись того «русского» (старо-московського) стилю, – з тими присадкуватими стовпами, важкими, навислими

склепіннями, “цибульковими” маківками й т. і. Стародавнішими нашими зразками зовсім нехтують». До речі, слова написані понад сто років тому, звучать на диво актуально й у наш час²³.

Заслужив новий храм і втішний відгук російського історика мистецтва та архітектури Володимира Курбатова, який писав про споруду як «вельми приємну на український мотив»²⁴.

Пізніше Віктор Чепелик у своїй монографії визначав цю будівлю як одну з провісниць українського архітектурного модерну²⁵.

Сучасні ж архітектурознавчі дослідження Іллі Печонкіна та Людмили Сайгіної доводять, що автор проекту церкви, архітектор Іван Кузнецов був рівновіддалений як від митців національно-романтичного напрямку, з характерним естетизмом та модерною стилізацією національних архітектурних форм, так і від фундаторів неоросійського архітектурного стилю кінця XIX століття, шукаючи свій неповторний шлях історичної стилізації²⁶.

Застосовані в проекті форми української архітектури були зумовлені не власним вибором зодчого, а бажанням замовника, на якого впливав авторитетний консультант – історик Дмитро Яворницький, видатний діяч українського культурного відродження. Можна заважити певну історичну паралель з відносинами замовника та зодчого у Гетьманщині кінця XVII століття. При спорудженні Спасо-Преображенського храму Мгарського монастиря будівничий Йоган-Баптист Зауер фактично був технічним провідником ідеологічних та художніх задумів впливових та високоосвічених замовників – гетьмана Івана Самойловича й архієпископа Лазаря Барановича²⁷.

Часи войовничого атеїзму й воєнних лихоліть не оминули церкву в Плішивці, але час та люди були до неї досить милосердні. На початку 1930-х років релігійну громаду зняли з реєстрації, а церкву закрили. В 1934 році дзвіницю та огорожу було розібрано на цеглу, з самої церкви скинуто куполи та перетворено на зернохосовище, був втрачений іконостас. Під час Другої світової війни в результаті прямих попадань снарядів з'явилося кілька наскрізних проломів у стіні південного фасаду будівлі.

Рішенням виконкому Полтавської обласної Ради народних депутатів за № 250 від 27.05.1969 будівлю взято під охорону держави як пам'ятку архітектури місцевого значення. А постановою Ради Міністрів УРСР за № 442 від 16.09.1979 Покровську церкву взято під охорону держави як пам'ятку архітектури республіканського значення під № 1478. У 1989–1990 роках велися роботи з реставрації споруди за проектом архітекторів В.І. Касьяненко, В.А. Павленка, С.П. Петрової. Додаткові ремонтно-реставраційні роботи проведені також у 1991–1993 роках. Релігійна громада, що відновила діяльність ще під час нацистської окупації села в 1942 році, у 1993 році зареєстрована органами державної влади як громада УПЦ МП²⁸.

Нині актуальним є питання комплексного підходу до збереження та охорони пам'ятки в культурному ландшафті, який формується самою пам'яткою, довкіллям та традиційною забудовою села. Розташування будівлі на високому схилі пагорба, домінування у візуальному басейні долини ріки Псел, гармонійне включення у природний ландшафт обумовлює важливе містобудівне значення пам'ятки. Це вимагає запровадження нових, економічно життєздатних і соціально прийнятних підходів до збереження автентичності та цілісності унікальної культурної спадщини шляхом обмеження режимів землекористування та забудови.

Першим кроком на шляху встановлення пам'яткоохоронних режимів має стати громадський моніторинг пам'яток, актуалізація їхнього поточного стану широкими колами громадськості. І в цьому сенсі заходи громадської організації «Вікімедіа Україна» заслуговують на найвищу оцінку.

ПРИМІТКИ

- 1 Памятники архитектуры в структуре городов СССР / под. ред. А.В. Иконникова, Н.Ф. Гуляницкого. – Москва: Стройиздат, 1978. – С. 25.
- 2 Орфинский В.П. Закономерности развития архитектуры. – Ленинград: Стройиздат. Ленинград. отд., 1987. – С. 204.
- 3 Стародуб А. Церква в «запорозькому» стилі (До сотої річниці з дня побудови Свято-Покровської Церкви в селі Плішивець на Полтавщині). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/relig_tourism/krayeznavstvo_digest/12083/
- 4 Парфеній (Левицький Памфіл) / Личности // История Полтавы (Сайт Бориса Тристанова). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tur.histpol.pl.ua/ru/poltava-istoricheskie-ocherki/khronika-sobytij?id=2723>
- 5 Стародуб А. Зазнач. праця.
- 6 Печенкин И.Е., Сайгина Л.В. Иван Сергеевич Кузнецов как архитектор-художник национального стиля // Архитектурное наследие. Вып. 59 / отв. ред. Н.А. Бондаренко. – Москва: КРАСАНД, 2013. – С. 183. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogpechenkin.blogspot.com/2014/03/blog-post.html>
- 7 Бусева-Давыдова И.Л. Об истоках композиционного типа «восьмерик на четверике» в русской архитектуре конца XVII в. // Архитектурное наследие. Вып. 33 / под. ред. О.Х. Халпахчыяна. – Москва: Стройиздат, 1985. – С. 220–226.
- 8 Печенкин И.Е., Сайгина Л.В. Зазнач. праця. – С. 184–186.
- 9 Чепелик В.В. Український архітектурний модерн / упорядник З.В. Мойсеєнко-Чепелик. – К.: КНУБА, 2000. – С. 85–86.
- 10 Таранушенко С.А. Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України. Повна редакція / передне слово С.І. Білокінь; передм., наук ред., додатки В.В. Вечерський; упоряд., прим. О.О. Савчук. – Х.: Видавець Савчук О.О., 2014. – С. 197.
- 11 Таранушенко С.А. Зазнач. праця. – С. 524–525.
- 12 Печенкин И.Е., Сайгина Л.В. Зазнач. праця. – С. 186–187.

- 13 Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР Ил. справ. каталог. В 4 т. / редкол.: Н.Л. Жариков (гл. ред.) и др. – К.: Будівельник, 1983. – Т.3. Львовская обл.; Николаевская обл.; Полтавская обл.; Ровенская обл.; Одесская обл. / редкол.: Г.Н. Логвин (отв. ред.) и др. – 1985. – С. 288.
- 14 Левицкий О.И. Новый храм в старом украинском стиле. Покровская церковь в селе Плешивцы Полтавской губ. – К.: Просвещение, 1907. – С. 14–15.
- 15 Печенкин И.Е., Сайгина Л.В. Зазнач. праця. – С. 188.
- 16 Слэзкин А.В. Покровская церковь в Жукле и украинские мотивы в неорусском стиле // Русская усадьба. Вып. 18 (34). – СПб., 2013. – С. 349–366. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://av-otus.livejournal.com/46815.html>
- 17 Стародуб А. Зазнач. праця.
- 18 Иконников А.В. Функция, форма, образ в архитектуре. – Москва: Стройиздат, 1986. – С. 23.
- 19 Цит. за: Горюнов В.С., Тубли М.П. Архитектура эпохи модерна. Концепции. Направления. Мастера. – СПб.: Стройиздат СПб, 1994. – С. 102–103.
- 20 Парфеній (Левицький Памфіл). Зазнач. електрон. ресурс.
- 21 Левицкий О.И. Зазнач. праця.
- 22 Художник-архитектор Иван Сергеевич Кузнецов. – [Електронний ресурс], – Режим доступу: <http://www.bogorodsk-noginsk.ru/es/kuznetsov.html>
- 23 Стародуб А. Зазнач. праця.
- 24 Курбатов В. Обзор ежегодника общества архитекторов-художников // Зодчий. – 1910. – № 16. – С.178.
- 25 Чепелик В.В. Зазнач. праця. – С.86.
- 26 Печенкин И.Е., Сайгина Л.В. Зазнач. праця. – С. 197.
- 27 Вечерський В.В. Українські монастирі. – К.: Наш час, 2008. – С. 281.
- 28 Покровська церква (Плішивець): Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?oldid=17231016>

Автор статті щиро вдячний Іллі Печонкіну за люб'язно надані фотокопії графічних матеріалів з фондів ДНДМА та сімейного архіву спадкоємців архітектора Івана Кузнецова.

УКРАЇНСЬКИЙ МОДЕРН ЄВГЕНА СЕРДЮКА

Будівля колишнього Харківського художнього училища (нині корпус ХДАДМ) – найкращий взірець українського архітектурного модерну у Харкові. Архітектори Костянтин Жуков, Михайло Пискунов. Світлина Дениса Вітченка. 2009 р.

Переможцем української частини фотоконкурсу «Вікі любить пам'ятки – 2012» у номінації «Найкраще фото Харківської області» стала світлина пам'ятки архітектури місцевого значення – головного корпусу колишньої Харківської сільськогосподарської дослідницької станції (згодом Селекційної станції, а нині Інституту рослинництва ім. Н.Я. Юр'єва НААН України). Будівля 1913 року, споруджена в формах українського архітектурного модерну за проектом харківських архітекторів Євгена Сердюка та Здислава Харманського, віддалена від історичного центру Харкова, тому відома менше, ніж «візитівка» українського національного стилю початку ХХ століття – Художнього училища (нині т. зв. старий корпус ХДАДМ на вул. Мистецтв, 8, пам'ятка архітектури місцевого значення, охоронний № 128) авторства архітектора-художника Костянтина Жукова. Але архітектурні форми будівлі Селекційної станції, споріднені з традиційним українським зодчеством, не менш цікаві і мистецтвознавцям, і історикам архітектури, і широкому загалові.

Інтерес суспільства до національних форм в архітектурі України та Харкова не випадковий. У сучасному світі намітилася зміна акцентів від глобальних тенденцій до регіональних принципів формування архітектури. Все більше уваги приділяється національним архітектурним традиціям. Актуалізується питання розкриття теми ідентичності національної та регіональної архітектури, висвітлення цих тенденцій у фаховій літературі. Митці початку ХХ століття творчо застосовували український традиційний контекст для формування національного стилю в архітектурі України. Зокрема Євген Сердюк був яскравим виразником цього напрямку в Харкові.

Інженер-архітектор Євген Наумович Сердюк (Сердюков) (1876–1921) був активним діячем харківського мистецького осередку, що на початку ХХ століття займався розробкою українського національного архітектурного стилю. Його архітектурна та публіцистична діяльність охоплювала не лише Харків та Харківську губернію, а й Київ, Полтаву, Катеринослав і стала невід'ємною частиною загальноукраїнського руху національно-культурного відродження початку ХХ століття.

Як і в інших європейських народів, розвиток українського національно-романтичного напрямку в архітектурі на початку ХХ століття живився історичними та фольклорно-етнографічними дослідженнями. Архітектори цієї течії, за висловом Євгенії Кириченко, «були зайняті пошуками не стільки нового, скільки національного стилю. Для них поняття “нове” було персоніфіковане у почуття “національне”, тому-то вони “апелювали” до вітчизняної спадщини, бачачи у ній підтвердження і доказ існування власної національної традиції, намагаючись її відродити»¹.

Опрацювання питань генези, сутності й особливостей українського традиційного зодчества у дослідженнях Григорія Павлуцького, Олексія Новицького, Вадима Щербаківського та ін. розкрили архітекторам витоки формування сучасного національного архітектурного стилю, що базувався б на традиційних джерелах. Ці джерела визначали для архітекторів український традиційний контекст – систему символічних координат, що чітко наголошували у свідомості суспільства на приналежності архітектурного витвору до певної національної культури.

На початку ХХ століття щодо українського національно-романтичного напрямку в архітектурі застосовували поняття «народний стиль», «український стиль», які утвердилися під час полеміки щодо зведення будинку Полтавського губернського земства за проектом Василя Кричевського. Застосування нових стильових прийомів до архітектурних форм минулих епох на теренах України сприймалося багатьма сучасниками як «модернізація старого українського сти-

Школа ім. І.П. Котляревського у Полтаві.
Світлина 1910-х рр.

лю». Саме Євген Сердюк у своїх публікаціях одним з перших застосував поняття «модернізований український стиль»², яке пізніше, завдяки працям Віктора Чепелика, закріпилося як «український архітектурний модерн».

Ранній період життя та творчості Євгена Сердюка лишається недослідженим. До 1907 року він працював у Полтаві. Його полемічні статті з питань української культури друкувалися у часописах Полтави й Києва³. У 1906 році виходить рецензія Євгена Сердюка на книжку Григорія Павлуцького «Древности Украины»⁴. У цей же час Євген Сердюк бере участь в роботі Полтавської вченої архівної комісії – урядової установи, створеної за ініціативою шанувальників історичного минулого краю для виявлення та впорядкування цінних архівних документів⁵. Цей науковий осередок також стає важливим центром українознавчих досліджень не тільки Полтавщини, а й Харківщини та Катеринославщини. Серед почесних членів комісії були Дмитро Яворницький, Микола Сумцов, Дмитро Багалій, Олександра Єфименко, Орест Левицький, Василь Горленко та ін. Ймовірно, таке занурення в український історико-етнографічний контекст позначилося на творчому почерку молодого зодчого, використанні ним певних архітектурних форм та професійних прийомів.

Уперше український традиційний контекст був застосований Євгеном Сердюком у розробці проекту полтавської народної школи ім. І.П. Котляревського в 1903–1905 роках. Школу було закладено під час з'їзду української інтелігенції та урочистостей з приводу відкриття пам'ятника авторові «Енеїди». Євген Сердюк опрацював об'ємну композицію та стильове вирішення фасадів будівлі, планування розробив цивільний інженер Михайло Стасюков. Асиметрична композиція школи підкреслювалася чотирисхилим черепичним дахом, у формах якого вгадував-

Комплекс Харківської сільськогосподарської дослідницької станції. 1914 р.
Світлина Стефана Таранушенка

Головний корпус Харківської сільськогосподарської дослідницької станції з північного заходу. Світлина 1910-х рр.

ся образ української хати. На головному фасаді, прикрашеному стриманими майоліковими вставками, було вміщено скульптурне погруддя Івана Котляревського, яке виконав Леонід Позен⁶. Трапеційні вікна, згруповані по три, виявляли на фасадах розподіл на навчальні класи. На народностильові прийоми у формуванні архітектурного образу школи не могли не вплинути ідеї Василя Кричевського, що саме в цей час здійснював авторський нагляд за спорудженням будівлі Полтавського губернського земства – провісника стилю українського модерну. Та в цілому архітектура школи ім. І.П. Котляревського отримала раціоналістичний характер. Стриманість форм споруди була викликана крайньою обмеженістю коштів, зібраних громадою Полтави на її будівництво. Запроектована з боку західного фасаду прибудова – музей Івана Котляревського, так і не була реалізована через брак фінансів⁷. Будівля школи не збереглася – згоріла під час Другої світової війни.

1907 року Євген Сердюк переїжджає до Харкова. Тут інженер-архітектор поєднує архітектурну практику з викладацькою роботою та громадською діяльністю. В 1907–1917 роках Сердюк працює викладачем архітектурного креслення

та проектування у Харківському технологічному інституті, у 1915–1916 роках викладає у Художньо-ремісничій навчальній майстерні декоративного живопису Харківського товариства грамотності ім. С. Бородаєвського. Також, у 1907–1913 роках, Євген Сердюк обіймає посаду архітектора в Харківському товаристві взаємного страхування від вогню. Окрім цього, індивідуально та у співавторстві розробляє проекти житлових та громадських споруд, веде технічний нагляд за їх будівництвом⁸.

Євген Сердюк брав активну участь у громадському житті Харкова. У 1909 році був членом повітового Харківського окружного суду, в 1912–1917 роках працює відповідальним секретарем Товариства техніків. Свої архітектурні проекти експонував на виставках у Харкові та Києві⁹. Євген Сердюк активно друкував у часописах «Сніп», «Рада», «Діло» матеріали з питань розвитку національної архітектури^{10, 11}.

Саме у харківський період постають головні архітектурні твори Євгена Сердюка. В 1909–1913 роках у співавторстві зі Здиславом Харманським він споруджує комплекс будівель Харківської сільськогосподарської дослідницької станції. Цивільний інженер Здислав Юліанович Харманський у цей час обіймав посаду губерньського земського інженера й завідувача технічним відділом Міської управи та був колегою Сердюка з викладацької роботи в Технологічному інституті¹². У своїх творах Харманський зазвичай дотримувався стилістики модерну та модернізованих історичних стилів, отже це був його перший досвід проектування в українській національній стилістиці. Тож можна припустити, що обране стильове вирішення запропоновано й опрацьовано Євгеном Сердюком.

До комплексу мали увійти головна будівля станції, житлові будинки співробітників, господарчі споруди (комори-зерносховища, стайні тощо). Залишилася непобудованою передбачена проектом церква.

Головна будівля (пам'ятка архітектури місцевого значення, охоронний № 401, сучасна адреса – Московський проспект, 142) дістала асиметричну об'ємну композицію з активним силуетом, що був утворений складними дахами та кутовою вежею з наметовим уступчастим завершенням. Покрівля вежі виконана з плиток ромбового етерніту двох кольорів (червоно-коричневого та світло-сірого), що створювали нескладний малюнок у вигляді смуг. Наметове завершення вежі мало відповідник у традиційній архітектурі дерев'яних церков та дзвіниць. Головний фасад поживавлено не тільки наріжною вежею, а й ризалітом сходової клітки, увінчаної чотирисхилим дахом з трикутним фронтоном. Ліворуч від нього простягнувся мезонін. Вежа та ризаліт – два композиційних центри будівлі – створили яскравий образ, в якому відлуння народної теми було перекладено мовою архітектури модерну. Глухий торець південного фасаду передбачав можливість прибудови. Мальовничість образу досягнута без надмірного декорунання. Вікна першого поверху мають еліптичні перемички, другого – завершення трапеційної форми. Пластика нетинькованих стін була стримано орнаментована рельєфним декором з цегли, в якому перейнято мотиви українських різби по дереву та вишивок¹³. Портал прикрашали різьблені за народним взірцем вхідні двері.

Житловий будинок для співробітників станції (згодом корпус рільництва, а нині багатоквартирний житловий будинок за адресою: Московський проспект, 144/1) мав симетричну композицію, до центрального двоповерхового об'єму, підкресленого ризалітом сходової клітини, були припасовані бічні одноповерхові крила з мансардами. Центральний ризаліт та бічні входи оздоблені

Головний корпус колишньої Харківської сільськогосподарської дослідницької станції.

Вигляд з півночі.
Світлина Дениса Вітченка. 2009 р.

Вхідні двері головного корпусу колишньої Харківської сільськогосподарської дослідницької станції.

Світлина Дениса Вітченка. 2009 р.

завершеннями з трикутних фронтонів під дашками на дерев'яних фігурних кронштейнах. Симетрію головного фасаду будівлі підкреслювали діагонально розташовані наріжні тамбури окремих входів до приміщень першого поверху. Архітектура фасадів вирішена у стилі модерн з ледь помітними елементами української народної архітектури. На спадкоємність традицій народного зодчества вказують: уступчасте нарощування різноповерхових об'ємів; характерний профіль піддашного карнизу; дерев'яні фігурні кронштейни піддаш над бічними тамбурами входів та центральним ризалітом. Потроєні вікна бічних фасадів з вузькими простінками на рівні мансардного поверху об'єднані еліптичною аркою та оздоблені заоваленими перемичками. Фасади будівлі вирішені в облицювальній цеглі.

Допоміжні будівлі сільськогосподарської станції також позначені народною стилістикою, а саме у формі їхніх чотирихилих дахів, трапеційних віконних та дверних прорізів, у народно-стильовому декорі.

1912 року у співавторстві з інженером Олександром Гоможенком Євген Сердюк розробив проект прибуткового будинку Георгія Висоцького на вул. Катеринославській (є пам'яткою архітектури місцевого значення, охоронний № 288; сучасна адреса: вул. Полтавський Шлях, 67). Олександр Гоможенко був власником будівельно-технічної контори, що була підрядчиком на зведенні будинку, але його участь, імовірно, у проектуванні не обмежилася виконанням суто технічних функцій. Бо той факт, що 1910 року Олександр Гоможенко разом з П. Стешенком здійснили спробу видання своїм коштом у Харкові 20 тисяч примірників «Кобзаря», свідчить про непересічну роль інженера в українському культурному відродженні початку ХХ століття¹⁴. Житловий 4-поверховий односекційний будинок з підвалом має геометризовану пластичку головного фасаду, де також застосовано принцип зрівноваженої асиметрії, спроектованої у нижній частині фасаду на протиставленні головного порталу з нависаючим трикутним сандриком – проїздові у двір (нині закладеному), розташованому праворуч. У верхній частині кілеподібний фронтон лівобічної частини (нині втрачений) протиставлений трапеційному фронтові правобічного ризаліту¹⁵.

У ці ж роки Євген Сердюк у схожій манері проектує будівлю пошти на вул. Петінській у Харкові (споруда не збереглася). За межами Харкова за проектами архітектора зводяться школа в станиці Новомінській на Кубані (зараз Канівський район Краснодарського краю РФ), будинок Кредитно-кооперативного товариства у Мерефі (нині місто у Харківському районі)¹⁶.

Будівля Мереф'янського споживчого товариства та банку постала у 1910–1912 роках (зараз у ній розміщується загальноосвітня школа № 1, сучасна адреса – вул. Савченка, 25; будівля є пам'яткою архітектури місцевого значення, охоронний № 726). В архітектурі споруди стиль модерн поєднаний з формами українського народного зодчества¹⁷. План основного об'єму мав коридорну систему з однією кімнатою розташування кімнат уздовж головного фасаду. В торцях розташовувалися зали засідань. Планувальній схемі будівлі відповідало вирішення головного фасаду. Рівномірний ритм його вікон завершувався ризалітом з великим потроєним вікном зали засідань. Вхід, акцентований ризалітом, підкреслює портал складної форми й виділене обрамленням вікно другого поверху, розташоване над ним. Фасади не потиньковані. Фасадний декор використовує народні мотиви: трапеційні завершення вікон другого поверху, орнаментальні пояски, вставки над вікнами. Оригінально вирішений карниз, що увінчує будівлю. У 1960-х роках лівобіч од головного фасаду був прибудований двоповерховий об'єм, який точно повторив архітектурні форми правого ризаліту, через це головний фасад став симетричним.

Значним у доробку Євгена Сердюка 1911–1913 років є комплекс будівель Носівської селекційно-дослідної станції на Чернігівщині

**Житловий будинок Харківської
сільськогосподарської дослідницької станції.**
Вигляд з південного заходу. Світлина Дениса
Вітченка. 2009 р.

**Допоміжна будівля
Харківської
сільськогосподарської
дослідницької станції.**
Вигляд з півночі.
Світлина Дениса Вітченка.
2009 р.

Колишній прибутковий будинок Георгія Висоцького на вул. Катеринославській (нині вул. Полтавський Шлях, 67) у Харкові. Головний фасад. Світлина Дениса Вітченка. 2009 р.

(нині с. Дослідне Носівського району Чернігівської обл., будівля є пам'яткою архітектури місцевого значення, охоронний № 25). Комплекс включав науково-дослідну та господарську частини, житлові будинки, дослідницькі лани. Селекційна лабораторія трохи менша за харківську, з характерним для її архітектурних форм дотриманням раціоналістичних принципів у поєднанні з традиціями української народної архітектури. Спорідненість з народною традицією відобразилася у наріжній вежі, увінчаній грушоподібною банею, яка нагадувала бані українських церков та дзвіниць. Усередині бані був улаштований водонапірний бак. Композиція будинку заснована на протиставленні складових частин, з'єднаних в одне асиметричне ціле. Простінки між спареними вікнами трактовані як гранчасті напівколони. Головний вхід акцентовано дашком, який нагадує опасання.

Два одноповерхові 2-квартирні житлові будинки мали симетричний, підкреслено монументальний силует. Він утворювався завдяки високому наметовому завершенню даху центрального ризаліту. Всередині високого шатра розмістився водонапірний бак. Один будинок було знищено під час Другої світової війни, другий втратив первісну форму даху¹⁸.

Мабуть, найцікавіша з робіт Євгена Сердюка в українській традиційній стилістиці – будівля колишнього купецького клубу в

Колишня будівля Кредитно-кооперативного товариства у м. Мерефі. Головний фасад. Світлина Дениса Вітченка. 2009 р.

Колишня будівля Кредитно-кооперативного товариства у м. Мерефі. Бічний фасад. Світлина Дениса Вітченка. 2009 р.

м. Слов'янську (пізніше палац культури, сучасна адреса – вул. Університетська, 60; пам'ятка архітектури місцевого значення, охоронний № 573) – на жаль, не збереглася до наших часів у первісному вигляді.

Проект будівлі розроблений архітектором разом з техніком С. Котляревським у 1913–1914 роках. Клуб мав глядацьку залу на 550 місць зі сценою. Завдяки активному силуету та ускладненому строю черепичних дахів будинок дістав мальовничого вигляду. У компактній об'ємній композиції виділялися чотири вежі з наметовими черепичними дахами із заламами. Вежі фланкували портал головного входу та великий масив сценічної коробки, накритої го-стрім чотирисхилим дахом. Фасади, виконані з облицювальної цегли, урізноманітнювали цегляні деталі та декор: колони, аркатурні пояски та карнизи з нішами-ширинками й зубчастими полічками. Віконні й дверні прорізи мали трапеційну форму. Будинок постраждав під час Другої світової війни, а в результаті реконструкції 1948 року зазнав добудови й надбудови, через що повністю втратив свій первісний вигляд¹⁹.

У 1914–1915 роках Євген Сердюк розробив проект лікарні у слободі Деркачі (зараз м. Деркачі Харківської обл., сучасна адреса будівлі – вул. 1 Травня, 4). Розташування будівлі на розі вулиць зумовило її «Г»-подібну форму в плані. Наріжна частина доволі простої одноповерхової споруди підкреслена ризалітом, також ризаліти симетрично фланкують фасади з обох боків. Використані віконні прорізи двох типів: потроєні з еліптичними перемічками у ризалітах та трапеційні вікна між ними. Вікна обведено листвою та поєднано між собою декоративним поясом з рельєфним орнаментом. Над бічними ризалітами влаштовані люкарни під чотирисхилими причілковими дашками, наріжний ризаліт первісно увінчувало баштоподібне завершення, зараз – трикутний фронтон.

Носівська селекційна станція.
Світлина 1935 р.

Купецький клуб у м. Слов'янську.
Світлина 1910-х рр.

Типологія розроблених Сердюком будівель, серед яких багатоквартирні житлові будинки, кооперативно-кредитні та лікарняні установи, заклади сільськогосподарської науки, свідчать про соціальну специфіку замовника. Прямо та опосередковано (через земські та державні установи) таким замовником для Євгена Сердюка були широкі верстви суспільства. Це багато в чому визначило стриманий, раціональний характер його архітектури. Соціальний характер замовника ще більше зближав архітектора з джерелом його натхнення – українським традиційним зодчеством, яке базувалося на принципі отримання найбільшої виразності за найменших витрат ресурсів.

Під час революційних подій 1917 року Євген Сердюк включився в процес утвердження української державності на Харківщині. У 1918 році переїхав до Києва, в 1919-му – до Кам'янця-Подільського. Протягом трьох років він працював викладачем архітектури в Сільськогосподарському інституті. Помер Євген Сердюк 1921 року в Кам'янці-Подільському, де і був похований²⁰.

Доробок інженера-архітектора протягом десятиліть лишився незнаним навіть фахівцям, і тільки в останні десятиліття ХХ століття завдяки дослідженням Віктора Чепелика був поцінований. Попри те що ім'я Євгена Сердюка перебуває нібито в тіні більш знаних харківських колег по цеху й стилю Костянтина Жукова та Сергія Тимошенка, внесок митця у творення українського стилю в архітектурі вартий доброго слова і заслуженого визнання.

Характерні риси українського архітектурного стилю початку ХХ століття, зокрема й у творчості Євгена Сердюка, проявилися у проектуванні дахів. Сюжет дахів набув багатоваріантного розв'язання, йдучи від простого до складного й експресивно загостреного. Наріжні ризаліти будівель увінчувалися пірамідальними дахами із заломами або грушоподібними банями у поєднанні з фронтонами та щипцями. Внаслідок цього будівлі набували активного силуету, що виділяло їх серед оточуючої забудови. Великою значення мав у стилетворенні й тип покрівлі: черепиця, етерніт кількох кольорів та відтінків. На думку Віктора Чепелика, саме дахи будівель національно-романтичної стилістики, які наслідували мотиви форм покрівель народних хат, шатрових та купольних завершень церков та дзвіниць, ставали символічними ознаками на-

лежності будівель до української традиції²¹. А нищення їх під час надбудов або ремонту призводило до значної втрати пам'яткою своїх стильових, естетичних та разом з тим символічних ознак. На тих будівлях, що зберегли свою автентичність, дахи з первісними покрівлями є найуразливішими елементами, і втрата їх може призвести до втрати цінності будівлі як пам'ятки архітектури. Саме тому заохочення громадською організацією «Вікімедія Україна» широкого кола аматорів до фотографування пам'яток українського національно-романтичного напрямку є організацією своєрідного громадського моніторингу їх стану, накопичення банку іконографічного матеріалу, що в разі втрати елементів пам'яток допоможе провести реставраційне відтворення їх.

ПРИМІТКИ

- 1 Кириченко Е.И. Русская архитектура 1830–1910-х годов. – Москва: Искусство, 1978. – С. 328.
- 2 Чепелик В.В. Український архітектурний модерн / упоряд. З.В. Мойсеєнко-Чепелик. – К.: КНУБА, 2000. – С. 32.
- 3 Сердюк Євг. Про пам'ятник Шевченкові // Рада. – 1907. – 9 берез.– № 57. – С.1.
- 4 С-к Євг. [Сердюк Є.Н.] [Рецензія] // Нова громада. – 1906. – № 7. – С. 153. – Рец. на кн.: Древности Украины. Издание Императорского Московского археологического общества. Вып. 1. / под. ред. проф. Г.Г. Павлуцкого. – К., 1905. – 124 с.
- 5 Чепелик В.В. Зазнач. праця. – С. 305.
- 6 Полтавщина: Енциклопедичний довідник / за ред. А.В. Кудрицького. – К.: УЕ, 1992. – С. 737–738.
- 7 К вопросу о школе имени Котляревского // Киевская старина. – 1904. – № 9.– С. 96–99.
- 8 Сердюк [ов] Евгений Наумович // История Харьковского технологического института в лицах. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.kpi.kharkov.ua>
- 9 Чепелик В.В. Зазнач. праця. – С. 307.
- 10 Сердюк Є. До стильної народної школи // Сніп. – 1912. – № 2. – С. 6.
- 11 С-к Євг. [Сердюк Є.] Український стиль у Харкові: Наші гласні // Сніп. – 1912., – № 29–30. – С. 13–14.
- 12 Лейбфрейд А.Ю., Полякова Ю.Ю. Харьков. От крепости до столицы: Заметки о старом городе. – Х.: Фолио, 2004. – С. 331.
- 13 Чепелик В.В. Зазнач. праця. – С. 118–119.
- 14 Solovëff (Соловійов Є.). Повідомл. від 29.06.2012 / Юбилей–100 // forum.mediaport.ua. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.mediaport.ua/read.php?62,898034,page=1>

Колишня будівля Купецького клубу у м. Слов'янську (нині палац культури на вул. Університетській, 60). Фрагмент головного фасаду. Світлина Wind_Mill. 2013 р.

- 15 Чепелик В.В. Зазнач. праця. – С. 120–121.
- 16 Там само. – С. 120.
- 17 Романов К. Охоронний номер – 726 // Трибуна трудящих, № 11, 13.03.1993.
- 18 Чепелик В.В. Зазнач. праця. – С. 122–123.
- 19 Там само. – С. 123–124.
- 20 Там само. – С. 307.
- 21 Чепелик В.В. Формування українського архітектурного модерну початку ХХ ст. у контексті інтернаціональних творчих зв'язків // Українське мистецтво та архітектура кінця ХІХ – початку ХХ ст. / Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАНУ. – К.: Наукова думка, 2000. – С. 166.

ВІКІЕКСПЕДИЦІЇ: проект, що допомагає зафіксувати пам'ятки

Палац графів Чорномських. 1810–1820 рр. Село Чорномин Пiщанського р-ну Винницької обл. Світлина Віктора Семенюка

У 2006 році український сегмент міжнародної інтернет-енциклопедії Вікіпедії започаткував проект «Населені пункти України» для створення статей про всі населені пункти нашої держави та приведення їх до енциклопедичних стандартів.

Перша частина задуму була швидко реалізована шляхом перенесення до Вікіпедії бази даних «Регіони України та їхній склад» із сайту Верховної Ради України, а от друга досі не втратила актуальності й залишається предметом постійної роботи редакторів Вікіпедії. Важливим завданням вікіпроєкту «Населені пункти України» сьогодні є завантаження краєзнавчої інформації та створення галерей фото- і відеоматеріалів, присвячених населеним пунктам України¹.

Садиба фон Мекк. 1888 р. Село Копилів
Макарівського р-ну Київської обл.
Світлина Євгена Букета

Саме для того, щоб наповнити реальним вмістом візуальну частину інтернет-енциклопедії, польські редактори Вікіпедії 2009 року запровадили вікіекспедиції. Це колективні поїздки вікіпедистів, під час яких здійснюється збір матеріалів для поліпшення текстів та ілюстрування статей Вікіпедії й інших проектів Фонду «Вікімедіа», налагодження зв'язків із місцевими організаціями та особами і промоції Вікіпедії. Поляки означили вікіекспедицію як один великий щорічний захід. Метою експедиції щороку обирається регіон, де є невелика кількість активних редакторів Вікіпедії, відтак в енциклопедії бракує фотографій і статей, що стосуються цих регіонів. У попередні роки вони відвідали Підляське (2009), Поморське (2010), Підкарпатське (2011), Вармінсько-Мазурське (2012), Нижньосілезьке (2013), Любуське і Люблінське (2014) та Свентокшиське (2015) воєводства. Окрім щорічних «великих» вікіекспедицій польські редактори Вікіпедії організують залізничні (з 2013) і регіональні (з 2011) вікіекспедиції, охоче беруть участь у міжнародних експедиціях, де діляться досвідом².

2011 року вікіекспедиції було започатковано в Україні. Відтоді проведено понад 30 колективних, індивідуальних, піших і велоекспедицій. Учасники проекту відвідали вже чимало районів Київської, Житомирської, Чернігівської, Харківської, Полтавської та Вінницької областей, а також Карпати, Херсонщину, Миколаївщину, Закарпаття, Буджак, острів Джарилгач та ін.; виступили організаторами вікіекспедицій до Молдови, на Соловецькі острови та до Абхазії³.

Ще на початку проекту «Вікіекспедиції» в Україні були визначені його основні завдання відповідно до українських реалій:

1. актуалізація та «паспортизація» інформації про пам'ятки (історії, архітектури, археології, природи). Пошук таких, що втрачені, але перебувають у реєстрах;
2. введення в широкий науковий обіг праць місцевих краєзнавців (майже кожен український краєзнавець та тематична праця в перспективі заслуговують у Вікіпедії на окрему статтю);
3. використання унікальної платформи Вікіпедії для з'ясування дійсної значущості краєзнавчої інформації, перевірки її достовірності (дискусії, джерела тощо) та інтеграції статей про населені пункти України шляхом вікі- та інтервікіпосилань у загальноукраїнський та світовий культурно-історичний контекст⁴.

Так, уже в перших вікіекспедиціях, проведених 2011 року, було зафіксовано для ілюстрування статей Вікіпедії чимало пам'яток історії та культури. Зокрема, це пам'ятники загиблим на фронтах Другої

світової солдатам, монументи, що траплялися за маршрутами експедицій, церкви та інші будівлі, що перебувають під охороною держави тощо. Були оглянуті й сфотографовані й більш цікаві об'єкти.

Зокрема, увагу учасників першої української вікіекспедиції до Макарівського району Київської області, яка відбулася 26–27 серпня 2011 року, привернула дерев'яна садиба XIX століття в селі Копилів, що належала родині залізничного підприємця барона фон Мекка. Цю садибу протягом 1889–1890 років кілька разів відвідував композитор Петро Чайковський. За підсумками експедиції у Вікіпедії було створено статтю про цю пам'ятку⁵.

Під час експедиції у Коростенський район Житомирської області (26–27 листопада 2011 р.) її учасники виявили, що спальний корпус Пугачівського дитячого дому-інтернату в с. Березневе перероблений зі старого покинутого католицького костелу. Ця будівля й досі не перебуває в жодних охоронних списках. Редактори Вікіпедії, збираючи матеріал для її наповнення, знаходять нові, відсутні в охоронних реєстрах об'єкти. Так, перший заступник голови Українського товариства охорони пам'яток історії та культури Микола Пархоменко на одній із прес-конференцій висловився: «Вікіпедія допомагає не тільки зафіксувати об'єкти культурної спадщини, а й виявляє нові. Їх варто було б називати «вікі-виявлені» пам'ятки»⁶.

Чи не найбільше фотоматеріалу під час вікіекспедиції до міста Васильків, що на Київщині (10 грудня 2011 р.), її учасники збрали, досліджуючи пам'ятку національного значення IX століття до н. е. – IV, IX–XIII століть «Городище літописного міста Василіва». Ця експедиція, організована за ініціативи й підтримки місцевого осередку Національної спілки краєзнавців України (голова – Олександр Бабич), зафіксувала усі пам'ятки міста Васильків.

2012 року Україна приєдналася до започаткованого в 2010 році у Нідерландах фотоконкурсу «Вікі любить пам'ятки». Цей конкурс не тільки дав змогу помилуватися надбанням нашої історії і культури, а й виявив певні проблеми щодо обліку та збереження культурної спадщини. Зокрема й ту, що Україна ще й досі не має повного переліку нерухомих пам'яток⁷. Громадська організація «Вікімедіа Україна», що розпочала ще 2012 року роботу над створенням списків пам'яток для фотоконкурсу, станом на 1 січня

Будівля колишнього костелу. XIX – початок XX ст. Село Березневе Коростенського р-ну Житомирської обл. Світлина Віктора Семенюка

Стародавнє городище і укріплення. Васильків Київської обл. Світлина Юрія Пероганича

Палац відомого данського поета, дипломата, перекладача і науковця Тора Ланге (1851–1915). Кінець XVIII ст. Село Нападівка Липовецького р-ну Вінницької обл. Світлина Євгена Букета

Ягільницький замок. XVIII–XX ст. Село Нагірянка Чортківського р-ну Тернопільської обл. Світлина Тараса Рикмаса

Старі могили на козацькому кладовищі села Глибоке Татарбунарського р-ну Одеської обл.
Світлина Юрія Квача

2016 року збрала в конкурсному реєстрі 75 596 об'єктів національної спадщини. Це приблизно половина від тієї кількості, що фігурує у звітах Українського товариства охорони пам'яток історії та культури⁸. Після кількарічної роботи в проекті, неодноразових письмових запитів до органів влади різного рівня і навіть виграних судів про доступ до публічної інформації⁹ у редакторів Вікіпедії не лишилося жодних сумнівів у тому, що зведеного списку пам'яток в Україні на 25-му році незалежності просто не існує, ані в друкованому, ані в електронному варіантах.

До слова зазначу, що 2013 року було започатковано ще один фотоконкурс – «Вікі любить Землю», мета якого – зібрати світлини природних пам'яток. Повні списки природоохоронних об'єктів «Вікімедіа Україна» отримала майже одразу після того, як заявила про намір проводити конкурс.

Сьогодні, завдяки цим пам'яткоохоронним фотоконкурсам, вікіекспедиції набули значно глибшого сенсу. Їх учасники, керуючись конкурсними списками, фотографують передусім пам'ятки, які «загубилися» у віддалених селах, створюють сучасний фотолітопис нашої культурної спадщини.

Метою вікіекспедиції «Замками Тернопільщини» була фотофіксація майже 30 унікальних історичних пам'яток¹⁰. Під час вікіекспедиції «Миколаївський некрополь» було знайдено кілька могил відомих діячів та деякі пам'ятки зі списку фотоконкурсу «Вікі любить пам'ятки»¹¹. Значну увагу саме пам'яткам приділяли, зокрема, учасники вікіекспедицій до Липовецького, Піщанського і Могилів-Подільського районів Вінницької області, етнокультурного краю «Буджак», вздовжкарпатської експедиції та ін.

Паломницьку мету мала експедиція на Соловецькі острови в серпні 2013 року. Її учасники відвідали кладовище Левашово у Санкт-Петербурзі, місце поховань сотень тисяч жертв комуністичного терору, урочище Сандармох, що на півдні Карелії, в «обычном месте расстрелов» 1930-х років, де покояться близько 9 тисяч невідомих. Там відбувся жалобний мітинг і панахида за участю громадськості кількох країн. Аджид саме в урочищі Сандармох 27 жовтня, 1–4 листопада 1937 року був розстріляний «Соловецький етап» – 1111 в'язнів Соловецької тюрми особливого призначення, серед яких 290 українців: поет-неокласик Микола Зеров, творець театру «Березиль» Лесь Курбас, драматург Микола

Куліш, колишній міністр освіти УНР Антон Крушельницький та його сини Остап і Богдан, письменники Валер'ян Підмогильний, Павло Филипович, Валер'ян Поліщук, історики академік Матвій Яворський та професор Сергій Грушевський, академік-географ Степан Рудницький, професори Володимир Чеховський, Олексій Вангенгейм та багато інших, кого тепер називають цвітом української нації. І не лише української...

У Сандармосі 2004 року зусиллями українства всього світу, а особливо ж карельського Товариства української культури «Калина», його голови Лариси Скрипникової, відкрито величний пам'ятник – козацький хрест «Убієнним синам України». Побачили паломники також перші шлюзи Біломорсько-Балтійського каналу, будівництво якого обійшлося в 100 тисяч людських життів, у тому числі українців.

На Соловецьких островах учасники 14-ї української вікіекспедиції взяли участь у Днях пам'яті жертв репресій, відвідали Соловецький кремль, що від 25 травня 1920 до 2 листопада 1939 року був місцем ув'язнення і загибелі сотень тисяч в'язнів, побували у камері, де 25 років просидів останній кошовий отаман Війська Запорозького Петро Калнишевський. Усі ці пам'ятні для українців місця, як і десятки пам'яток російського списку фотоконкурсу «Вікі любить пам'ятки», були сфотографовані для Вікіпедії.

Поїздки на Соловки ще з 1990-х років організовувало Київське товариство політв'язнів і жертв репресій. Їхніми учасниками були колишні політв'язні та їхні нащадки, дослідники історії політичних репресій, українські політики й журналісти¹². Редактори української Вікіпедії 2013 року потрапили до складу делегації вперше. Але вже з 2014 року, через російсько-український конфлікт, ці поїздки були скасовані...

Піша вікіекспедиція «Inside of Living» пролягала через 10 великих міст (Харків–Полтава–Переяслав-Хмельницький–Київ–Біла Церква–Вінниця–Кам'янець–Подільський–Івано-Франківськ–Карпати–Мукачеве–Ужгород). Похід тривав 93 дні, в ході якого було подолано близько 2000 км і відвідано понад 250 населених пунктів України, зокрема й багато історичних місць. Хоча мета експедиції була соціальною – пізнати свою країну, сповна відчуті її життя і дух¹³.

Протягом 2011–2015 років учасники проекту «Вікіекспедиції» завантажили на Вікісховище 12 872 фотографії, понад 60% з яких є світлинами пам'яток. На завершення наводимо кількість фотографій, зроблених під час найбільших українських вікіекспедицій¹⁴:

**Дерев'яна Василівська церква в с. Конятин
Путильського р-ну Чернівецької обл.**
Світлина Євгена Бритавського

Макарівський район Київської області, 26–27 серпня 2011 – 583;
Коростенський район Житомирської області, 26–27 листопада 2011 – 372;
Місто Васильків Київської області, 10 грудня 2011 – 270;
Береги Дністра (Молдова, Вінницька область), 10–11 грудня 2011 – 210;
«Дяченко садба у Березовій Луці запрошує», 4–9 липня 2012 – 111;
Липовецький район Вінницької області, 3–4 листопада 2012 – 492;
«Миколаївський некрополь», 10 березня 2013 – 46;
Місто Ужгород, 4 квітня 2013 – 91;
Херсонщина, квітень 2013 – 111;
Чорнобильська зона відчуження, 24 травня 2013 – 1772;
Київ – «метро Університет – метро Лук'янівська», 16 червня 2013 – 399;
Новосанжарський район Полтавської області, 10–14 липня 2013 – 360;
Місто Славутич, 22 липня 2013 – 85;
Соловецькі острови, 2–11 серпня 2013 – 1798;
Вздовжкарпатська експедиція, 27 липня – 27 серпня 2013 – 211;
«Замками Тернопільщини», 12–14 жовтня 2013 – 222;
Коростенський район Житомирської області (2-га), 19–20 жовтня 2013 – 494;
Чернігівський район Чернігівської області (1-ша), 23 листопада 2013 – 558;
Ріпки Чернігівської області, 17 грудня 2013 – 120;
Чернігівський район Чернігівської області (2-га), 22 грудня 2013 – 686;
Чернігівський район Чернігівської області (3-тя), 9 березня 2014 – 468;
Абхазія, 13 березня 2014 – 145;
Чернігівський район Чернігівської області (4-та), 27 квітня 2014 – 156;
«Шевченковими шляхами Поділля», 16–18 серпня 2014 – 236;
Піщанський район Вінницької області, 6–7 вересня 2014 – 957;
Етнокультурний край «Буджак» (південь Одеської області), 27–28 вересня 2014 – 627;
«Дрімайлівка» (південь Куликівського району Чернігівської області), 18 жовтня 2014 – 154;

«Мена», 1 листопада 2014 – 394;
Могилів-Подільський район Вінницької області, 6-7 червня 2015 – 382;
«Inside of Living» (від кордону з Росією через Україну до Словаччини), 20 квітня – 21 липня 2015 – 164;
Острів Джарилгач, 10–14 вересня 2015 – 58.
Безперечно, нашій країні є чим пишатися, є що показати світові. Проекти Фонду Вікімедіа, зокрема Вікіпедія, – ідеальна платформа для досягнення цієї мети. А вікіекспедиції – чудовий практичний спосіб популяризувати рух Вікімедіа і наповнювати енциклопедію рідкісними, а подекуди й унікальними світлинами й краєзнавчим матеріалом.

ПРИМІТКИ

- 1 Букет Є. «Вікі любить пам'ятки»: Фокус // Культура і життя. – 2014. – 26 вересня–2 жовтня. – № 39 (4610). – С. 16–17.
- 2 <https://pl.wikimedia.org/wiki/Wikiexpedycja>
- 3 https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Ukrainian_Wikiexpeditions
- 4 Юрченко О. Вікіекспедиції як засіб «краєзнавчої паспортизації» України // Макарівські історико-краєзнавчі читання: зб. текстів виступів на іст.-краєзнав. конф. (снт Макарів Київської обл. 25 листоп. 2011 р.) – К.: Вид. О.В. Пугач, 2012. – С. 199–200.
- 5 https://uk.wikipedia.org/wiki/Садба_фон_Мекк
- 6 Враження про фотоконкурс // Культура і життя. – 2014. – 5–11 вересня. – № 36 (4608). – С. 14.
- 7 Бондаренко А. «Вікі любить пам'ятки – 2014»: напередодні старту // Культура і життя. – 2014. – 5–11 вересня. – № 36 (4608). – С. 14–15.
- 8 Тимків Н. Дякуємо! ...і перші підсумки // Офіційний сайт української частини фотоконкурсу «Вікі любить пам'ятки». – 3.10.2015. – <http://wikilovesmonuments.org.ua/thank-you-and-first-results/>
- 9 Моторко В. Списки пам'яток культури отримано через суд // Офіційний сайт української частини фотоконкурсу «Вікі любить пам'ятки». – 7.05.2015. – <http://wikilovesmonuments.org.ua/spysky-pamiatok-kultury-otrymano-cherez-sud/>
- 10 <https://uk.wikipedia.org/wiki/Вікіпедія:Вікізустрічі/115>
- 11 <https://uk.wikipedia.org/wiki/Вікіпедія:Вікізустрічі/81>
- 12 Овсієнко В. Пам'ятаймо великий терор // Нація і держава. – 2013. – 8 серпня. – № 32 (507). – С. 1, 3.
- 13 Двоє блогерок за 93 дні пройшли пішки з краю в край України і заговорили українською // Радіо Свобода. – 30.07.2015. – <http://www.radiosvoboda.org/content/news/27161671.html>
- 14 https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Ukrainian_Wikiexpeditions

ДВІ ДОЛІ. «Замками» Черкащини

Щороку восени в Україні проводиться надзвичайно важливий для краєзнавства захід – українська частина міжнародного фотоконкурсу пам'яток архітектури та історії «Вікі любить пам'ятки». Здавалося б, чим може бути важливий черговий фотоконкурс? Але важливим тут є особливе спрямування конкурсу до збереження і збагачення знань про історичну спадщину рідної землі. Редактори Вікіпедії, керуючись гаслом про поширення вільного знання, безперервно впорядковуює списки існуючих та шукає нові, вірніше старі і забуті пам'ятки України. Хто шукає, той і знаходить. Часто волонтери вільної енциклопедії отримують інформацію про незнані архітектурні перлини, їхній охоронний статус навіть раніше за обласні управління культури, які тим мають опікуватися. Так сталося, наприклад, і з атракцією, про яку піде мова в цій статті.

У багатьох будівлях, що є пам'ятками архітектури, розміщували тюрми і психлікарні, військові частини і туберкульозні санаторії, в багатьох з них ці заклади й нині. Цьому певною мірою пам'ятки завдячують своїм збереженням до наших часів. Але ж вони і зuboжіють, віддані в підпорядкування установ, що самі ледве зводять кінці з кінцями, де там вже віднайти кошти бодай на невеличкий ремонт...

З одного боку вони мають господаря, їх охороняють, за ними якимось доглядають, з іншого – часто недоступні і втаємничені – вони втрачають шанс на відродження...

Такі різні і водночас такі подібні історії з допоки невідомим та туманним майбутнім двох пам'яток-сусідів, дивом збережених на Черкащині «замків» (звісно, мова не про оборонні споруди, а стилізовані під замки панські палаці).

Про першу атракцію донедавна не було відомо майже нікому. Невеличке село Леськове, що за кілька кілометрів на схід від районного центру м. Монастирище. Палац Даховських, і досі малознаний, лежить удалині від туристичних шляхів, покинутий і, здається, майже зовсім забутий... Та разом з тим його майже столітня недоступність для відвідувачів і таємничість лише підігриває народження часто нездорових версій щодо його нинішнього призначення і перспектив...

Цій атракції (якщо можна так сказати про пам'ятку, до якої доступ досі закрито), можна сказати, все ж пощастило. У буремні пореволюційні її не спіткала доля інших палаців та маєтностей, як, наприклад, маєток Воронцових у Мошногорах чи Давидових у Вербівці (та й десятка інших на самій лише Черкащині). Кажуть, що її не дозволили зруйнувати саме місцеві мешканці (а може, просто не зруйнували і не розтягли, як бувало з іншими) з поваги до колишніх господарів.

Узагалі історія палацу, як і багатьох інших пам'яток такого масштабу, є відображенням історії нашої країни.

Садиба Даховських. XIX ст.
Село Леськове
Монастирищенського р-ну
Черкаської обл.
Світлина Сергія Криници

Палац («Замок») в Леськовому.
Світлина Сергія Криниці

Літній будинок та парк садиби Даховських у Леськовому. Світлина Сергія Криниці

Залишки інтер'єрів палацу Даховських у Леськовому. Світлина Дмитра Акрамова

Село належало Тарновським, згодом – відомому шляхетському роду Лянцкоронських. А ще згодом таким собі Скаловським, Подоським...

У 1801 році (за іншими джерелами – 1772-му) ці землі разом з Хейловим купували шляхтичі Даховські.

Перше покоління нових власників – Маріан, Олександр і Гонората Даховські – заклали, що називається, підмурок нового маєтку. За них було збудовано старий палац, закладено основи парку та, що головне, накопичено великі статки для подальшого розвитку садиби.

Спадкоємці Олександра – брати Казимир і Карл Даховські були затятими англоманами, тому замовили будівництво палацу, стилізованого під англійський середньовічний замок у стилі тюдорівської готики. Було розплановано регулярний англійський парк¹.

На жаль, ім'я першого архітектора історія до нас не донесла.

Зате відомо, що пізніше – наприкінці XIX століття, син Казимира Тадеуш Даховський, будучи єдиним спадкоємцем, переїхав у Леськове й замовив будівництво другої частини замку – круглі, чотирикутні й шестикутні вежі – архітектору Цехановському².

Власне Тадеуш, маючи фах інженера та архітектора, самостійно планував свій «замок». Цехановський лиш керував будівельними роботами.

На першому й третьому поверхах було влаштовано по 8 великих залів для ігор, балів, прийому гостей. На 2-му – 9 залів та ванна. Східний вхід був парадним. Перед ним встановлені бетонні вази для квітів. Неподалік – будиночок для прислуги.

Палац споруджувався із цегли власного виробництва маєтку Даховських. І досі можна знайти цеглини з маркуванням «TD» – «Tadeus Dachowski».

На річці Конела з'явився рукотворний став з Островом Мрій, на лівому її березі – молодий листяний ліс (на правобережжі росли сосни).

Сам пан Тадеуш був людиною поміркованою, вів тверезий спосіб життя і пропагував його серед селян. Для цього він збудував у селі безкоштовну чайну «Товариство тверезих», де пригощали чаєм із цукерками та печивом.

А ще Тадеуш дуже любив коней. Тому значну частину маєтку займають стайні. В Леськовому був навіть свій зразковий конезавод та іподром. Скакуни з Леськового славилися в усій Російській імперії.

Більше того, він був спортсменом-жокеєм, виборював призові місця на змаганнях у Європі. Що, однак, не завадило йому здивувати селян, купивши 1912 року небачену ними до того штуку – автомобіль. Гараж було влаштовано також у стайнях.

Під час лютневої революції 1917 року Тадеуш перебував за кордоном – на змаганнях у Відні. Переповідають, що до приїзду Тадеуша Дахов-

ського у 1918 році у Леськове його родовий маєток було розграбовано місцевими селянами.

Повернувшись з німецькими військами, він не став наслідувати приклад інших поміщиків і карати винних. Навпаки – пообіцяв винагороду кожному, хто поверне награване. Повернули все.

З черговим приходом більшовиків Тадеуш змушений був знову залишити Леськове.

Але палац, на відміну від численних поміщицьких маєтків в околиці, не зруйнували. Із поваги до господаря селяни вберегли його від знищення.

Даховський приїде сюди ще раз – у 1942 році. Знову під час німецької окупації.

За радянської влади тут спочатку розмістився будинок культури, згодом – піонертабір. Під час Другої світової у палац влучила авіабомба, яка, на щастя, не розірвалася. Однак вона проломила дах зимового саду, побіжна ж реконструкція по війні, як стверджують, є причиною нинішнього жалюгідного стану палацу – саме цьому він «завдячує» великою тріщиною на фасаді та поступовим руйнуванням перекриттів.

Після Другої світової війни тут відкрили військовий санаторій. Звісно, що жайття війни не могли не позначитися на психіці багатьох пацієнтів. Це був санаторій для психічно хворих. Саме з тих часів на вікнах палацу з'явилися ґрати.

З 1970-х років тут містився склад медикаментів, потім довгий час палац так і лишився у власності військових³.

Відомості про «Леськівське диво», як називають місцеві мешканці чудом збережений і ніким не знаний маєток, просочувалися по краплях. Невеличка замітка в місцевій черкаській газеті повідомляла про цікавий об'єкт, але інформація звучала як вирок: «палац у розпорядженні військової частини, на територію нікого не пускають, з-за огорожі палацу не видно...». Та все ж автор вирішив спробувати побачити це диво на власні очі і так уперше потрапив «в гості» до панів Даховських.

Ось і Леськове – дорога-бруківка, вимощена, певно, ще за Даховських, зліва став, а за ним – мурована огорожа... КПП військової частини № 1382. Власне, про військову частину тут мало що нагадує, хіба тільки Державний герб на брамі.

Першими нас зустріли собаки... Дружнім гавкотом вони викотили з-під воріт – одна менша за іншу, і для порядку гавкнувши ще зо два рази, почали лащитися і підставляти свої пуза. Теж мені, охоронці втаємниченого об'єкта... Привітні охоронці теж мало нагадували грізних стражів надсекретної частини. Те що вони військові, можна було розпізнати лише по галіфе кольору хаки, але такі можна і на базарі купити. А скільки було розповідей, скільки було версій про маєток – від складів таємної зброї (може, навіть хімічної чи бактеріологічної) до надсекретних медичних дослідів (як-не-як – там же ж був військовий госпіталь). Тому, певно, мусимо констатувати, що всі версії не більш ніж плід хворої уяви.

Нам одчиняють ворота, один з охоронців пропонує послуги гіда. Краєм вуха чую, що інший (імовірно, старший за званням) наказує йому слідувати, щоби ми не позривали плombs. Тому від гіда не відмовляємося. Певно, так треба, аби такі не лізли, куди не просять. Минаємо допоміжні приміщення і за поворотом раптом бачимо його – величний і похмурий «середньовічний» (аби не мурований з червоної цегли) замок. Дійсно вражає. Довго оглядаємо все навколо... Всередині вигляд гнітючий – все зруйновано, закидано сміттям... Перекриття принаймні першого поверху наче ще цілі, але видно, що дах протікає аж до першого поверху...

А ще чи то з вікон, чи то з підвалів тхне... Можливо, чимось медичним... Так, тут був госпіталь, але покинуті старі лікарні так не

Мисливський замок Шувалових.
1893–1903 рр. Тальне Черкаської обл.
Світлина Сергія Криниці

Герб Шувалових.
Світлина Сергія Криниць

смердять. Так, тут був склад медикаментів, може, досі не повивозили їх звідси.

Палац ураз стає страшним і ворожим... Під зливою ми ще біжимо до озера з острівцем Мрій (який чомусь джерела називають на кшталт «Софіївського» островом Коханья), робимо ще кілька знімків...

Лишилася лише надія повернутися сюди ще. Надія зустріти принаймні тих самих привітних військових, а не грізних охоронців приватної власності... І побачити ще раз той палац, а не руїни розібраної на якісну цеглу будівлі, що за документами коштує дешевше самої цегли...

Надія таки стала дійсністю. Прошло два роки, і ми знову повернулися сюди. Наче нічого не змінилося. Такий само колючий дріт по периметру огорожі, охорона на воротах...

Однак щось таки змінилося. Охоронець не пішов за нами по слідах, не контролював, де ми ходимо. Жодної заборони на фотографування. Та й об'єкт взагалі став доступний для організованих екскурсій.

А головне – змінилося відчуття. Наче не лишилося жодних таємниць... Лише жаль за цією вмираючою пам'яткою. Тріщина на фасаді через усі поверхи стає все загрозливішою, є ризик обрушення перекриттів, всередині зогнила підлога, сирі стіни, сміття і запах медикаментів. А це нестерпний холод... Холод і у цілком матеріальному, і у надприродно-потойбічному сенсі.

Мені здалося, що ночами тут таки мають бродити привиди. Привиди скалічених війною солдатських душ, адже тут був не просто санаторій – а божевільня...

Далі на схід – невеличке містечко – районний центр Тальне. Його головна атракція на противагу забутому й утаємниченому «Леськівському диву» в новітній час отримала визнання та відомість. Палац Шувалових, стилізований під французькі замки доби Ренесансу, не тільки мав офіційний статус пам'ятки національного значення, сюди постійно водили екскурсії, та й був він доступним, оскільки належав всього лиш місцевому технікуму – жодної режимності та заборон. Однак доля його подібна леськівському «Замку».

Трішки історії. Мисливський замок Шувалов звів тут ще у XIX столітті. Він був дерев'яним. І тому 20 грудня 1895 року згорів. Разом з будівлею загинула картинна галерея, колекції ліможських емалей, прикладного мистецтва доби середньовіччя, зброї, срібні кубки, виборені на кінних перегонах в Одесі кріпосним Нарішкіна Скалозубовим, та велика бібліотека. Загальні збитки від пожежі становили близько 400 тис. карбованців.

Тому син Петро Павлович Шувалов вирішив більше не повторювати таких помилок і замовив будівництво мурованого замку. Стиль французького Ренесансу йому припав до душі, проект, імовірно, розробив данський архітектор А. Клеменсен. 1902 року розпочинається будівництво під загальним керівництвом М. Реннова. Працювало більше сотні робітників з російських губерній, якими керував купець 2-ї гільдії, одесит Ахрап Кельман⁴.

До 1904 року закінчили всі зовнішні роботи: покрили данською (за іншими джерелами – голландською) черепицею дах та встановили, ковани в Одесі, мідні шоломоподібні куполи. На центральній вежі печепили пафосний фамільний герб Шувалових.

Палац є доволі компактним. Архітекторові вдалося у невеликому об'ємі поєднати три башти, фахверк, пишний ренесансний вхід, вкриті черепицею та міддю дахи.

По революції палацу вельми пощастило. Його не зруйнували, як більшість. Довгий час тут містився технікум. Згодом – музей хліборобства. Були амбіційні плани відкрити тут ще й музей трипільської культури (Тальнівщина – взагалі скарб для археологів, що вивчають трипільську культуру, у сиву давнину тут було протомісто трипільців, чи не більше, ніж сьогоднішнє Тальне). Але палацу, очевидно, су-

дилася інша доля. Йому випала честь бути включеним до програми «Золота підкова Черкащини».

І закипіла робота... Розпочалося все з виселення музею в непристосоване тісне сусіднє приміщення редакції районної газети. Реставрацію здійснювали в «найкращих» традиціях українського стилю «євроремонт». Унікальну данську черепицю склали в закутку, натомість дах вкрила банальна сучасна металочерепиця, а стіни – гіпсокартон. Все би нічого, але з черговою зміною влади амбітній «Золотій підкові» прийшов кінець. Роботи було припинено, по інерції деякий час об'єкт ще охороняли, а далі – занепад...

Здалеку відвідувачів «замок» вітає своїми флюгерами, та й вигляд його цілком пристойний та респектабельний.

От лише вхідні ворота із заборонним написом геть похилилися. Всередині все значно сумніше. Спочатку просто сміття та мокра стеля, вкрадені радіатори системи опалення (нові, встановлені вже під час реставрації). Добралися навіть до гіпсокартонної стелі... А от підлога через вибиті шибки почала вже гнити.

На горищі нова змонтована система вентилявання. Поки що ціла... А от кондиціонерам не пощастило. Що встигли – розібрали...

У 2013 році зусиллями небайдужих активістів палац Даховських у Леськовому нарешті було включено до реєстру пам'яток архітектури місцевого значення. Розпочата процедура про передачу атракції у власність обласної ради. Подейкують про проекти реставрації комплексу.

Про реставрацію палацу-сусіди наразі не йдеться, добре, що зусиллями тих самих небайдужих було відновлено охорону.

Що далі? В Україні знову буремний час, за якого є набагато нагальніші проблеми, вже наче і не до пам'яток. У 1918–1920 роки на тери-

Залишки інтер'єрів палацу Шувалових у Тальному. Світлина Medvedsandors

торії нинішньої Черкащини просто зникли без сліду десятки унікальних маєтків, церков, монастирів... Тоді теж було не до них. Але чи здатні ми врятувати те, що врятували тоді громада маленького села Леськове чи містечка Тальне?

ПРИМІТКИ

- 1 Федір Гонца. Леськівський Садибний парк // Ландшафтна архітектура. – Режим доступу: <http://www.landarchitecture.org.ua/doku.php/objects/leskove>
- 2 Ірина Пустиннікова. Леськове // Замки та храми України. – Режим доступу: <http://www.castles.com.ua/leskove.html>
- 3 Сергій Криниця. Тальне. Мисливський палац Шувалових // Via est Vita. – Режим доступу: <http://haidamac.org.ua/2013/04/talne-palace/>
- 4 Сергій Криниця. «Леськівське диво» або принади заборонених атракцій // Via est Vita. – Режим доступу: <http://haidamac.org.ua/2010/02/leskivske-dyvo-abo-prynady-zaboronenyh-atraksij/>

СВОБОДА ПАНОРАМИ: ЗА ЧИ ПРОТИ?

Нерідко можна почути вислів, що «в Україні авторських прав не існує» або що «у нас ніхто за цим не слідкує». Якщо щодо другого ще можна дискутувати, то перше можна відразу спростувати: в Україні існує закон «Про авторське право і суміжні права»¹, а також розділи Цивільного кодексу, які визначають основні аспекти дії авторського права. До того ж у 1995 році Україна приєдналася до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, завдяки чому такі речі, як термін дії авторського права (а саме протягом усього життя автора і 70 років після його смерті), у нас узгоджено з багатьма іншими країнами.

Значно багатограннішим є друге питання: чи хтось цього Закону дотримується? Безумовно.

В Україні є люди й організації, які не лише намагаються «грати за правилами», а й виховувати культуру поваги до авторського права. Проте існує й багато випадків, коли авторське право ігнорується просто через те, що суспільство недостатньо обізнане з основними його засадами.

Щоб цю проблему розв'язати, ініціатива повинна йти як від громадян, так і від законотворців. З одного боку, слід доносити до ширшого загалу інформацію про те, як діють авторські права і як їх правильно дотримуватися. Але обов'язково мусить бути й зустрічний процес – законодавство повинно адаптуватися до характеристик сучасного інформаційного суспільства і принципів циркуляції інформації у XXI столітті.

І тут ми підходимо до основного.

Якщо Ви належите до людей, які намагаються «грати за правилами», тобто дотримуватися норм Закону України «Про авторське право і суміжні права», то рано чи пізно Ви помітите, що він охороняє, серед іншого, «твори архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва» –

Наталія Тимків на
Майдані Незалежності,
Київ

**Пам'ятник
Тарасові Шевченку
в Донецьку.**

Найкраще фото
Донецької
області 2012
року (затемнено
через відсутність
свободи панорами).
Світлина Євгенії
Карпачової,
Миколи Козленка
(затемнення)

як і повинен. І справді, якщо б комусь забажалося побудувати копію Сіднейської опери в Україні, він повинен був би отримати на це дозвіл від автора оригінальної будівлі. Або ж, якщо б хтось захотів встановити в якомусь місті копію львівського пам'ятника Тарасу Шевченку (твір образотворчого мистецтва, захищений авторським правом), він так само мав би отримати на це дозвіл авторів пам'ятника. І це цілком логічно.

Але є й другий бік медалі. Закон вимагає дозволу від автора на відтворення твору «будь-яким способом у будь-якій формі». Таким чином, якщо хто-небудь сфотографує чи зніме на відео пам'ятник чи твір архітектури, який усе ще перебуває під охороною авторського права (а це 70 років після смерті автора), і будь-де опублікує цю світлинку/відео, він автоматично стане порушником прав автора відповідної споруди, якщо не отримав від нього дозволу на таке відтворення.

Фотографії українських міст будь-якого туриста, якими він поділився в Інтернеті, будь-який документальний чи художній фільм, де у кадр потрапила та чи інша споруда, будь-який туристичний путівник – усе це «влучає» у «сіру зону» закону про авторські права, де на кожен будівлю в кадрі треба отримувати дозвіл від архітектора.

Приклади будівель, на публікацію фото яких зараз потрібен дозвіл автора – весь комплекс повоєнної забудови центру Києва (перейде до суспільного надбання у 2059 році), будівля Верховної Ради України (перейде до суспільного надбання у 2033 році), майже всі пам'ятники Тарасові Шевченку (оскільки більшість із них встановлена після Другої світової війни), всі пам'ятники, присвячені Незалежності України, загиблим у Голодоморі та Другій світовій війні, та навіть радянська забудова «спальних» районів. Для ліквідації подібної «сірої зони» 83 країни світу у своєму законодавстві запровадили т. зв. свободу панорами. Це можливість вільно фотографувати, змальовувати або знімати на відео твори архітектури та мистецтва, які постійно знаходяться у громадському місці (але не тимчасові експозиції чи музеї), і публікувати такі зображення чи відео. Свобода панорами існує у таких країнах, як Австралія, Австрія, Бразилія, Великобританія, Вірменія, Данія, Ізраїль, Індія, Ірландія, Іспанія, Канада, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Російська Федерація, Сербія, Словаччина, Туреччина, Угорщина, Фінляндія, Хорватія, Чехія, Швейцарія, Швеція, Японія та інші.

Нині єдиною нормою в законодавстві України, що уможлиблює використання захищених творів без дозволу автора з публічно інформаційною метою, є п. 4 ч. 1 статті 21 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Ця норма дає змогу «відтворення з метою висвітлення поточних подій засобами фотографії або кінематографії, публічне сповіщення або інше пу-

блічне повідомлення творів, побачених або почутих під час перебігу таких подій, в обсязі, виправданому інформаційною метою». Тобто лише новинні репортажі, і лише в обсязі, «виправданому інформаційною метою», можуть відтворювати ці твори.

«Але ж наразі всі й так вільно публікують світлинки пам'ятників і пам'яток архітектури», – скажете Ви, і матимете рацію. Адже більшість людей навіть не підозрює, що вони тим самим, імовірно, порушують закон про авторське право. А більшість архітекторів, швидше за все, не підозрюють, що можуть подати в суд практично на будь-кого, хто опублікував світлинку, де у кадрі відповідна будівля.

Існують об'єкти, які вже стали загальнонаціональними символами, й обмеження їх вільного відтворення важко узгоджується зі здоровим глуздом – таким символом став, наприклад, пам'ятний знак жертвам Голодомору, розташований на Михайлівській площі у Києві. Водночас в Україні вже є поодинокі випадки судових позовів від авторів широковідомих пам'ятників щодо фото- або художнього відтворення їхніх робіт, що є небезпечним прецедентом у цьому контексті. Унаслідок одного з таких позовів суд зобов'язав припинити реалізацію «Тлумачного словника української мови» через те, що на його обкладинці було зображено скульптуру «Засновники Києва»².

Іще одним важливим аспектом «свободи панорами» є питання комерційного використання. На перший погляд може здатися, що якщо закон дозволяє вільне відтворення таких творів, але виключно в некомерційний спосіб, цього достатньо. Але якщо глибше проаналізувати ситуацію, то неодмінно дійдемо висновку, що заборона на комерційне використання власних фотознімків архітектури чи пам'ятників суттєво обмежить культурний розвиток і потенціал України, адже чи не кожна публікація світлини в електронних чи друкованих джерелах прямо чи опосередковано пов'язана з комерційним аспектом. Навіть (законна) публікація такої світлини у Facebook неможлива без дозволу на комерційне використання (п. 9.1 Умов використання цього сервісу). Саме тому недавня спроба з обмеження свободи панорами у Європейському Союзі до виключно некомерційного використання наштовхнулася на рішучий протест громадськості і провалилася.

У Верховній Раді України зареєстровано законопроект № 1677, який вже отримав схвалення профільного комітету. Цей законопроект покликаний втілити свободу панорами і тим самим долучити Україну до країн, де дотримання авторського права є не чимось, що можуть собі дозволити лише найзавзятіші бюрократи, а буденною нормою цивілізованих громадян.

ПРИМІТКИ

1 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>

2 <https://web.archive.org/web/20130812041351/http://konovalenko.zp.ua/?cat=47>

Поданий у журналі ілюстративний матеріал і тексти доступні на умовах вільної ліцензії Creative Commons із Зазначенням Авторства-Поширення На Тих Самих Умовах 4.0 Міжнародна (якщо не зазначена інша ліцензія). Повний текст ліцензії за адресою: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>.

© & ™ Wikimedia® і Wikipedia® – зареєстровані торгові марки Wikimedia Foundation, Inc. Усі права застережені.

Автори фото наведені зліва направо і зверху вниз.

Обкладинка: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Galych-1.jpg>
 © Катерина Байдужа, CC-BY-SA-4.0
 Зворот обкладинки: <https://commons.wikimedia.org/?curid=42828197>
 © Катерина Красницька, CC-BY-SA-4.0

Стор. 3
<https://commons.wikimedia.org/?curid=36711714>
 © піпль, CC-BY-SA-4.0
 стор. 4
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43750268>
 © Наталія Шестакова, CC-BY-SA-4.0
 стор. 6
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43659122>
 © Максим Присяжнюк, CC-BY-SA-4.0
 стор. 7
<https://commons.wikimedia.org/?curid=42914416>
 © Олександр Примас, CC-BY-SA-4.0
 стор. 8
<https://commons.wikimedia.org/?curid=42857360>
 © Катерина Байдужа, CC-BY-SA-4.0
 стор. 9
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43591759>
 © Костянтин Брижниченко, CC-BY-SA-4.0
 стор. 10
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43531770>
 © Роман Бречко, CC-BY-SA-4.0
 стор. 11
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43490624>
 © Роман Бречко, CC-BY-SA-4.0
 стор. 12-13
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43871678>
 © Сергій Криниця, CC-BY-SA-4.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43053408>
 © Роман Бречко, CC-BY-SA-4.0
 стор. 14
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43722361>
 © Ігор Куніцький, CC-BY-SA-4.0
 стор. 15
<https://commons.wikimedia.org/?curid=42841037>
 © Максим Присяжнюк, CC-BY-SA-4.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43750703>
 © Сергій Криниця, CC-BY-SA-4.0
 стор. 17

<https://commons.wikimedia.org/?curid=43630026>
 © Костянтин Буркут, CC-BY-SA-4.0
 стор. 18
<https://commons.wikimedia.org/?curid=28628040>
 © Сергій Криниця, CC-BY-SA-3.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=29362116>
 © Павло Можаяв, CC-BY-SA-3.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=2001842>
 © Vasbur, CC-BY-SA-2.5
 стор. 19
<https://commons.wikimedia.org/?curid=21184054>
 © Олекса Гайворонський, CC-BY-SA-3.0
 стор. 20
<https://commons.wikimedia.org/?curid=42818441>
 © Chernyshov.tt, CC-BY-SA-4.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=32407106>
 © A.Savin, CC-BY-SA-3.0
 стор. 21
<https://commons.wikimedia.org/?curid=28541859>
 © Євген та Ольга Махоньки, CC-BY-SA-3.0
 стор. 22
<https://commons.wikimedia.org/?curid=8569496>
 © Олекса Гайворонський, CC-BY-SA-3.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=37316382>
 © Анатолій Бученко, CC-BY-SA-3.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=17825077>
 © Sergey Ashmarin, CC-BY-SA-3.0
 стор. 23
<https://commons.wikimedia.org/?curid=28724356>
 © Юрій Клименко, CC-BY-SA-3.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=28661758>
 © Євген та Ольга Махоньки
 стор. 24
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43535166>
 © Kugel CC-BY-SA-4.0
 стор. 25
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43680546>
 © Наталія Шестакова, CC-BY-SA-4.0
 стор. 26
<https://commons.wikimedia.org/?curid=42955819>
 © Роман Бречко, CC-BY-SA-4.0
 стор. 27
<https://commons.wikimedia.org/?curid=21647856>
 © Сергій Криниця, CC-BY-SA-3.0
 стор. 28
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43247983>
 © Роман Бречко, CC-BY-SA-4.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43112914>
 © Віталій Ільницький, CC-BY-SA-4.0
 стор. 29
<https://commons.wikimedia.org/?curid=28260598>
 © Юрій Репало, CC-BY-SA-3.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=36006157>
 © Микола Сарапулов, CC-BY-SA-4.0
 стор. 30
<https://commons.wikimedia.org/?curid=28048977>
 © Катерина Байдужа, CC-BY-SA-4.0
 стор. 31
<https://commons.wikimedia.org/?curid=35381314>
 © Сергій Колотуша, CC-BY-SA-4.0
 стор. 32
<https://commons.wikimedia.org/?curid=35605627>
 © Мирослав Переїмибїда, CC-BY-SA-4.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=42810176>
 © Дмитро Жданов, CC-BY-SA-4.0
 стор. 33
<https://commons.wikimedia.org/?curid=28451700>

© Олена Мачуленко, CC-BY-SA-3.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=42828858>
 © Катерина Красницька, CC-BY-SA-4.0
 стор. 34
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43632751>
 © Юрій Клименко, CC-BY-SA-4.0
 стор. 35
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43312034>
 © Роман Бречко, CC-BY-SA-4.0
 стор. 36
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43610923>
 © Aeou, CC-BY-SA-4.0
 стор. 38
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43829369>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 стор. 39
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43144865>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 стор. 40
<https://commons.wikimedia.org/?curid=42841371>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=42903226>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 стор. 41
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 стор. 42
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43865683>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43870477>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 стор. 44
<https://commons.wikimedia.org/?curid=47286913>
 © Микола Жарких, CC-BY-SA-3.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43866440>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 стор. 45
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 стор. 46
 Автор: Єрмаков Євген Федорович (1868–1918), суспільне надбання
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 стор. 47
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43865985>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 стор. 48
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43145624>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=40343479>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 стор. 49
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43867899>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 стор. 50
 Автор невідомий, середина XIX століття, суспільне надбання
 Автор: Єрмаков Євген Федорович (1868–1918), суспільне надбання
 стор. 51
<https://commons.wikimedia.org/?curid=28108242>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-3.0
 стор. 52
 Автор невідомий, суспільне надбання
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 стор. 53
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=27881428>
 © Микола Жарких, CC-BY-SA-3.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=47295373>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 стор. 54
<https://commons.wikimedia.org/?curid=35740989>

© Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=47295353>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 стор. 55
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43872690>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 стор. 56
 Автор: Щербаківський Вадим Михайлович (1876–1957), світлина 1903 року, суспільне надбання
 стор. 57
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43866245>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43869808>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 стор. 58
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=42841139>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 стор. 59
<https://commons.wikimedia.org/?curid=47295311>
 © Іван Биков, CC-BY-SA-4.0
 стор. 62
<https://commons.wikimedia.org/?curid=21615628>
 © Денис Вітченко, CC-BY-SA-3.0
 стор. 64
<https://commons.wikimedia.org/?curid=46606322>
 Автор невідомий, суспільне надбання
<https://commons.wikimedia.org/?curid=46606323>
 Автор невідомий, суспільне надбання
 стор. 65
<https://commons.wikimedia.org/?curid=46606324>
 Автор невідомий, суспільне надбання
<https://commons.wikimedia.org/?curid=46606325>
 Автор невідомий, суспільне надбання
 стор. 66
<https://commons.wikimedia.org/?curid=16496186>
 Автор невідомий, суспільне надбання
<https://commons.wikimedia.org/?curid=46606327>
 Автор невідомий, суспільне надбання
 стор. 67
 Автор невідомий, суспільне надбання
 стор. 68
<https://commons.wikimedia.org/?curid=11732122>
 © Роман Днепр, CC-BY-SA-3.0
 стор. 69
 Ескіз архітектора І.С. Кузнецова, суспільне надбання
 стор. 70
 Автор невідомий, суспільне надбання
 стор. 72
<https://commons.wikimedia.org/?curid=21515926>
 © Денис Вітченко, CC-BY-SA-3.0
 стор. 73
<https://commons.wikimedia.org/?curid=34074472>
 Автор невідомий, суспільне надбання
 стор. 74
 Автор–Стефан Таранушенко, суспільне надбання
 Автор невідомий, суспільне надбання.
 стор. 75
<https://commons.wikimedia.org/?curid=21740287>
 © Денис Вітченко, CC-BY-SA-3.0
 стор. 76
<https://commons.wikimedia.org/?curid=21678937>
 © Денис Вітченко, CC-BY-SA-3.0
 стор. 77
<https://commons.wikimedia.org/?curid=21740702>
 © Денис Вітченко, CC-BY-SA-3.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=21587569>
 © Денис Вітченко, CC-BY-SA-3.0

Новина!

ЛАЙКНИ НА
ФЕЙСБУЦІ!

Подарунок тому,
хто стане
5000-м
шанувальником
ФБ-сторінки
журналу

**Пам'ятки
України**

www.facebook.com/pamjatky.ukr

Нашою 4500-ю шанувальницею-фоловером стала пані Лілія ПАНАСЮК із Австралії.
Редакція надіслала щасливиці подарункове видання про Миколу ГОГОЛЯ

Стор. 78
<https://commons.wikimedia.org/?curid=21592528>
 © Денис Вітченко, CC-BY-SA-3.0
 стор. 79
<https://commons.wikimedia.org/?curid=35851412>
 © Денис Вітченко, CC-BY-SA-3.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=43193848>
 © Денис Вітченко, CC-BY-SA-3.0
 стор. 80
 Автор невідомий, суспільне надбання.
 стор. 81
<https://commons.wikimedia.org/?curid=33732845>
 © Микола Козленко, CC-BY-SA-3.0
 стор. 82
<https://commons.wikimedia.org/?curid=35491079>
 © Віктор Семенюк, CC-BY-SA-4.0
 стор. 83
<https://commons.wikimedia.org/?curid=16266790>
 © Євген Букет, CC-BY-SA-3.0
 стор. 84
<https://commons.wikimedia.org/?curid=17588671>
 © Віктор Семенюк, CC-BY-SA-3.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=18152343>
 © Юрій Пероганич, CC-BY-SA-3.0
 стор. 85
<https://commons.wikimedia.org/?curid=22616981>
 © Євген Букет, CC-BY-SA-3.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=29077224>
 © Тарас Рикмас, CC-BY-SA-3.0
 стор. 86
<https://commons.wikimedia.org/?curid=35803315>
 © Юрій Квач, CC-BY-SA-4.0
 стор. 87
<https://commons.wikimedia.org/?curid=28580580>
 © Євген Бритавський, CC-BY-SA-4.0
 стор. 88-89
<https://commons.wikimedia.org/?curid=28594260>
 © Сергій Криниця, CC-BY-SA-4.0
 стор. 90
<https://commons.wikimedia.org/?curid=28594258>
 © Сергій Криниця, CC-BY-SA-4.0
 стор. 91
<https://commons.wikimedia.org/?curid=28683153>
 © Сергій Криниця, CC-BY-SA-4.0
<https://commons.wikimedia.org/?curid=35410303>
 © Дмитро Акрамов, CC-BY-SA-4.0
 стор. 93
<https://commons.wikimedia.org/?curid=21339313>
 © Сергій Криниця, CC-BY-SA-4.0
 стор. 94
<https://commons.wikimedia.org/?curid=28680177>
 © Сергій Криниця, CC-BY-SA-4.0
 стор. 95
<https://commons.wikimedia.org/?curid=35919174>
 © Medvedsanderson, CC-BY-SA-4.0
 стор. 96
<https://commons.wikimedia.org/?curid=46891121>
 © Ілля Корнійко, Sergento, CC0
 стор. 97
<https://commons.wikimedia.org/?curid=42190253>
 © Yevgeniya Karpacheva, затемнено NickK, CC-BY-SA-3.0

Також було використано такі логотипи:
Логотип «Вікі любить пам'ятки»: Lusitana, Cirdan, CC-BY-SA 3.0
Логотип Вікіпедії: Nohat, Paullusmagnus, Wikimedia Foundation, CC-BY-SA 3.0

**ПЕРЕДПЛАТИТИ НАШЕ ВИДАННЯ можна у відділеннях «Укрпошти»,
передплатний індекс – 74401**

Замовляйте номери за минулі роки, оформивши грошовий переказ через будь-яке поштове або відділення банку. Ціна включає доставку по Україні (окрім АР Крим та тимчасово окупованих територій Луганської та Донецької областей).
Бланк замовлення разом з копією квитанції про оплату відправте зручним способом: поштою, факсом або електронною поштою.

Отримувач : ДП «Національне газетно-журнальне видавництво»,
03040, м. Київ, вул. Васильківська, 1, тел. (044) 498-23-64.
E-mail: nvu.cultura.sale@gmail.com

РЕКВІЗИТИ ДЛЯ ГРОШОВОГО ПЕРЕКАЗУ

р/р 26008052733430 в ПАТ КБ «Приватбанк», МФО 300711
ІПН 164826726079. ЄДРПОУ 16482679, № свід. пл. ПДВ 200030872
Призначення платежу: оплата за журнал «Пам'ятки України»
(вказати рік, номер та кількість примірників).

Окрім того, замовляйте спецвипуски та номери, які Вас цікавлять,
«Новою поштою» та за телефонами: 044-498-23-64, 097-111-75-56
(також Viber і WhatsApp).

ЗАМОВЛЕННЯ

Журнал «Пам'ятки України: історія та культура» Вартість одного примірника – 40 грн* *Ціна до 31.06.2016			
	Кількість		Кількість
№6, 2013		№2, 2014	
№7, 2013		№5, 2014	
№8, 2013		№6, 2014	
№9, 2013		№7, 2014	
№11, 2013		№8, 2014	

У порожні клітинки впишіть кількість примірників

АДРЕСА ЗАМОВНИКА (заповнювати друкованими літерами)

Індекс
Область
Район
Місто / село
Вул.
Буд., кв.
Тел.
П.І.Б.

Шрифти - це візуальні засоби зображення мови

Василь ЧЕБАНИК

ЧЛЕН-КОРЕСПОНДЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ,
ПРОФЕСОР, ЧЛЕН НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ ХУДОЖНИКІВ УКРАЇНИ

Видатний художник-графік, каліграф Василь Чебаник працює у галузі книжкової графіки, мистецтва шрифту, інтролігації. Єдиний в Україні, хто розробляє українську абетку на основі класичної кирилиці.

Створив проект «Графіка української мови», суть якого — повернути графіку літер до справжньої, допетровської кирилиці. «Як самостійна держава Україна повинна володіти всіма символами державності і, перш за все, державною мовою з відповідною цій мові графічною абеткою», — переконаний Василь Чебаник.

Народився 5 серпня 1933 р. у с. Клішківці Хотинського району Чернівецької області. У 1963 р. закінчив Київський державний художній інститут (нині — Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, НАОМА). Відтоді працював у виші майже піввіку, обіймав посади доцента, професора кафедри графіки, декана факультету живопису, графіки, скульптури, керівника майстерні книжко-

вої графіки (згодом — майстерні інтролігації). З 2008 р. — професор, завідувач кафедри графічного дизайну Київського державного інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука.

Учасник міжнародних виставок з каліграфії, де були представлені проекти «Графіка української мови».

Нагороджений золотими медалями НАОМА, Національної академії мистецтв України та ін. За особистий внесок у розвиток національної культури та мистецтва, вагомі творчі здобутки присвоєно почесне звання «Заслужений діяч мистецтв України».

1988 року Василь Чебаник створив шрифтовий логотип журналу «Пам'ятки України».

Індекс 74401

Пасаж та готель «Пасаж» в Одесі,
фото Катерини Красницької.

ISSN 0131-2685 Пам'ятки України: історія та культура. – 2016. – №2 – С. 1–100.